

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2025/6

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben.

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcásák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Nemzeti
Kulturális
Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Művészeti Akadémia és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda, 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült a RIK-U Kft.-ben
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

S. BENEDEK ANDRÁS: Barbárok (vers).....	4
ÁMORTH ANGELIKA: Twix (kispróza).....	6
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Téves becslés (kispróza).....	8
CSONTOS MÁRTA: 21. századi utópia; Abszurdok; Delacroix kiveszi a zászlót a szabadság kezéből (versek).....	10
ÁMORTH ANGELIKA: Örökség: (vers).....	14
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Urbánus pokol (vers).....	16
NÉMETH PÉTER: A lekötözött kalóz, Boldog agónia (versek).....	18
KÖSZEGHY ELEMÉR: Az alkotó (Magyar Árpádnak Kijevbe – vers)....	20
KORDICS NOÉMI: „Angyalaim karolnak égbe...” (Nagy László szakrális motívumáról – tanulmány).....	22
FEDINEC CSILLA: Kárpátalja van (könyvismertetés)	32
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Téboly kontra józan ész (Tari István: A téboly sorozatvetőinél c. művének méltatása)	37
KÉSZ BARNABÁS: Az Ugocsa és Beregi guzsalytalpak fába véssett üzenetei (néprajzi tanulmány)	39
KOVÁCS SÁNDOR: Újabb adalékok a técsői Kossuth-szobor történetéhez (honismereti tanulmány)	51
DUPKA GYÖRGY: Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban (1944–1953) (történelmi szociográfia)	62
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	79

Folyóiratunk alapító szerkesztője, a munkácsi születésű, ifjúkorát Beregszászban töltő, majd 1976-ban Budapestre áttelepült költő, hely- és irodalomtörténész barátunk, S. Benedek András 16 éve hagyott itt bennünket. *Barbárok* című közkedvelt versének újraközlésével elsősorban rá emlékezünk, de figyeljünk a mű keletkezésének dátumára is – a hírhedt Bokros-csomag elfogadásának idejére és újbóli időszerűségére.

STUMPF BENEDEK ANDRÁS (1947–2009)

BARBÁROK

Új hódítókra várva

I.

A vasfüggönyt centire eladtuk.

Az ország kapuit kitárta.

Lakója mind főhajtvra hallgat,

Új hódítókra várva.

Béke lesz itt, s nemcsak parancsra!

Már nem kell a keleti bástya;

S nem kell a nép, a balga,

Mely sírját önmagának ásta.

Itt már nem épül katedrális,

Róma nem küld koronát.

Lejárt az ezeréves bérlet,

S visszaigénylik Pannóniát.

S ha jön új raj, másfajta nép,

Vize már nem, de földje lesz elég,

Hisz önként átadja helyét

E sorsverte töredék.

II.

Nincs már mit adnunk adóba,

Nem kell az üres hodály,

Hisz így is övük a fél Fasor,

És övük Bartók, és övük Kodály.

*Nem kell a magyar ipar sem!
Olcsóbb a gőgös Paris-ba
A digitális nyereg,
S az albinó paripa.*

*Induljunk inkább végső rohamra,
Mutassuk meg, még vagyunk,
Félszemével nem Dómot csodál majd
Jó Sütő hadnagyunk.*

*Előre hát az Óceánig!
Valahol Vizcayanál vár
Végső nyughelyünk
A mór-magyar álmohatár.*

III.

*Vagy menjünk vissza Napkeletre?!
Lassan úgyis besárgulunk –
Ujguriában szemlét tart felettünk
Vontszemű, bölcs Hadurunk.*

*Tál rizs, csésze tea,
Az embert ott is etetik.
(Csak itt már az első
Gyereket is büntetik!*

*Túlnépesedtek az Indiák,
És éheznek Szomáliában.
Bölcs bankárok döntik el,
Ki szüljön Pannóniában!)*

*Sokunkat hazánk elhagyott,
S vendégünk csak a Duna –
Miránk már vár a Tien-san,
A kihalt népek rezervátuma.*

1995.

ÁMORTH ANGELIKA

TWIX

Amióta megnyílt a szomszédban a nagy áruház, ide ritkán téved be bárki is. Van még néhány állandó vásárlóm, őket ismerem, ha nem is név szerint, de arcra biztosan. Ezért olyan szembetűnő a két kölyök, aki az előbb jött be. Az egyik, egy magas, korához képest széles vállú, sportos gyerek elsuhan a sorok között, a chipses, sósperemes részleg felé indul céltudatosan. A másik egy kis nyurga, szelíd arcú, borzos szőke, a szemem előtt bóklászik a kasszá-nál. Egy Twixet vesz ki a dobozból, nézi, majd az árára pillant, visszateszi. A tekintete a többi csokis nasi felé nyúl, de nem vesz le semmit a polcról, valami láthatatlan erő mintha mindig visszahúzná a karját. Ide-oda lépked türelmetlenül, nem tudja megtartani az egyensúlyt, látom rajta, nem bír egy helyben megmaradni. Azért ügyel arra, hogy ne borítson le semmit. Ez nem kis kihívás, a kisboltban szűk a hely a polcok között. Eszembe jut a taxis Gyula, ezen a részen csak oldalazva fér el a sörhasa miatt. Gondolatban fel-nevetek, de az arcom nem rezzen meg. A szőkét nézem, majd megszólítom.

– Kérsz valamit?

– Csak a barátomat várom.

Megrezdül valami indokolatlan riadtság a mutáló hangszálain. A másik srác ekkor jelenik meg, kezében nagy zacskó sajtos chips, maxi kiserelés, a karjával a mellkasához szorítva két nagy üdítő palack. A kasszához közeledve hirtelen mozdulattal lekap a polcról egy csomag csokoládés drázsét is, könyökével fellöki a társát. Az imbolygós zavartan a földre guggol, és elkezd felszededegetni az esés közben felborított termékeket.

– Há! Béna fasz! – nevet a másik jókedvűen.

Hangja harsány és üde, nem fölényeskedő, inkább csak szórakozott. Segíthetnél neki, te lökted fel – akarom mondani, de nem teszem. Már úgyis késő, már mindent felszedett a szőke. Villámgyorsan végez, mint akinek nagy rutinja van benne.

A másik közben a kasszaszalagra pakol mindent. Elkezdem lecsipogni, mondom – 1940-et kérek. Kártyával szeretném, mondja, és nyújtja a telefonját, hogy fizessen.

– Nem működik a terminál.

Egy pillanatra lefagy, nézi a termékeket.

– Fasza. Akkor mindegy – motyogja végül, majd mindent otthagya kisétál a boltból.

A kis borzos rámnéz. Mint egy borjú, nagy, barna szemekkel néz. Halkan kinyög egy elnézést, és elővesz egy kétezrest a zsebéből. Elrendezi nagy nehezen a kezében a chipset, a drázsét, a palackokat a hóna alá csapja. Kérdem tőle, adjak-e egy nejlon szatyrot. Int a fejével, hogy nem kell, és elindul kifelé. Majd a kijáratnál megtorpan, visszafordul, a Twixes dobozra néz, odafagy egy pillanatra a tekintete.

– Viszontlátásra! – mondja bizonytalan hangon, és sietve távozik.

– Viszlát! – kiáltom utána késve.

Már nem hallja, társa után fut, próbálja utolérni.

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS

TÉVES BECSLÉS

Tévesen becsültem meg a távolságot. Azt hittem, kevesebbet kell majd sétálnom a József-hegyi kilátóig. Mire felértem, elfáradtam. Leültem egy fa alá, mely körül ottfelajtott betonlapok hevertek. Valaki elkezdett valamit, aztán félbehagyta.

Azért jöttem ide, hogy egyedül legyek. Vihart is mondanak estére, de engem nem zavar, különben már most is hallom a halk, tompa dörgést. Az okozója azonban még nem akar mutatkozni. Mintha restellné magát.

A város irányába nézek. A fák mögül Pest fényei villognak, mentőszirénák sírnak. Embereket mégsem látok, csak mozgó autókat. Nézem őket, és azon gondolkodom, van-e köztük olyan, ami nekem is tetszene. Mostanában sokat nézegetem a hirdetéseket, pedig pénzem nincs rá. Azt mondogatom magamnak, a rendszer vagy a gazdaságpolitika hibái miatt, de úgy igazából csak megpróbálom ráakasztani a terheimet valamire, ahogyan mások teszik. Fekete Babylon, ahogy a raszták mondják.

Egy légy zúg el mellettem, idegesítően közel. A város felé tart. Semmije nincs, mégis olyan céltudatosan megy, mintha dolga lenne ott. Akar valamit? Talán jobban be akar olvadni az emberek közé, mint én. Lehet, nekem meg a legyek között kéne próbálkoznom. Legyek ura – viccnek is rossz!

Mellettem egy golden retriever settenkedik egy másik kutya után. Talán ő az, akinek megvannak, és még egészségesek az ősztőnei. Én meg csak ülök itt, és nézem, hogyan próbál minden élőlény válni valamivé.

Lent, a házak között a villamosok fényeit látom, azokon túl a Dunát. Benne a halat, szájában a horgot. A parton a horgászt, aki mozdulatlanul figyel a kapásjelzőt. Látom a repülőt is, ami átszáll felettem – benne emberek, és az emberekben félelem.

És azt érzem, hogy valaki így figyel engem is. Látja bennem a jót – ha van egyáltalán. Az Isten biztosan így lát. Nem kívülről, hanem belülről. Talán még a horgot is látja a számban. És csak arra vár, hogy kirántson az élet örvényéből.

A szél feltámad. Villám vág a földre, aztán elhal. Fentről szúrnak le a fényel, aztán kitépik, mint egy szigonyt.

Elindul az eső. A kutyás ember elmegy, én maradok. Nem várok senkit, csak nézem, ahogy a vihar elnyeli a várost. Már csurom víz vagyok, fázom, mégis maradok.

Nem tudom, mit keresek itt pontosan. De abban bízom, hogy nem vagyok teljesen elveszve. Hogy a teremtő néz, és ért is. Hogy egyszer megrántja azt a botot, és kihúz ebből a mélységből.

CSONTOS MÁRTA

21. SZÁZADI UTÓPIA

*A világteremtés kora
álomidőt ringat,
kristályok és kagylóhéjak
között ballag a varázsló,
tenyerébe morzsol
földet, szelet, követ...
négy évszak erőterébe
telepíti a fénybe teleportált
emberlelkeket...*

*keresi a szent helyet,
nyakában szakarabeusz
lóg aranydróton,
szemében az anyaistennő
kékbe oldott mosolya.
Fent az ég hárttyás
szárnyú vadvirág...
egy vén tengerész hajója
táncol a felhőrajokon.*

*Idelent a Tél guanója
vastagodik a füveken,
mégis érzed, talán most
szerencséd lesz...
s elcsavarhatod az Idő fejét.*

ABSZURDOK

ki keres talál
de nem ami kerestetik
az taláztatik
(Benkő Ildikó: *világtalan*)

*Az emlékezet zanzájából
nem könnyű kiszűrni,
hogyan történtél velem...
azt hiszem, félbehagytad magad
a teremtésben, csak azért,
hogy velem legyél egész.*

*Az álmok már nem virágoznak,
a fák nem sugdolóznak,
nincs tavaszi megmérettetés
a próbálkozás öröme.*

*Félbetört szavakból
rakom össze a zsoltárt,
állok a lépcső tetején,
kezemben fehér zászló,
várom, hogy felvegyenek
Illés szekerén...*

*Versben utazik bennem
a képzelet, próbálom azonosítani
elmémbe égett lényeged...
de elsötétül a kép, s a felszínre
tévedt sztratoszférában
felforrósodik a reménytelenség.*

*Aminek nincs látható jele,
abban rejlik a megváltás utópiája.*

DELACROIX KIVESZI A ZÁSZLÓT A SZABADSÁG KEZÉBŐL

*Szellemi fogyatékos lett a tömeg,
s a nép, az istenadta nép mára
a megvezetett sereg, arctalan
nemzedékre voksolnak, szónokolnak
a bölcselők, él a balgaság dicsérete.
legyünk újra fent az ember magasán,
hirdette Aprily, de hangját elnyelte
a tudatlépülés robaja...
most a földlakók újult erővel
gördítik a szabadság génuszára
a követ, már senki sem visel
ebben a zavaros tolongásban
értékmegőrző erényövet...
nincs értelmes kapcsolat
valóság és képzelet között,
a csillagok betonba keményedtek,
az erdőkből kikopott a zöld,
hosszú áramszünet lett a gyűlölet.
Remeg a zászlótartó keze,
próbálja magasra tolni a vásznat,
valakik mindig átfestik a színeket,
idege hangok sürgetnek változást
a talpak alatt, görcsbe rándul a
meggyengült szeretet...
nem lehet megszelidíteni az egymás
ellen harcoló vadembereket.
Benned is növekszik a tömegiszony,
lebontanád a barikádot, de elsöpör
a harag viharereje.
Már a festő is visszavonult a vászon
mögé, próbálja átszínezni*

*a szennyszürke háttérét.
Most már inkább átaludná az egész
színjátékot, s Isten kezébe tenné az ecsetet.
Vöröslő homályba öntené a holnapot,
s önmaga csapdájából
felszabadítaná a szabadságot.*

ÁMORTH ANGELIKA

ÖRÖKSÉG

*A vénék, akik vajért álltak sorban,
amikor az érzelmi intelligenciát osztották,
vagy éppen banánért,
mert addig arról csak a filmekben hallottak,
besöpörtek minden mocskot, szennyet,
rohadásnak indult sebet,
szúrós szót, kiszolgáltatottságot,
ármányt, kettős mércét,
elveszettnek hazudott döglött kiskutyát,
elhaltnak hazudott abortált magzatot,
törődésnek hazudott kontrollvágyat,
elővigyázatosságnak hazudott hangszálmetszést
egy jó vastag, perzsamintás szőnyeg alá,
amit még a 80-as években Törökből hozattak.*

*Ezt kerülgettük egész gyerekkorunkban,
és ha az önfeledt rohangálás közben bele-
botlottunk,
vigaszként atyai pofont simogatott kerek,
pozsgás arcunkra az anyai kéz.
Megtanítottak bennünket,
hogyan szégyelljünk lelki sebeket,
hogyan érezzünk akkor is büntudatot,
amikor mások sértenek meg minket,
hogyan annak van igaza, aki hangosabban ordít,
és annak, aki hamarabb bújt ki az anyjából.
Mert a te neved kuss!
„Kicsi vagy, haszontalan és vagyontalan!” –
stigmaként égett agyvelőmbé
az álalázat e szent mottója.*

*Sosem kérnek bocsánatot,
és sosem bocsátanak meg.
Mindig minden mögé látnak,*

*tudják, hogy az egész világ
 csak velük akar kicseszni,
 összeesküvés-elméleteket gyártanak,
 és pontosan tudják,
 ki, mit, hogyan hibázott ellenük.
 Sóhajtoznak a maguk által tákolt iga alatt,
 kiverik kezedből a pohár vizet,
 és elcsukló hangon sipákolják majd,
 hogy hagynád őket szomjan megrohadni
 egy rideg öregek otthonában,
 pedig ők egész életüket neked áldozták,
 érted viselték el a sok pofont és arculköpést.
 És ha azt mondd, nem kérted,
 könnybe lábad a szemük, és végigzokogják az
 éjjelt,
 hogy hálátlan ivadékom így belém rúg,
 kurvaanyját neki, hát ezt érdemlem?!
 Reggel, felkelve, kisöprik
 a kispárnájukról lepotyogott higanykönnyeket,
 szép alaposan, hogy senki észre ne vegye!
 És megy ez is a perzsa szőnyeg alá.*

*S eljön majd a nap, mikor
 megszabadít minket tőlük a múltó idő,
 és nem marad más, mint a nagy, rusnya szőnyeg
 az évtizedekig gyűjtögetett mocsokkal,
 aminek eltakarítására a mi életünk már kevés,
 jut az unokáknak is.
 Ez lészen nekünk valódi
 ÖRÖK-ség.*

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS

URBÁNUS POKOL

*Félek a várostól mostanában.
Lépéseim is bizonytalanok.
Az egyik sarkon pompa, csillogás,
a másikon elhagyott babakocsi,
belsejéből véres tépés riaszt.
Fiatal srác kóvályog mellette,
még néhány lépés, aztán a busz alá esik.*

*Szeméből elillant az értelem,
szívéből az emberi gondolat.
Rettegek, itt bármi megtörténhet,
de hova rejtőzhetnék?
A föld alatt jobb lenne talán?
Kérlek, most szólíts meg, Uram,
hallgasd meg imám,
s ne hagyj magamra, mert elindult felém,
hogyan felfeszabdaljon az angyali sarló.*

*Futok át a városon, s úgy bámulnak,
hogyan magam mögé nézni sem merek,
félek attól, ami mögöttem alakul,
de hová tűntek el az emberek?
Egy ajtóig jutottam – rúgom, kaparom,
és görcsösen akarom, ami mögöttem van,
és nem hallom, hogy nyugalomról sóhajtozik
a fák odvában az évgyűrűk lantja.*

*Az ajtón túl a zöldbe zuhanok,
valami erdőbe, az avar alá.
Mögöttem a szél becsapja az ajtót,
mintha csak üldözőmet
kivánná kirekeszteni. Fülemmel
tapadok a földhöz, méhében hallom
a lüktető szívet, melyben ismét
magzatot formál az Isten.*

*Ez az a hely, hová sosem jutott el
az emberi gyarlóság. Szarvasokkal
és nyulakkal folytatom futásom
a lét birodalma felé. Békére vágyunk,
teremtett lelkek, hisz mindannyian
élni akarunk, akkor is, ha nem marad már
harcunk, megvívni való.*

*Óh, de ahová eljutott az ember,
magával vitte a rosszat is.
Lám, már lángol mögöttünk az erdő,
és lidérces álmoként a fák derekán
napok óta a láncfűrész muzsikál.*

*Már a csodaszarvas is
menekülne e helyről, de belemar
oldalába a tűz. Ó, uram,
miféle ördögöt engednél nyomunkba?
Nem Te mondtad-e, hogy
mennyei vadjaid sérthetetlenek?
Magadra maradtál, te drága rengeteg,
édesanyánk gyásza. Hamvaid fölött
felsír a szél, és vijjog az ítéletnap kánya.*

*Egy folyóhoz érve, elmerülök benne,
a parton hagytam, mi valaha bántott,
aztán átszállok egy kóbor forgószélbe,
s ösztönszerűen alakot váltok,
és új medret ások az áldott folyónak,
csak jusson már valahová.*

*Üldözöm elfáradt, retteg már attól,
aki az élet vizében lettem,
vészkürtöt fúj és száradó szája,
mielőtt beforrna, utolsót freccsen.
Teste is elvész a rendrakó tűzben,
ott ég halálra, árván. S nem ver dobót
már többé fölöttem a drogfüggő,
agancskoronás sámán.*

NÉMETH PÉTER

A LEKÖTÖZÖTT
KALÓZ

*Mikor az árbochoz kötözték,
szép idő volt a tengeren,
most szél cibál, zápor füröszt meg,
fölköttem madarak köröznek,
mondani nevük nem merem.*

*Tartok tőle: a tengerészek
csónakra szálltak éjszaka –
táncol a recsegő fedélzet,
Rimbaud kolléga, hó! a részeg
hajó, a semmi járata!*

*Magam maradtam a viharnek!
Vijjogjatok, vad madarak!
Irgalmat csak gyávák akarnak,
forgószél, mutasd meg hatalmad,
tenger, mutasd meg titkodat!*

*Mikor az ég alja vörös lett,
elszámoltam vétkeimet:
jöhetsz már, tajtékzó Fölösleg!
Kötözz meg, Istenem, kötözz meg,
hogy a viharral egy legyek.*

BOLDOG AGÓNIA

*Zúgás, majd csönd. Mérhetetlen
a hang után a hallgatás.
Harántcsikos önkívületben
feszül az óriás darázs.*

*Csak egy perc, és újra mozdul. Izzó
fullánkja melledre lecsap.
Arra a pillanatra nincs szó.
Az Odaszegzett tudja csak –*

*Az Ős Kaján dühe tombol
egy tű hegyén, a szíveden.
És láng csap ki a fájdalomból,
és lobog, mint a szerelem.*

*És égő dallamok lobognak!
A ragyogás órája üt!
Jönnek a talprakelt halottak,
köszöntik a Föltámadottat,*

és együtt énekelsz velük.

KŐSZEGHY ELEMÉR

AZ ALKOTÓ

Magyar Árpádnak Kijevbe

*Az alkotó terpeszbe áll,
előtte kifeszített vászna,
tonnányi festéket pakol
a világ rusnyult homlokára.*

*Az énekes meg énekel,
sziklákat bomlaszt szét a hangja,
s a világ nem káromkodik –
csöndben marad egy pillanatra.*

*Zenél, csak zenél a zenész,
noha romokban áll a háza,
a zúgó hangharmónia
menedéke és világa.*

*A színész játssza önmagát,
s ha kell, megformál engem, téged,
a színészjáték más világ:
még őrzi tán az emberséget.*

*A munkás vár, kezében kulcs,
a világot készül reparálni,
jöhet bár pusztító vihar,
árvíz, szárazság, sáska, bármi.*

*A földműves kérges tenyere
magához simítja a földjét,
őnéki ez a nagy világ,
nem tűz és nem is ágyúdörgés.*

*És ír az író, mert muszáj,
betűkből épít menedéket,
a jövőbe így szökteti
a házán túli világvéget.*

X X X

*Közben a világ mit csinál?
szembeszáll minden jóval-széppel,
a pokol kapuját döngeti
könyékig véres száz kezével.*

KORDICS NOÉMI

„ANGYALAIM KAROLNAK ÉGBE...”

NAGY LÁSZLÓ SZAKRÁLIS MOTÍVUMÁRÓL

Az évfordulók nem csupán megemlékezésre készítetnek, nem csupán a tisztelet és a nagyrabecsülés gesztusai, de igazán termékeny időpillanatokban arra is ösztönzik az utókort, hogy saját viszonyulását is újragondolja, hogy a már felállított és évtizedeken át működtetett értelmezési koordinátáit újrakalibrálja, áthangolja, és ezáltal saját szívét is újra felrezegetesse ahhoz a magasabb rezgésszámhoz, amely egy-egy igazán nagy alkotó műveiben megnyilatkozik.

Ez a magasabb lelki rezgésszám Nagy László verseinek nagyszerű sajátja. Bennük egy cselekvő létforma csillogó megnyilvánulásai öltenek lírai formát. Így repítve minket is egy, a miénknél nagyobb, valóságosabb lét közelébe. Ahogy egyik méltatója, Bertha Zoltán mondja róla: „A szilárd támpontot kereső embernek hitet és távlatot nyújtott, az egyénnek hovatartozás- és felelősségtudatot, a közösségnek romolhatatlan létezésvágyat és kitartó megmaradás-akaratot.”¹ És nem csupán versei hordozzák magunkban ezt az értékrendszert, de életének és művészi alkotásmódjának számos más megnyilvánulása is. Ott van ez a tartalom grafikáiban és festményeiben egyaránt.

Lényének magnetizmusa, tisztasága a vele készített televíziós interjúkból is átsugárzik. Gondoljunk csak Zolnay Pál 1975-ben készített portréfilmjére², melyben Nagy Lászlót Kormos István faggatja. Figyelem Nagy László arcát, azt, ahogyan fontolva, minden egyes szavát komolyan mérlegelve válaszol költőtársa kérdéseire. Az „angyali rendek” figyelik, és ő rájuk figyelmezve – szinte mintha már közülük való lenne – válaszol a feltett kérdésekre. Nem árul el mindent, nem árulhat el mindent, arca ősi titkokat rejt, tekintete éonokat fürkész. Mindent tud – hasít hirtelen belém a felismerés –, de csak keveset közölhet mindebből. Aranyá érett benne életének minden keserűsége. A lélek alkímikus átváltozását

¹ Bertha Zoltán: *Menyegző és Tengerparti lakodalom. Nagy László és Szilágyi Domokos*. In.: Kortárs, 2016. 78. (https://epa.oszk.hu/00300/00381/00211/pdf/EPA00381_kortars_2016_02_078-086.pdf)

² Zolnay Pál: Portréfilm Nagy László ötvenedik születésnapja alkalmából. Beszélgetőtárs: Kormos István, 1975. (<https://www.youtube.com/watch?v=VZD-ahtExvE>)

elvégezte. Szárnysuhogását hallom angyalainak, s egy pillanatra egyszerre látom őt Szent Mihályként és Szent Györgyként, villan a kard éle, rávetül a fény a lándzsára... Közben Kormos Istvánt hallom kérdezni: „Mit üzensz azoknak, akik 100 év múlva vagy 500 év múlva ülnek szemközt veled?” Nagy László válasza hirtelen utat nyit az időben, átsugárzik téren és időn: „Ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket. Ha lesz emberi szellemük, tudatom velük, üzenem nekik, hogy csak ennyit tudtam tenni értük.”³ Itt véget ér a felvétel, de a költő szavai mintha nem akarnának elhalkulni, itt lüktetnek körülöttünk ebben az átmeneti időben is. Szellemisségének a legsötétebb korszakokban is a továbbélést, a megmaradást és értékőrzést célzó ereje átsugárzik az időn.

Az emberiségért való cselekvő tenni akarás Nagy László humanizmusában és közösségi költőként való működésében nyilvánul meg. A költő azonban ezt a tevékeny, vitális oda fordulást, életfeladatának teljesítését – úgy látom, s ha olykor vitázva is –, de mindenkor az isteni rend keretein belül képzei el. Még akkor is, ha a korai versek költői énje Istennel tusakodik, hit és hitetlenség, istenes alázat és pogány dac közötti küzdelemben mutatja magát. Küzdelmét, tusakodását viszont sohasem csupán egyéni léthelyzetéből fakadónak látja és láttatja, hanem mindenkor általános emberivé tágítja.

Már korai verseiben is megjelenik az angyal-motívum, jöllehet ekkor az angyal alakja még a szakrális-folklorisztikus motívumok körén belül marad, és jobbra a stilizálás egyszerűbb változataiban tűnik fel. A leíró jellegű versekben találkozunk vele, olyan művekben, amelyekben az égi lény a különböző földi jelenségek magyarázataként jelenik meg. Ahogyan például az *Éjjélkor* című vers zárlatában a hirtelen besötétedést jelöli:

*Égen vak angyal
botolva lépett,
ellökte a holdat,
koromsötét lett.*

Az angyal figurája ezekben a versekben még jobbra csak a természeti jelenségek metaforizálásában, a népi ünnepek sokfajta fordulójakor, az emberi élet különféle eseményeinek kísérő alakjaként van jelen.

A szakrális motívumkör alakja a szintén ebből az időszakból való *A meggyfa alatt* című önstilizációs versben már sokkal gazdagabb utalásrendszerben szerepel. Az angyal itt is megjelenik, ezúttal a megigézni kívánt

³ Uo.

kedves személyében, aki „*megkötözött fehér angyalként*” várja a szerelem általi feloldozást. Az önstilizáció itt a költői személyiséget a keresztény-lovagi szférába vonja, „*szent László, szép aranykirályként*” jeleníti meg. Az angyali kedvest szerelmével felszabadító „aranykirály” az élet teljességének, sugárzásának elemével kapcsolja össze a szakrális képzetet:

*Kerted végében roskadozva
egy pírhollyagos meggyfa áll,
aljában térdel teéretted
szent László, szép aranykirály.*

*A hajló meggyfán megkötözve
egy fehér angyal reng, röpös,
meggyet szakítok, elpattantom,
attól lesz ajkad vérvörös.*

*Gallyat török: rubinkoszorú
ott remeg homlokod körül,
a meggyfa táncol és az angyal
megszabadulva elröpül.*

Könnyedség, szakrális és erotikus motívumok váltakoztatása jellemzi a verset, az erotikus motívumot először szakrális telítettségbe rejti, majd finom hely- és hangsúlycserével oldja emberibbé és élettellivé a szakrális képzetet: „meggyet szakítok, elpattantom, / attól lesz ajkad vérvörös.” Az utolsó strófában a kedves a fehér angyalból földi jelenséggé válik. Ez a vers a költő korai szerelmes verseinek jellegzetes stilizációs darabja, amely jól példázza a szakrális és erotikus vonások keveredését, egymással való küzdelmét, valamint ezen elemek egymásba tűnését is a közöttük feszülő ellentét feloldása által.

Sokkal összetettebben jelenik meg az angyal-motívum *Az angyal és a kutyák* című versben:

*Mellemet nyomta nehéz álom,
gyémánt fénnel szememet sütötte:
láttam egy anglyt fönn a dombon
tüskés akácosban megkötözve.*

⁴ Vö.: Görömbei András: *Nagy László költészete*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005. 49.

*Átlátszó volt az angyal torka,
benne a lélek föl és alá járt,
sárga kutyák két lábra állva
nyaggatták, csomóban tépték tollát.*

*Korán ébredtem, fájt a szívem,
éreztem, valóság volt az álom,
angyaltollat keresni mentem,
hó ragyogott az egész világon.*

A versben mint mitikus álmoképben háromszor találunk utalást az angyal jelenlétére. Az első két alkalommal a lírai beszélő, még ha csupán álmoképszerűen is, de látja az angyalt, az utolsó strófában, a felébredés után csupán az angyal hiányát konstatálhatja, az angyaltoll a lény valamikori jelenlétét jelzi csupán.

Az angyaljelenés pillanatában a „gyémánt fény” a feltűnő angyal fenséges-ségét szimbolizálja, a „tüskés akácosban megkötözött” angyal vergődése a Nagy László-i líra egyik később is visszatérő motívumaként figyelhető meg: az angyal itt azt a tiszta létformát testesíti meg, amelyet a különböző, az élet kiteljesedését gátló erők guzsba kötnek, ellehetetlenítenek. A lírai beszélőnek az e tragédia fölött érzett fájdalma jelenik meg az utolsó versszak első sorában: „Korán ébredtem, fájt a szívem”. A felocsúdás, az ébrenlét utáni valóság tudomásulvétele a beszélőből nem csüggedést, hanem az értékek keresését, az azokkal való azonosulás gesztusát váltja ki, amely az „angyaltollat keresni mentem” rövid, eltökéltséget jelző verssorában fejeződik ki. A vers Nagy László költői pályájának is egyik emblemikus darabja, hiszen címét a szerző cikluscímme is emeli.

A távlatosabb, a szellemibb létezés, a szorongató léthelyzettől való eltávolodás vágya szólal meg a *Vasban vagyok* című versében is, ahol a lírai beszélő a „vagyok vassá csinált angyal, / elsüllyedek, ez a nagy baj” sorokban saját magát stilizálja a megkötözött angyal szerepébe. S ebben az összefüggésben mindenképpen meg kell említenünk, e korszak lírai teljesítményének tekintetében is, a majd a költő későbbi alkotói szakaszában jelentőssé váló Szent György-motívum megformálódását, amely az egyéni és közösségi ügyekért kiálló, a jellegzetesen „bajvívó”⁵ magatartás példája. (És ami elvezet majd a pálya végén álló *Balassi Bálint lázbeszéde* című versnek a végsőig való küzdést választó katona-költőjéig.)

⁵ Vö.: Kiss Ferenc: „»Káromkodásból katedrális«”, in: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László*, vál., szerk., összeáll. Görömbei András, Budapest, Nap Kiadó, 2000. 232–234.

Az 1950-es évek elejétől költői világának központi gondolati elemévé szilárdul az értékek megőrzése, az ellenállás, a progresszív létértelem átmenekítésének gesztusa. 1956 után ezek a tartalmak különösen felerősödnek, és ez a szembeszegülés dominálja, sugározza majd át a versek szakrális motívumait is. S ha költészetének korai szakaszában, melyben a szakrális-folklorisztikus motívumok, a szakrális műformák az egyéni hangú könyörgésekben és zsoltárokból csak felvillannak, a pálya második felében a költő transzcendens világképe kitágul, az átélt borzalmak hatására tovább mélyül a létértelmet kutató, a transzcendenciával is érintkező élményvilága és a humánus őrzése.

A forradalom leverése után még a Rákosi-korszak borzalmi okozta lelki gyötrődésekhez képest is komorabb számvetésre kényszerül a költő. A következő évek kilátástalanság-érzését Nagy László lírájában olyan versek fémjelzik, mint a *Karácsony, fekete glória*, *A város címere*, a *Vendégek jövetele*, a *Kitűnik származásom*. Az elkomorulás, a drámai sorsérzékelés természetesen a szakrális motívumokat is áthatja. *A város címere* című versében például az angyalok helyén egy szörnyeteg fekete denevér képében megjelenő fekete katona mutatkozik az égen, és száll le a városba. A szörnyeteg mint a forradalom bukásának és az arra következő terrornak a képlete szerepel a műben. Ebből a helyzetből perli vissza később Nagy László a maga tisztább és perspektivikusabb mitologikus és szakrális képleteit, és az emberi ellenállást, méltóságot képviselő angyalait is.

Magát a legzordabb időkben is a „Nap jegyesévé” stilizáló költő, aki a legszebb élet megvalósítását tűzi ki célként maga elé, a levert forradalom után is az élet magasabb szellemi-értelmi tartományaiba kíván behatolni. Élni akarása nem jelenti azonban a veszteség semmibevételét, éppen ellenkezőleg, a veszteségek ellenére is az élet egyetemesebb értékeire figyelve akarja folytatni útját. Ez a szándéka a *Virágok, veszélyek* című versében példászerűen figyelhető meg:

*Szélllel, fűvel haragos napvilág,
izgalma szilaj nevelője,
medve-álom gyilkosa, gyere már,
hadd öltözzök fel ünneplőbe.*

*Szívjak szerelem-fertős levegőt
zajban, viharzó fényben állva –*

*valami lázas zenebona kell
s lezuhan szivem dérszakállá.*

*Csak jókedvem fagyott el, nem a hit,
még fordítom sorsomat jóra,
kesely orcámon pirinyó sugár
nekem viharkeltő ciróka.*

*Jőjj rám, te boldog rázkódás hamar!
Ha élek, hát legszebben éljek.
Gyönyörű, ha féktelen szól a szám:
nyílnak a virágok, veszélyek.*

Nagy László 1955-56 táján már igen tisztán felismeri azt, hogy megrendítő élményei nem személyes ügyek csupán, hanem azokban a nemzeti és az emberi létezés vonásai mutatkoznak meg. Verseiben – a konkrét történelemkifejezés utalásrendszere mellett – ekkor már a jelenségek kozmikus távlatait, egyetemes értelmét ragadja meg, és költői személyiségét az emberi létezésért való felelősség tudatában növeszti fel⁶. Ennek a már-már transzcendens igényű felelősségnek a felismerése *A vasárnap gyönyöre* című versében így jelenik meg:

*Csikos abrosznál, vagy fűvön eszel, de úgy ülj oda:
Választott nagyhatalom vagy, rád süt az űr mosolya.*

Ahogy az Görömbei András ebben a tekintetben megjegyzi: „Ez az igény és tudatosító, önerősítő szándék hozza vissza költészetébe az egyértelműen pozitív irányú szakrális allúziókat is.”⁷ *A Szárnyak zenéje* című vers ilyen szempontból ennek a korszaknak a meghatározó költeményei közé tartozik, melyben Nagy László mintegy helyreállítja a progresszív szerepű szakrális összeköttetéseit, a létbizalmát és hitét egy magasabb erkölcsi rend irányában. A vers befejező részében a helytállás szükségességének, e helytállás morális kikerülhetetlenségének már szinte himnikus regiszterei jelennek meg:

⁶ Vö. Görömbei: i.m., 171.

⁷ Uo., 172.

*Szakad az ember veséje,
de az űrt álma belengi,
muszáj dicsőnek lenni,
nincs kegyelem.
Ez itt a szárnyak zenéje,
ne feledd.
Soha nem feledem.*

A *Szárnyak zenéje* verscím, együtt a vers utolsó részében megjelenő „Ez itt a szárnyak zenéje” kijelentő-figyelmeztető sorával, újra elindítja az angyali jelenlét sugalmazását. A vers utolsó sorainak enigmatikus feszültsége pedig lehetővé teszi az értelmezés számára – a „ne feledd” és a rá felelő „Soha nem feledem” válaszában – a szárnyas hírvívővel való újbóli kapcsolatfelvétel lehetőségét is. A költő ezzel a versgesztussal mintegy újrалétesíti a transzcendens kommunikációs utat, figyelmeztetve önmagát és minket is a helytállás, a küzdés fontosságára: „muszáj dicsőnek lenni”; ám ugyanakkor arra is, hogy ehhez a helytálláshoz a hittől mindenkor segítséget is kapunk. Hiszen emberi létezésünkben nem csupán a karnális-materiális, a földi kiszolgáltatottság van jelen: lásd a „Szakad az ember veséje” mondatot; hanem ott van a homo sapiens lényének a magasabb rendű szférákkal kapcsolatot tartó aspektusa is: „de az űrt álma belengi”. Ahogyan azt szintén Görömbei András kiemeli: „Megrendülése és életszeretete egyaránt arra indítják, hogy a jelenségeket a létfilozófiai általánosítás aspektusaiból, tehát a létezés nagyobb erői felől szemlélje...”⁸ A „létezés nagyobb erői” az „Ez itt a szárnyak zenéje” szinte kinyilatkoztatásszerű sorában válnak bizonyossá, miután már a második sort bevezető *de* szócska, a rögválóság fájdalmas, küzdelmes létállapotának leírása után éles ellentétet vezet be. A szárnyak zenéje, suhogása már az angyali jelenést, a létezés nagyobb erői felé való angyali közvetítés támogató, megtartó távlatát idézi fel.

A kozmikus távlatokat nyitó versek Nagy László létfilozófiáját is jól példázzák, azt a felfogását és hitvallását is egyben, mely szerint az ember a lét küzdelmes viszonyai között is képes átvinni a humánus értékeit arra a bizonyos túlsó partra, és a szenvedéssel terhes létezésből is képes harmóniát teremteni. Ismét Görömbei András szavaival: „Szemléletében az életérdekű cselekvést tisztességgel végző ember a létezés legfőbb értéke [...]”⁹

⁸ Görömbei: i.m., 260.

⁹ Uo., 172.

Nagy László korai verseinek angyalábrázolásai a történelmi tragédiák, egyéni sorscsapások hatására is az 1950-60-as években egyre monumentálisabb hosszúversekben jelennek meg, amilyen például a *Rege a tűzről és jácintról* (1956) és *A Zöld Angyal* (1965) című alkotások. *A Zöld Angyal* című költeményben megidézett angyal már távol van a korai versek szerelemközvetítő angyalaitól, távol a „tündérkedés” versbeli megjelenítésnek könnyedebb hangnemétől. Sokkal inkább, ahogyan erre Csoóri Sándor is rámutat, a *Jelenések Könyvének* végítéletet hirdető angyalaihoz hasonlít.¹⁰ Ilyen értelemben Nagy László a Zöld Angyal által a bibliai szövegahagyomány apokaliptikus látomását hozza élénk. Alakja hiperbolikusra növesztett: valóban végítélet jellegűen jön „tomboló zöld paripákkal”, „óriási zöld bikákkal”, „röfögő, zöld kocái telemalacozzák a kertet”. Nagy László pusztító Zöld Angyalát Papp Máté egyenesen Rilke „iszonyú angyalaihoz” hasonlítja.¹¹ Hiába pusztítja el egy régi létállapot, ebben az esetben az archaikus-paraszi világ tárgyi elemeit, végül is csupán eszköze, végrehajtója egy – a hagyományos paraszi kultúrát tönkretévő, angyali küldetéséből őt is kifordító – kornak. Egy régi felfogásmóddal való leszámolás fájdalmas, de a továbblépéshez elengedhetetlenül fontos végrehajtója is e műben az angyal. És bár a „pusztítás”, az eltörlés, amit végrehajt, radikális és történelmi kényszerek hatására keletkezik, a versindító első két sor, melyek mondanivalóját a mondat eleji ismétlések is nyomatékosítják, mégis azt sugallják, hogy ez az éppen működésbe lépő angyali cselekvés önmagában nem egyértelműen negatív, jóval inkább: kikerülhetetlen. Hordozza magában ugyanis a pusztítás után az újrakezdés esélyét is, amelyet hosszúverse végén így fogalmaz meg a költő: „Hogy a végső sújtás után a föloldozást a Zöld Angyal hozza, / s magasan játsszon a szívem: a fényből kitéphetetlen levél!” A hierofániát kísérő jelenségek a versbeszélőből, aki önmagát a szemlélő-tanú passzív szituációjában jeleníti meg, nem primér félelemérzetet váltanak ki, hanem elemi, mély megrendülést. Ezért is nevezhette Prágai Tamás a verset „a modern világgköltészet egyik legnagyobb látomása”-nak. „Nagy László angyala,

¹⁰ Vö.: Csoóri Sándor. *A Zöld Angyal* = Uő: Nomád Napló. 1978. 308. és vö.: Görömbey. 2005. 362.

¹¹ „A Nagy László-i Zöld Angyal delejes, pusztító szárnyas lénye [...] nem azonos a Biblia különböző rendű és rangú hírhozóival, nem rendelkezik más kultúrkörből való, konkrétan körülhatárolható mitológiai attribútumokkal sem, leginkább Rilke *iszonyú angyalaira* hasonlít, akik szenvtelenül járnak-kelnek az emberek között, szinte észre sem véve, hogyha valakit összetipornak, vagy éppen felemelnek. Papp Máté: *Rege a kerubról és a táltosról*. Nagy László és Kondor Béla. In.: Irodalmi Magazin, Nagy László szám, III. évfolyam, 2015/2. 87.

az elvadult növényi élet, az a zöld erő, amely birtokba veszi az ember nélkül prédára hagyott kultúrát, kétarcú. Ügyesen használva hatalmas erő, magunk ellen fordítva a végítélet látomása.”¹² Az angyal és tevékenységének leírása, ha mégoly plasztikus képekben történik is, álomleírásként, látomásként is hathat, hiszen az egész jelenést a lírai én látja csupán.

Nagy László következő pályaszakaszában, a történelmi változások és a személyes helyzetek, társadalmi érintettségek hatására az angyal-motívum képletei, az angyal-figurák különböző, sokszor ambivalens szerepekben jelennek meg. A személyes gyász hatására az angyal a démonnal közösen jelenik meg, például a Kondor Bélát sirató, a *Mindenség mutogatójában*: „Társalkodva az emlék-emberrel, ki hol angyal-, hol démonarcot ölt, itt sétálok a zöldben.” A *forró szél imádatában* viszont az elszántság és a zabolázhatatlan természeti erők közös jelképévé lesz: „szél: szilaj angyal, a lelkedet fűjod belém”. A *Halál az őrangyalra* pedig már egyenesen panaszt tesz a mitikus lényhez, számon kérve rajta, hogy félrevezette az alkotót, nem viszonozta a bizalmát, nem teljesítette be eredendő szakrális funkcióit, ezért válhatott belőle „nem nyitott szárny, de tömlő-kereszt, / koloncom a halál élein.”

Az angyal-motívumok csúcsát Nagy László ugyanakkor e képzet fordítottjaként a *Balassi Bálint lázbeszédében* fogalmazza meg. Ebben a versben, amely, Görömbei András szavaival, „kettős portré”, mert egyszerre beszél Balassiról és önmagáról, a Kádár-korban a létezés peremére szorított alkotóról, az angyalfogalom a maga legszebb tradicionális fényeiben tündököl. Ráadásul mint kontinuum sorsképletet, felidézi a magyar irodalomtörténetből a *Szigeti veszedelem* záró képeit is.

*Szent vagyok, költő-vitéz, akit sebein át
gyalázott, piszkolt, gyilkolt az arany Kamarilla
kátránnyá rontva a vért, de a vers Pelikán,
valakihez pirosa áttör időn s ködön.*

*Ördög már veletek, oltottmész-ruhám dörög
zsinórzata villám, nem esem hanyatt se orrlag,
angyalaim karolnak égbe, s majd krónika csácsog:
címere hárfa – hungarus volt, istentelen.*

¹² Prágai Tamás: *A Zöld Angyal*. in: *Vállamon bárányos éggel. Írások Nagy Lászlóról*. Összeáll. Szerk. Jánosi Zoltán, Budapest, Nap Kiadó, 2015. 160–161.

A vers újra felveti és egyben ki is teljesíti a „bajvívó” és a szent motívumkörét, amelyet a költő lírájában és képzőművészeti alkotásaiban a Szent György-motívum is jól példáz. A mű azzal teremt egyensúlyt a pusztulás erőivel szemben, hogy a lázadó-küzdő motívumokat összegezve a világból kiirtott szépség világon túli érvényességét hirdeti: „[...] de a vers Pelikán, valakihez pirosa áttör időn s ködön.” A Pelikán-motívum a szentlélek pirosához kapcsolódik, annak a halál fölött is messze kiterjedő értelmét világítja meg. Az elviselhetetlen világ és az elviselhetetlen haláltudat ellenében teremtett itt Nagy László egy szakrális szférát, amely katartikus felülemelkedést is mutat a világban magára hagyott, mártír vonásokat is viselő egyedi személyiség sebein. Az utolsó strófában ezért már a magát egy felsőbb hatalomnak átadó, szenvedésein felülemelkedő versbeszélő búcsúzik, a befejező, lezáró versszak nyugalmasan már a sértethetlenség is hangot kap. Ugyanúgy indul, mint az első versszak („Ördög már veletek”), viszont annak hatalmas indulatával szemben a belső győzelem bizonyossága hatja át, nem tudnak már felérni hozzá a roskasztó, a pusztító hatalmak, mert: „angyalaim karolnak égbe”. A vers végén ismét a reális sorshelyzetén változtatni csak a transzcendens erők segítségével képes, őket hívó hős alakja bontakozik ki előttünk.

Összegzőképpen elmondható, hogy Nagy László lírájának angyal-motívumaiban a transzcendens rétegek felé vezető, határozott és az olvasó által is bejárható lelki ösvény rajzolódik ki. Az angyali közvetítés megjelenése nála többségében egy fölfelé, egy magasabb rendű világrendre irányuló törekvés versbeli kifejezését rejti magában, hasonlóan ahhoz, ahogyan az angyali küldetés értelmét és működését a teológia és a filozófia oldaláról Andrei Pleșu kifejtette: „Az angyaltan, ha komolyan veszük, a mély-lélektanhoz, amely örökösen a lelki berendezkedésünk földalatti, éjszakai, olykor személytelen rétegeit aknázza ki, nos, ehhez a lélektanhoz a magasság fenomenológiáját adhatná hozzá, amely a lélek »napfényes«, hajnali, kifejezetten személyes zónájára irányítja a figyelmet. Ezáltal a tudat »gyökereinek« tanulmányozása kiegészülne »nimbuszának« felmérésével.

Az igazi »magas« lélektan nem csupán azzal foglalkoznék, hogy melyek az ember indítékai, hanem azzal is, hogy melyek inspirációi”¹³

¹³ Andrei Pleșu: *Az angyalok. Építőkövek a közelség elméletéhez* = Uő: *A madarak nyelve*, Jelenkor, Pécs, 2000, 158.

FEDINEC CSILLA

KÁRPÁTALJA VAN¹

Mankovits Tamás: Volt egyszer egy „Kárpátalja”. Miskolc–Tokaj, Magyar a Magyarért Népfőiskola Alapítvány, 2024 (2. bővített kiadás)

Kevesebb mint 24 órája még Kárpátalján voltam. Így nemcsak az emlék, hanem a friss érzés is szó szerint bennem van. Ma reggel lementem a sarki pékségbe venni két krumplis pogácsát, az eladónő szokás szerint vissza-kérdezett: burgonyást, ugye? Szóval itthon vagyok.

Átmeneti zóna volt az 1990-es évek elején a régió, amit szeretünk, a régi rendszer működési módjai már nem voltak érvényesek, az új intézmények pedig még nem voltak stabilak. 1991 januárjában a régi bankjegyeket hirtelen bevonták, a készpénzfelvételt korlátozták, és a pénz szó szerint „papírrá” vált: egyik napról a másikra elveszítette az értékét. A boltok polcai kiürültek, az embereknek meg kellett tanulniuk beosztani azt, ami éppen kapható volt. A „van vagy nincs” lett a mindennapi élet logikája. Mondhatni a híres „koc-kás táska” – a hatalmas, olcsó műanyag szatyor, amellyel a 90-es években mindenki utazott, költözött, árut cipelt – lett a szegénység, a vándorlás és az ideiglenesség jelképe.

A „90-es évekbeli” jelek nem csupán nosztalgikus emlékek, hanem múlt-beli árnyékok, társadalmi figyelmeztetés. A korszakot egyszerre jellemzi a rettenetes gazdasági visszaesés állapota és a társadalmi-mentális újjáépülés lehetősége. A régi világ szétesése és az új szellemi szabadság.

A sötétségből, mert hogy egy időben áram is alig volt, van két fényes emlékem. Sajátot nem osztok meg, most mégis kivételt teszek. Az egyik, amikor az anyám fizetés helyett egy pár női cipőt kapott a munkahelyén, amelyik nem hogy a családban, hanem az utcában senkinek nem volt jó a lábára. Más kincseket tart a fiókban, nálunk a régi otthonban pedig az a lehetetlen cipő lapult időtlen időkgig.

Aki nem tud nevetni a legrosszabb időkben is, az jó ember nem lehet. Ezért lesz két betoldás.

¹ Elhangzott: 2025. november 10-én a Nemzetstratégiai Kutatóintézetben bemutatásra került Mankovits Tamás: *Volt egyszer egy Kárpátalja* című kiadványa. Az alábbiakban Fedinec Csillának, az ELTE Társadalomtudományi Kutatóközpontja munkatársának könyvismertetőjét közöljük.

Betoldás1:

- Mit csinál Kárpátalján az ember, ha pénzt kap?
- Elteszi.
- És ha nincs pénze?
- Akkor cserél.
- És ha nincs mit cserélni?
- Akkor gondolkodik.
- És az segít?
- Nem, de legalább nem kerül semmibe.

Vagy amikor már áram is csak ritkán volt, s hol gyufát nem lehetett kapni, hol pénzem nem volt rá. Miért volt ez fontos? Ungvárom laktam a kollégiumban, sokadik emeleten, s meggyújtott gyufával indultam el a lépcsőkön, szigorúan figyelve, hol is tartok, nehogy valami ismeretlen lakóhoz akarjak betörni a saját szobám helyett. Volt, hogy elvesztettem a fonalat a lépcsőfordulók számolásában, ezért lementem a földre és kezdtem előlről az egészet, pocsékolva a gyufát. A szobában már gond nem volt – mire felértem, lement a víz (a földre), de egy vödörben ott volt a tartalék, hűtőm nem volt, ílyesmin fölösleges lett volna aggódni, az ágyat meg megtaláltam csukott szemmel is. Ez most elég lazán hangzik, de ebben nem volt se lazaság, sem központi fűtés.

Betoldás2:

- Mikor lesz nálatok áram?
- Este kilenckor.
- És meddig marad?
- Amíg észre nem veszik, hogy bekapcsolták.

A Volt egyszer egy lap – „Kárpátalja” című kötet nem egyszerű dokumentumgyűjtemény, hanem egy korszak élő lenyomata: a rendszerváltás pillanatában újra éledező kárpátaljai magyar identitás lélegzetvétele, öröme és törekvése. Olyan idők emléke ez, amikor a kimondott szó még tett volt, a nyomtatott betű pedig cselekvési lehetőség és kockázat. A könyv több szerző személyes visszaemlékezéseiből, történeti elemzésekből, korabeli lapszövegek válogatásából, valamint fotókból áll.

A *Kárpátalja* című lap 1990 és 1994 között a kárpátaljai magyarság egyik legfontosabb önkifejező fórumává vált. A lap története és öröksége nem csupán sajtótörténet: sorsdokumentum, a történelem szélén élő közösség önazonosságának újraépítéséről szól, arról a pillanatról, amikor a „szavunk újra lett, mert meg mertük mondani” – ahogyan a könyv előszava érzékelteti.

Ez a táj és ez a nép túlélte már a birodalmakat, ideológiákat, újrahúzott határokat. Ez a remény adja a könyv ívének megrendítő erejét.

A történet gyűjtőpontja a *Kárpátalja* című lap 1990-es indulása. Egy maroknyi értelmiségi, újságíró, tanár és művész összefogása, akik úgy döntöttek, hogy elég volt a hallgatásból. A lap Magyarországon készült, Miskolcon nyomtatták, így kikerült a szovjet cenzúra markából. A szerkesztők sokszor saját zsebükből fizették a kiadást, és kézzel kézre, határon csempészve juttatták el az újságot a kárpátaljai magyar falvakba. Ez már önmagában tett, vállalás volt.

A lap első évei a szabadság első mámorának lenyomata: a kimondhatatlan végre kimondhatóvá vált. Cikkek jelentek meg az 1944-es elhurcolásokról, a szolvai gyűjtőtáborról, a görögkatolikus egyház elnyomásáról, a közösségi emlékezetből kitörölt nevekről és helyekről. A *Kárpátalja* nemcsak hírt adott: emlékezést szervezett, és ezáltal közösséget épített.

A kötet és a lap központi figurája Mankovits Tamás, az iparművész, aki saját keresetéből indította el a lapot 1990-ben, mert tisztában volt vele: vannak időszakok, amikor nem várni kell a támogatásra, hanem cselekedni. A lap magyarországi szerkesztése és nyomtatása egyúttal azt is jelentette, hogy nem lehetett cenzúrázni, nem nyomhatta el a „szovjet állam sötét és hallgatásra kényszerítő árnyéka”. A lap – és így a könyv – nemcsak dokumentált, hanem visszaadott egy nyelvet: az anyanyelv méltóságát, zamatát, önérzetét.

A könyvben megszólalók újra és újra ezt a megélt csodát idézik fel: hogy Kárpátalján hirtelen megszaporodtak a magyar zászlók, az iskolai folyosókon Himnuszt énekeltek, a falvakban kopjafák és emléktáblák emelkedtek, a templomok megteltek, az egyházi élet is kiteljesedett. A nemzetiségi lét többé nem szegény volt, hanem vállalás.

A könyvben helyet kapnak személyes visszaemlékezések is: kávézók, félig fűtött színháztermek, fagyos padosorok a Tarkovszkij-filmek vetítésein, meghitt esti beszélgetések a Váralja kultúrkozmában. Ezek az apró, intim képek arról tanúskodnak, hogy egy közösség nem ideológiákból épül, hanem lassan, beszélgetésekből, egymásra eszmélésekből, csendes bólintásokból, közösen elviselt fáradtságból. Képet kapunk arról is, hogy az identitás itt nem fekete-fehér. Kárpátalja mindig is soknyelvű volt – és ebben van a szépsége.

A könyv józan. Nem romantizál. Nem fordul pátoszba. Kíméletlenül felmutatja azt is, ahogyan a közös lendületet rövid időn belül megtörte a szétválás, a személyes sértettségek, a politikai és hatalmi érdekek kusza hálózata. Ahogy a közösségi önépítés lendülete megtorpant. A lap ereje csökkent. A „közös cél” helyére sok helyen a „külön érdek” lépett. A lelkesedés mellett hamar megjelenik a széthúzás, a személyes ambíció, a hatalmi érdekek, a rossz stratégiai döntések. A kárpátaljai magyarság politikai képviselői néhány év alatt fragmentálódtak. Az örömteli újjászerveződés nem tartott örökké. A lap 1994-re megszűnt, részben a politikai széthúzás, részben a magyarországi támogatási átrendeződések miatt. A közösség önképében pedig újra ott volt a törés: a „testvérből vetélytárs” tapasztalata.

A lapnak, amely addig irányt, nyelvet és tartást adott, fokozatosan megváltozott a szerepe, majd ereje is elapadt. A történet végén ott áll a felismerés: ami a szívből nőtt, azt a világ gyorsabban darabolta fel, mint amilyen gyorsan közösséggé forrt.

A könyv mégsem sirató. Sokkal inkább tanúságtétel. Egy korszak tétje volt: hogy a kimondott szó képes-e visszaadni az embereknek saját történelmüket.

A könyv nem nosztalgia. Inkább figyelmeztetés: „A szellemiségre, amely a lapot létrehozta, mindig szükség lesz.”

A kötet azt üzeni: a történelem nem lezárt múlt, hanem élő felelősség. A kötet mélyebb rétege éppen az emlékezés felelősségéről szól. Arról, hogy egy közösség nem attól áll fenn, hogy számban erős vagy politikailag szervezett, hanem hogy képes-e nevének nevezni a saját múltját. Ami kimondatlan marad, az elhal.

Az 1990. április 30-i 1. számban többek között az MDF-es Furmann Imre szavait olvassuk: „Az utóbbi évek magyarországi változásai által lehetővé vált beszélni arról, hogy határainkon túl is élnek magyarok. Magyarok, akik pontosan olyanok, mint az anyaországi magyarok.” Az utolsó, 1994. december 31-edikiben pedig – támogató: MTA - Soros Alapítvány és Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata – Göncz Árpád köztársasági elnök örök, gránit szilárdságú üzenetét: „Azt kérem Önöktől, hogy a megbékélésre és a ránk szabott sorsközösségre gondoljanak. Európa középső és keletibb tájain egymásra vagyunk utalva menthetetlenül, magyarok és nem magyarok. Nincs más választásunk, mint a baráti kézfogás, hogy végre boldogulni tudjunk szabad országok szabad népeiként.”

A könyv, ami ma összehozott itt bennünket, több, mint emlékeztetés. Felhívás. Megszólítás. Híd az élők és az eltűntek között. És amíg van, aki újra elolvassa, továbbadja, tanítja, addig nemcsak volt. Hanem van.

A végére jöjjön megint valami személyes. A fenti nem teljesen olyan volt, mint én vagyok, hanem olyan „kárpátaljai”. Mégsem csorbult a hitelesség, mert hogy az is bennem van. És itt és most nem tudnám másként mondani, mert ismerem én ezt, mint ahogy itt ezeket a velem szemben ülő öreg fiúkat is, akikkel majdnem egyszerre voltunk fiatalok.

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

TÉBOLY KONTRA JÓZANÉSZ¹

(TARI ISTVÁN: *A TÉBOLY SOROZATVETŐINÉL* C. MŰVÉNEK MÉLTATÁSA)

Tari István, a délvidéki Óbecsén élő József Attila-díjas költő és képzőművész munkássága ismert a teljes Kárpát-medencében. Az őt méltatók sorában igazi nagy nevekkal találkozhatunk: Bori Imre mellett ott látjuk a néhai elvbárátkokat és harcostársakat – Hornyik Miklóst és Vajda Gábort, a délvidéki magyar nemzetrész meghatározó gondolkodóit.

Tari István ifjúkora óta tapasztalja a kisebbségi lét visszasságait, s ha iskolának ez nem lenne elég, felnőttként a háborúba sodródó ország kálváriáját is végig kellett néznie. A súlyos, háborús tíz esztendő nyomasztó élményeit az *Akarsz egy Jugoszláviát?* című prózakötetében dolgozta fel, de a mindennapok veszélyhelyzetei verseinek témavilágát is meghatározták. Apokaliptikus képekben rögzítette a háború szörnyűségeit, a pusztulást, a megsemmisülést.

Az Időjel Kiadó ez évben jelentette meg *A téboly sorozatvetőinél* című munkáját, melynek alcíme: Magyarok a szlávok háborúiban. S ezzel máris a téma közepében vagyunk. A szerző, aki végigélte és dokumentálta a 90-es évek elején kezdődött szerb-horvát fegyveres konfliktust, az amerikai bombázásokat, most párhuzamot von az akkori délvidéki és a most zajló orosz-ukrán testvérháború között. S mert ő is látja, hogy a történelem hajlamos ismételni önmagát, keserűen állapítja meg: ismét magyar fiatalok halnak meg a szlávok háborúiban. De miért? Egyértelműen a nemzetközi nagytőke haszonszerzésre irányított, és a háborúzó felek gátlástalan, hazugságra épülő politikája miatt.

A naplószerű jegyzetekből összeálló, a szerző grafikaival gazdagon illusztrált könyv nagyrészt a délvidéki magyar közelet és önszerveződés nehézségeit érzékelteti, de összegezhethük úgy is, hogy a mű a tragikus sorsú délvidéki magyarság művészi és szociográfiai érzékenységgel megalkotott kordokumentuma. De ugyanakkor: Tari a már megszerzett háborús tapasztalatok alapján tovább lépve az orosz-ukrán háború lehetséges csapdáira figyelmezteti a kárpátaljai testvérmépet. Azt üzeni, ha elkerülhető, védekezni kell a tűzvonalba kényszerítés, a szétszórás és a felőrlődés, a szülőföld teljes feladása ellen.

¹ Elhangzott az MMA Irodalmi Tagozatának díjátadóján a Pesti Vigadóban 2025.12. 5-én

A Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata legutóbbi ülésén Az év legjobb könyvének ismerte el Tari István munkáját. Miért is? Olvassunk bele.

„*Nem rólunk szól e század*” – állapítja meg a lehető legkeserűbb tárgyilagossággal, s a további sorok már az orosz-ukrán háború viharában erősen megfogyatkozott, de még lélegző kárpátjai magyarokra is vonatkozhatnak. „*Reményre, simogatásra lenne szüksége ennek a közösségnek, mely iszonyú távlattalanságban él. Az életerős férfiak zöme a behívók elől külföldre menekült. A harctérről hazatértek rettenetes tehetetlenségtől szenvednek. Cselekvésképtelenek. Impotensek. Csillapíthatatlan kielégítetlenség tombol. Rosszkedv, mely már az egész szervezetet támadja*”.

Rémálom ez a javából, vagy annál sokkal rosszabb – véget érni nem akaró valóság. Megtörtént ez már az apáinkkal is – jó 80 éve –, szegény Radnóti nem bírta kivárni a végét. Nekünk talán sikerülni fog, de ez a könyv maradjon akkor is elérhető közelben.

KÉSZ BARNABÁS¹

AZ UGOCSAI ÉS BEREGI GUZSALYTALPAK FÁBA VÉSETT ÜZENETEI²

Talán a sztyeppe életmóddal magyarázható, hogy a famegmunkálás, a fafaragás a honfoglaló magyarság életében nem ért el olyan szintet, mint például a bőrművesség, a nemezkészítés, a kovácsmunka vagy éppen az ötvösség. A Kárpát-medencében megtelepedve kerültek eleink újra erdős, ligetes környezetbe, ahol a fa mint könnyen elérhető nyersanyag újra kiemelt szerepet kapott a mindennapi életben. Mint erre dr. Kós Károly is rámutatott, elsősorban a mezőgazdasági termelésre kevésbé alkalmas hegyvidéki erdőségekben, specializált és gyakorlott famegmunkáló mesterek (ácsok, zsindelymetszők, kerékgyártók, kádármesterek stb.) éltek, akik termékeit a vándoriparosok a fában szegény alföldi részekre is elvitték eladni.³ Ilyen famegmunkálásra szakosodott vidéket alkottak az általa leírt erdélyi, pontosabban Szilágy menti (tövisháti) székely falvak, de ilyen volt saját kutatási területem, a jelenlegi Kárpátalja⁴ magyarok, ruszinok, románok lakta erdős térsége is. A neves etnográfus arra is felhívja a figyelmet, hogy a művészi értékű fafaragáshoz nincs feltétlenül kiterjedt erdőségekre szükség, s ahol kevesebb, de sokféle fa van, ott a fát jobban megbecsülik. A kisebb tárgyak elkészítéséhez kevesebb fára és eszközre (sokszor egy bicska is elegendő) van szükség. Emellett a leggondosabban megmunkált, legdíszesebb fatárgyak éppen hogy a kisméretű, ún. pásztorfaragások, a nem szakképzett mesterek készítette háztartási eszközök (például a szövés-fonás kellékei).⁵

Makoldi Sándor írja, hogy Lehoczky Tivadar már 1881-ben felfigyelt a beregi Tiszahát ügyes kezű fafaragóira, ahol „*egyes földművelők csinos guzsalyokat és rok-*

¹ A szerző a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem tanára

² Jelen írás egy korábbi tanulmányom módosított változata (Kész 2021).

³ Dr. Kós 1974:104.

⁴ Jómagam mintegy két évtizede kutatom a régió, azon belül is a történelmi Ugocsa vármegye magyarlakta falvainak tárgyi műveltségét, hagyományos paraszti életmódját. Ezen belül is leginkább szülőfalum, Salánk példáján kíséreltem meg az egész térségre érvényes törvényszerűségeket találni a népi építkezés, hagyományos gazdálkodás, viselet, népi díszítőművészet stb. terén. (Lásd: Kész 2019).

⁵ Dr. Kós 1974:104.

kákat, a nagydobronyaiak válukat és sertésólakat, a csomonyiaiak pedig gabonatartó hombárokat és szuszékokat készítenek”. Makoldi a máramarosi (elsősorban román) ládák díszítő jeleit (rozetta, kereszt stb.) az ortodox, görögkeleti valláshoz köti.⁶

Az említett faragott tárgyak a magyar népi díszítőművészet remekművei közé tartoznak. Ugyanakkor a használati eszközök díszítéseinek jellemzően másodlagos szerepe volt a használhatóság gyakorlati funkciója mögött, az ügyes kezű fafaragók eredetileg nem turistáknak szánt ajándéktárgyakat készítettek, hanem saját használati eszközeiket kívánták esztétikusabbá tenni.⁷

Mint Szabó László is írta, a munkaeszközök elsődleges szépsége az eszköz használhatóságában, magában a munkafolyamatban rejlik.⁸ De a primér esztétikai értéket egy másodlagos szépség is kiegészítheti – a munkaeszközök díszítése. Itt az esztétikum már nem a munkából, hanem egyéb emberi szükségletekből, kapcsolatokból fakad. Szép példák erre a népi textíliák, cserépedények mellett a tanulmányunkban vizsgálni kívánt, jegyajándéknak szánt faragott guzsalytálpak, mángorlók, sulykolók és más tárgyi attribútumok. Mint látni fogjuk, ezek díszítéséből és szimbólumaiból következtethetünk készítőik és használóik ízlésére, szellemi értékrendjére, társadalmi hovatartozására, nemzeti és vallási identitására, de egyben interetnikus kapcsolataira és az életmódjukban bekövetkező változásokra is.

PÁSZTORFARAGÓK ÉS PARASZT SPECIALISTÁK

A helyi (elsősorban a Tiszahát magyar falvairól van szó) díszítőművészet sajátosságairól, jellegzetes motívumairól már az ungi, beregi, ugocsai vagy máramarosi parasztporták, lakóházak faragott díszei alapján is képet kaphatunk.⁹ A Felső-Tisza-vidéki házak utca felőli homlokzatát oromdiszek, az

⁶ Makoldi 2021: 148.

⁷ Mint Hofer Tamás és Fél Edit is rámutatott, a népművészetben nem különíti el merev határ a művész és a mesterembert, a háziiparost, a maga hasznára tárgyat formáló parasztembert. Ugyanakkor a népművészeti alkotások szépsége igazából nem külön-külön, hanem az egész közösség életébe beágyazódva értékelhető. Fontosnak tartják hangsúlyozni azt is, hogy a korábbi nézetektől eltérően a népművészet, vagy más szóval paraszti művészet, nem foglal el alacsonyabb szintet, mint az ún. „magas” művészet. A szerzőpáros megfigyelte, hogy a hétköznapi használatra szánt (egyébként többé-kevésbé szintűgy díszített) tárgyak száma eltörpül a kimondottan díszítő szándékkal készített tárgyak mellett, bár éles határ e két tárgy-együttes között nem húzható. (Lásd: Hofer – Fél 1994: 6–10.)

⁸ Szabó L. 1989: 275–283.

⁹ Dr. Kós Károly szerint a tágabb értelemben vett famunkának épp e két csoportjában – az ácsmunkában és a bútorkészítésben – jutottak el először arra a szintre, hogy e munkákat a parasztemberek már nem maguk készítették el, hanem szakemberekkel készítették. (Dr. Kós 1974: 104.)

udvar felőli oldalát pedig faragott oszlopsorú és *rédegyű* tornác jellemezték. A *rédegyű*-deszkák közötti fűrészelt, áttört kivágások az ablaktáblák, karosszék-támlák szív, tulipán vagy rombusz alakú kivágásaira emlékeztetnek.

Főleg az ungi Tiszaháton voltak gyakoriak a faragott kapuágasok és kútágasok mellett a háztetők ormát díszítő faragott nyársak, amelyeket Deák Geyza így jellemzett: „*A tiszaháti nyársak tagozata inkább a virágot és a buzogányt, mint a lándzsát és kopját utánozza. ... Legjobban a virágot szereti utánozni. ... E nyárs feje csillag, rózsabimbó, zárt vagy nyitott szirmú tulipán. ... E nyársak egyúttal külső ismertetői a gazda felekezetének. Amíg a kálvinista csillagot, tollas vagy gombos buzogányt, tulipánt, rózsabimbót farag a nyárs végére, a más vallású szimpla nyársat, elvéve farag keresztet. ... A kút ágását, gémét, ostorvégét kifaragják, kicifrázzák. Az ágas zárt és nyitott... A zárt ágas fejét gomb, mákfej, tulipán és a gordonyfélék virágfejeire emlékeztető alakra faragják. ... Nagyon szép ágas ez, melynek fején tulipánvirág van faragva.*”¹⁰ Mint Deák írja, a mák fejére emlékeztető kapufélfák legkedveltebb virága e vidéken a tulipán, a rozmaringlevél és a sodrott szárú liliom.¹¹

A tornác, a kútágas, a kapufélfa faragásait ügyes kezű, művészi hajlamú paraszt specialisták készítették, akárcsak a fejfákat és temetői kereszteteket is.¹² Ők díszítették faragásokkal a ház berendezését, a bútorokat is: díszes ágyakat, a menyasszony *kelengyéládáját*, a máig gyakran előforduló *karosládakat*, *komódokat*, *telézsikát*, *kanalasokat*, *vizeslőcákat*, bölcsoket és gyerekágyakat.¹³ Az 1960-as években a vidéken kutató szovjet etnográfusok említik meg, hogy az ugoccai székek támlája szív alakú volt, közepébe úgyszintén szívet vágtak. A székek és ágytámlák faragása az alföldi mintákat idézte.¹⁴

Ugyanakkor az ács- és asztalostermékeknél, de még a sírjeleknél is jóval tovább hordozták magukban sajátos „virágnyelvük”, szimbólumrendszerük segítségével az eredeti (gyakorlati, illetve kultikus) értelem mellett a társadalmi (például a nemek, illetve a nemzedékek közötti kapcsolatok) funkciókat az úgynevezett pásztorfaragások.¹⁵ Az etnográfusok figyelmét már Herman Ottóval kezdődően felkeltették a Felső-Tisza-vidék pásztorfaragói, akik tevékenységét el kell választanunk a paraszt specialistákétól,

¹⁰ Deák 1998: 86.

¹¹ Deák 1998: 87–88.

¹² A salánki görögkatolikus temető régi keresztjének szőlőmintás faragása például a kútágasokkal és bálványos kapufélfákkal mutat hasonlóságot.

¹³ Гроздова – Ковальская 1979: 172.

¹⁴ Гроздова – Ковальская 1979: 173.

¹⁵ Dr. Kós 1974:105.

s akik alkotásaikat (leggyakrabban szaru- és fafaragások, fonott ostorok) általában a megbízóiktól titkolva, a jószág legeltetése közben végezték. A magyar népi díszítőművészetnek e gazdag ágát épp Hermann Ottó nevezte el pásztorművészetnek. Az egykor ingoványos Ung-vidék pásztorfaragóival Galgóczy Tibor könyvéből ismerkedhetünk meg közelebbről.¹⁶

A pásztorfaragók¹⁷ tradicionális eszközökkel (általában egy szál bicskával), természetes anyagokkal (fa, szaru) dolgoztak, hagyományos motívumokkal díszítették használati tárgyaikat.¹⁸ A szakemberek szerint a középkori eredetű geometrikus motívumokat (rozetták, csillagok, görbeküllős kerek, fogazások, fűrészfogak, szöges hullámvonalak, szívek) a reneszánszhoz és a török korhoz köthető virágminták szorították ki. Az általam gyűjtött anyag is bizonyítja, hogy a geometrikus vésések, leginkább szegélyminta képében vagy botok, ostornyelek díszítésekként akkor is megmaradtak (például a szövés-fonás eszközein), amikor a kompozíció fő helyét növényi minták foglalták el. Így terjedt el az olaszorsóba helyezett virágcsokor, gránátalma, szívből vagy cserépből kinőtt virág stb. A tulipánok¹⁹, rózsák, szegfűk, ibolyák, a girlandok, levelek és indák sokszor az életfára emlékeztetnek. A virágok ábrázolásmódja lehet természetes és stilizált is. Kronológiailag később kezdték alkalmazni a bonyolultabb plasztikus, domborműves faragást, ugyanakkor a széleken fennmaradtak a gúla alakú rovátkák, farkasfogak is.²⁰ Az eszközök többségén a célszerűség és a díszítés egyensúlyban van, egyik sem megy a másik rovására. E tárgyakat általában gyertyán-, köris-, tölgy-, körtefából faragták. A keményfából készített eszközökön a faragás általában sekély, ami a tárgyak használhatóságát segíti.

¹⁶ Galgóczy 1999.

¹⁷ A néprajzi szakirodalomban pásztorfaragásoknak nevezett tárgyak egy részét nem pásztorok alkották, hanem parasztok, iparosok vagy más foglalkozást űző emberek.

¹⁸ Közülük a növények (margaréta, tulipán, gyöngyvirág) fordulnak elő leggyakrabban, ritkábbak a rozetták, még ritkábban fordulnak elő állatok (például madarak) és emberalakok. A díszítmények stílusa koronként és vidékenként változott. A legkorábbiak az egyszerű karcolt minták és véssett, főleg mértani rovátkák: rozetták, háromszögek stb. A kés hegyével karcolt rajzokat a vonalakba beledörzsölt sötét színű anyaggal (korom, kocsikenőcs, szénpor vagy *kalapkosz*) hangsúlyozták ki. A rovás (ékróvás) és vésés során vastagabb bevágásokkal alakították ki a geometrikus mintákat: a körzövel szerkesztett rozettákat, a fűrészfogakat, szöges hullámvonalakat, farkasfogakat stb. (Lásd: Manga 1976: 10, 58.)

¹⁹ A magyar tárgyi népművészetben igen gyakori a tulipánábrázolás. Megtalálható kapuféléken, fejfákon, cserépkorsón, szűrhimzéseken, kelengyeladákon, szerelmi ajándékokon (a női munkaeszközökön: faragott guzsalytálp, mosósúlyok, mángorló stb.). Ez a gyakori megjelenés arra utal, hogy egy általános jelentésű jelről, női jelképről van szó, mely egyértelműen a szexualitásra, termékenységre, szerelemre utal, különösen piros színével. (Hoppál – Jankovics – Nagy – Szemadám 2004: 304–305.)

²⁰ Manga 1976: 62.

Gyakorlati szemszögből nézve a népi, kisipari szinten végzett fafaragás egyik legszakszerűbb összefoglalásának Szathmári Ferencnek a Csíkszeredai Művészeti Népiskola tevékenységét bemutató kiadványát tarthatjuk, amelyben a nyersanyagok (fafajták), munkaeszközök (vésők, kések, gyaluk, fűrészek stb.), technológiai folyamatok és mintarajzok mellett szó van a díszítőmotívumokról (ornamensekről), szimbólumokról, a kompozícióról, a készítmények formavilágáról és a fafaragó szakma megannyi titkáról, amelyek részletezésétől a terjedelmi korlátok miatt el kell tekintenünk.²¹

„BESZÉLŐ” GUZSALYTALPAK²²

A díszes faragással ékesített tárgyak közé tartoznak olyan háztartási kellékek, mint a mángorló, a *sulyok* (mosófa), kaszatok, sótartó, szakajtó, ruhaakasztó, dohánytartó, diótörő, *isztike* (ösztoke), sárkaparó stb. Mivel ezek saját használatra készültek, csak ritkán deríthető ki a faragómester neve. Külön kategóriába sorolhatjuk a jegyajándéknak, szerelmi ajándéknak szánt tárgyakat: mángorlók, *sulykok*, *vetélők*, rokkapálcák, de főleg a guzsalytalpak, amelyek a 20. század első felében Kárpátalján a legelterjedtebb szerelmi ajándékok voltak.²³

A szilágysági, mezősegi, szamosmenti vagy szatmári magyarsághoz hasonlóan az ugocsai és beregi falvakban fonáshoz az ún. *ülőtálpas guzsalyt* használták, amelyet a nők a székre téve, a talpára ülve rögzítettek. Míg dr. Kós Károly szerint a Szilágyságban a 120–140 cm hosszú mogyorófa pálcából és 35–45 cm hosszú, „kétlábra való” (szimmetrikus) csizmatalp alakú juharfa talpból álló guzsaly volt a jellemző, a Tiszaháton a karcsú trapéz formájú guzsalytalp dominált. Pynykó Mária beregújfalui adatai szerint a vidékre jellemző egyvállas guzsalytalpakat leginkább köris-, eper-, akác-, vadcseresznye-fából faragták. A fennmaradt példányok is bizonyítják, hogy például Gáton, Salánkon, Bátyúban színezték is őket. A Nagyberegi Középiskola múzeumi gyűjteményében van egy ólommal kiöntött sarkú guzsalytalp is. Prófuszt Marianna

²¹ Szathmári 1994.

²² Bár e tanulmányban csak a guzsalytalpakat van módomban bemutatni, meg kell említenem, hogy ritkábban ugyan, de találkozhatunk más, hasonló faragással díszített eszközökkel is: életfás, 1909-es évszámmal ellátott *mosósulyokkal*, rozettás mángorlóval (1893-as évszámmal datálva), rozettás és rozsmaringlevél motívumokkal ékes kulaccsal, magyar címer és vadászkompozíció által díszített, 1907-ben készült *ivócsanakkal*, sárkányfejes pásztorbottal, tulipános-farkasfogas *fentokkal* – hogy csak a gyűjteményem néhány kedves darabját említsem.

²³ Pynykó Mária kárpátaljai néprajzkutató szóbeli közlése, 2014.

beregszászi népi iparművész szerint ennek a díszítésen kívül az volt a funkciója, hogy a fonóban a „leselő” fiúk nehezebben tudják eltörni, amennyiben a leány csókkal nem váltotta ki a földre dobott fonóeszközt.²⁴ Míg másutt a guzsalytalpakat sokszor vándoriparosoktól szerezték be, a fafaragásban jártas ugocsaik és beregi férfiak saját maguk készítették kedvesüknek, feleségüknek.²⁵ Sajnos a rohamosan kopó kollektív emlékezet ma már nem teszi lehetővé az ajándékozás körülményeinek részletes felderítését. Adatközlőim, két idős salánki asszony, így emlékeznek vissza a témával kapcsolatban:

Még a kolhoz idők elején kenderből fontunk. Mi lányok is jártunk a fonóba. Én is kaptam guzsalyt a fiúktól. Nem volt az megszabva, mikor kellett adni. Amikor beindult a fonó, akkor adták. Jöttek a fiúk a fonóba, oszt elvették a lányoktól a guzsalyukat, csókkal kellett kiváltani. Ha a lány két napig nem váltotta ki, a fiú eltörte, de csinálni kellett helyette másikat. (J. R., 1928, Salánk)

A fonást ősszel kezdtük, egész télen ment, sokszor éjfélleig is fontunk. Az én időmben kézi guzsalyt használtunk, de már kerek guzsaly is volt majdnem minden házban. A talpas guzsalyt a fiúk csinálták a lányoknak. Könyöknyi lapos talpa volt, abba dugták bele a guzsalypálcát. Egy székre tettük, a talpára ráültünk, kézzel húztuk, sodortuk a pálcára kötött szösz, orsóra tekertük. Az orsó meg a karikája fából volt. Nem volt megszabva, mikor adja a fiú a lánynak, de amikor eljött a fonóba a lánynak, oszt eltörte a guzsalyát, már tudni lehetett, hogy kinn van elkészítve a másik, az új, amit oda is adott helyette. Néha megvicceltük a fiúkat: a guzsalyba a saját pálcája helyett tövises vadrózsa fáját tettük bele, oszt amikor elkapták tőlünk, megszurkálta a kezüket. (L. M., 1933, Salánk)

A guzsaly jegyajándékként történő alkalmazásáról a belevésett nevek, monogramok és évszámok is tanúskodnak²⁶, akárcsak a szerelmi szimbólumként értékelt díszítőelemek: a szív, a virágtő (életfa), a páros madár stb. E népi fafaragások díszítmény- és formakincsében megkülönböztethetjük

²⁴ Prófusz Marianna szóbeli közlése, 2015.

²⁵ Dr. Kós Károlynak az 1970-es években még módjában állt dokumentálni a jegyajándékként funkcionáló guzsalyok átadásának körülményeit, szociális hátterét: a tövisháti legény karácsony utáni szombatán adta át a lánynak a díszesen felszalagozott guzsalyt, a tovább tartó szándék jeleként pedig húsvétra elkészíti a mángorlót, a *sulykot*, majd pünkösdre a *kapatisztítót*. A komoly szándékú legény a következő karácsonyra, húsvétra és pünkösdre is elkészíti a kiszemelt lánynak az ajándéktárgyait – a felsorolt tárgyakon kívül csörlőt, vetélőt és más eszközöket is. Valamennyi közül a legfontosabb a guzsaly volt, a többi eszköz szerelmi ajándékként való szerepeltetése mindössze 1–2 falura szorult vissza. (Dr. Kós 1974:105–109.)

²⁶ Akadnak azért név nélküli guzsalytalpak is, sőt a tulajdonomban van egy kikapart monogramos példány is.

a keretül, kiegészítésül szolgáló egyszerű díszítéseket (vésőnyom sorok, fűrészfog sorok, ék alakú bemetszések stb.); az ékrovással, véséssel készült geometrikus díszítéseket; a növényi ornamentika különböző változatait (virágtövek, életfák, árvácskák, tulipánok stb.); a vésett feliratokat és évszámokat; és csak elvétve a figurális motívumokat.

Míg a dr. Kós Károly által megkérdezett erdélyi guzsalytalpfaragók még el tudták magyarázni a „naturalista” virágmotívumokat, domborított faragásokat megelőző ősi, vésett motívumok, szimbólumok (a kör vagy a rozetta – a gonoszúzó és termékenységét biztosító nap szimbóluma, a tulipán – az életfa stb.) jelentését, alkalmazásuk logikáját, addig az én adatközlőim már csak sima díszeket, virágokat látnak ezekben:

Valami könnyűfából csinálták, mert nagyon könnyű volt. Késsel vágtak bele virágokat: főleg tulipánt. A szélén cakkozás volt. Néha piros ceruzával kiszínezték a tulipánt, a levelét meg zölddel. Néha belevágták, ki csinálta, meg mikor. (J. R., 1928, Salánk)

A guzsaly talpát nem mindig faragták, festve se nagyon volt. Általában levelet, rózsát, tulipánt faragtak bele, a szélén cakkos volt. Nem mindig volt rajta írás se. (L. M., 1933, Salánk)

Az utóbbi adatközlő emlékezete szerint más tárgyakat (mángorlót, *sulykot*) nem díszítettek, azaz jegyajándékként sem használták őket. *Kapatisztító*t pedig egyáltalán nem alkalmaztak, a sarat egy darab forgáccsal kaparták le a kapa vasáról.

Az esztergamunka elterjedésével jelent meg a vidék falvaiban a 20. század elején a *kerekes guzsaly* vagy *rokka*, amely ugyan gyorsabb munkavégzést tett lehetővé, mégsem szorította ki a népszerű és általánosan használt *kézi guzsalyt*.

Volt kerekes guzsaly is, azt nem tudta mindenki csinálni, csak a famunkások. Nekünk Kész Bálint ezermester csinálta, akinek a fia meghalt a lágerben. Pénzért mindenkinek csinált. (J. R., 1928, Salánk)

Kerekes guzsaly volt már korábban is, de azt az ácsok, famunkások csinálták. Anyámnak Zán Ferenc bátyám csinálta az új esztovátával együtt, most is ott van a szomszédban, elvitték dísznek az udvarba. Csinálták még páran a faluban: Szimku Ferenc, meg a Vasút utcában a Makár bácsi, aki kötélverő is volt. (L. M., 1933, Salánk)

Az adatközlőim szerint házi kenderfonalat az 1960-as évek első feléig készítettek Salánkon. Addig voltak használatban tehát a *talpas guzsalyok* is. Aztán bejött a *bolti cérna*, amiből egy ideig még szőttek lepedőt, kendőket,

ingeket és más *vászonneműt*, de az 1960-as évek második felétől már csak *pokróc* (rongyszőnyeg) készült a szövőszékeken. A *talpas guzsalytól* eltérően a *rokkát* (*kerekes guzsalyt*) továbbra is használták a felhasított rongycsíkok csövekre való feltekerésére, az orsó és a borda pedig a *csigacsínálás* (házi levestészta készítése) eszközöként élt tovább egészen a közelmúltig.

Dr. Kós Károly még nyomon tudta követni a szilágysági guzsalytalpak fejlődésének szakaszait, falvankénti eltéréseit.²⁷ Sajnos a 21. század elején Kárpátalján erre már nincs lehetőség. Az általam megvizsgált, több tucatnyi guzsalytalpat származásukat tekintve még nagyjából be tudtam azonosítani, mivel nagyobbik részüket az ugoc sai Salánkon gyűjtöttem, a többi pedig Punykó Mária beregi (elsősorban Beregújfaluból) gyűjtéséből származik.²⁸ Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy az ugoc sai és beregi *talpas guzsalyok* mind formailag, mind pedig díszítésmódjukat tekintve egy típusba tartoznak.²⁹ E jegyajándékként is használt munkaeszközök vizsgálata alapján azt is elmondhatjuk, hogy az ugoc sai és beregi magyarság tárgyi műveltsége, díszítőművészete szervesen illeszkedik az összmagyar népművészetbe, ugyanakkor számos egyedi vonással is rendelkezik. Ezek a használatból már kikopott, ám korábban minden háztartásban megtalálható, máig is felgyűjthető női munkaeszközök tükrözik a helyi lakosság nemzeti és vallási identitását, interetnikus kapcsolatait éppúgy, mint e hányatott sorsú régió társadalmi, gazdasági és kulturális változásait.

²⁷ Dr. Kós 1974:109–112.

²⁸ A múzeumi gyűjtemények mellett szép számmal találhatók guzsalyok a régiségkereskedők tulajdonában is, akik viszont nem biztos, hogy figyelmet fordítanak e tárgyak tudományos feldolgozására.

²⁹ Az egytalpú *kézi guzsaly* mellett a 20. század elején helyenként használták a *székes guzsalyt* is. Erre a nagypaládi iskolamúzeumban találtam példát, ami a szatmári településekkel való analógiát bizonyítja.

Guzsalytálpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

A guzsaly a magyar parasztasszony fontos munkaeszköze volt, melyet nemzedékről nemzedékre megőriztek emlékül. Beregre és Ugocsára az egyvállú guzsalytálpak voltak jellemzőek. Megtiszteltetésnek számított, ha egy leány guzsalyt kapott ajándékba a legénytől. Ezt az egyszerű, falapocskára erősített, jó méternyi botból álló fonóeszközt szinte kivétel nélkül faragással díszítették, mivel jegyajándéknak is számított.

Guzsalyaltalpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

A guzsalyaltalpak vésett, csak a legritkább esetben domború faragása általában a népi hímzésekhez hasonlóan stilizált virágokból, levelekből, indákból állt. Gyakori motívum az életfa, de feltűnnek a Nap, a Hold és a csillagok is. A szegélyeket ékrovással díszítették. Nemcsak a guzsalyaltalpat, a pálcát is díszítették. Ezt egyébként gyakran esztergálták, sőt fémberakásokkal is cifrázták.

Guzsalyalpak (Fotó: Kész Réka, Salánk, 2021)

Mindegyik darabnak megvannak az egyedi sajátosságai, melyek nemcsak a díszítésben jutnak kifejezésre, hanem abban is, hogy gyakran belevésik az ajándékozott személy nevét, néha még elkészítésének évét is. Az elkészítő mester neve viszont jóval ritkábban szerepel rajta. A guzsalyalpakat összehasonlítva a sok mesteri faragás között található egy-egy kezdetlegesebb, gyengébb darab is, mint ahogyan faragás nélküli guzsalyalpak is akadnak. A reánk maradt régi guzsalyalpakokat aranybarnára pácolta az idő, de faragványaik plasztikus szépségét, készítőik ízlését mindmáig megőrizték.

IRODALOM:

ГРОЗДОВА И. Н. – КОВАЛЬСКАЯ Н. Г.

1979 Жилища венгров Закарпатья. – В кн.: Материальная культура комплектных этнических групп на Украине. Издательство „Наука”, Москва, 151–181.

DEÁK Geyza

1998 Az Ung vármegyei „Tiszahát” népi építészete és művészete. In: S. Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest, 81–89.

FÉL Edit – HOFER Tamás

1994 *Magyar népművészet*. Corvina Könyvkiadó, Budapest.

GALGÓCZY Tibor

1999 *Az Ungvidék pásztorművészete*. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest.

HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György

2004 *Jelképtár*. Helikon Kiadó, Budapest.

KÉSZ Barnabás

2019 Az ugocsai magyarság XIX–XX. századi népi díszítőművészetének fába vésett motívumai és jelképei. In: *Közzoktatás*. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség lapja. XXIV. évfolyam, 2. szám, 28–32.

2019a Motívumok és jelképek az ugocsai magyarság 19–20. századi népi díszítőművészetében. In: Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel (szerk.): *Aranymadár. Tanulmányok Tánczos Vilmos tiszteletére*. Kriza János Néprajzi Társaság – BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 305–320.

2021 Munkaeszköz és jegyajándék: faragott guzsalytálpak Ugocsában és Beregben. In: Lengyel Ágnes – Czövek Judit (szerk.): „*Madaradnak fogadj engem...*” *Tanulmányok Lengyel Ágnes tiszteletére*. Balassagyarmat, 2021, 251–258.

Dr. KÓS Károly

1974 Fafaragás. In: Dr. Kós Károly – Szentimrei Judit – Dr. Nagy Jenő: *Szilágysági magyar népművészet*. Kriterion könyvkiadó, Bukarest, 104–123.

MANGA János

1976 *Magyar pásztorfaragások*. Corvina kiadó, Budapest.

MAKOLDI Sándor

2021 *Szuszékokra rótt üzenet (Ősi bútorunk, az ácsolt láda jelei)*. Háttárs Kft, Debrecen.

SZABÓ László

1989 A paraszti munkaeszközök esztétikája. In: Szabó László – Tóth László (szerk.) *Néprajzi tanulmányok. Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei* 46., Szolnok, 275–283.

SZATHMÁRI Ferenc

1994 *Népi fafaragás a Csíkszeredai Művészeti Népiskolában*. PRO-PRINT Rt, Csíkszereda

KOVÁCS SÁNDOR

ÚJABB ADALÉKOK A TÉCSŐI KOSSUTH-SZOBOR TÖRTÉNETÉHEZ

Folyóiratunk 2024/4. számában már foglalkoztam a técsői Kossuth-szoborral. Az elmúlt hónapok során azonban lehetőség nyílt ezzel kapcsolatban újabb kutatásokat folytatni. Sikertült az emlékmű történetét számottevően befolyásoló tényekre fényt deríteni.

A Técső környéki magyar emlékművek számbavételének részleteit mindig megbeszéltük dr. Szöllősy Tibor barátommal. A nyugalmazott, Csernobilt is megjáró orvos, író, helytörténész hosszú időn át Técsőn élt. Úttörő munkájával elévülhetetlen érdemeket szerzett a város és környéke történelmének feltárásában. Nos, a técsői Kossuth-szobor kapcsán számára iránymutató volt a Népművelési Propaganda Iroda által 1980-ban megjelentetett Dr. Ádámfy József *A világ Kossuth-szobrai* című átfogó könyv. A szerző a szocializmus idején főleg levelezésekre hagyatkozva állította össze a fellelhető Kossuth-szobrok listáját. A témában mindenki alpműként tekint erre a kiadványra. Állításai általánosan elfogadottak.

Ebben a 38. oldalon ez áll:

„6. *Técső (Tiacsevo), Máramaros m. (Szovjetunió)*

1896. máj. 10.

mell, bronz

alkotó: Gerenday Béla”

Vagyis a könyv szerint a técsői a világ hatodik köztéri Kossuth-szobra!

Így Tibor barátom – teljesen érthető módon (helyében, már csak a lokálpatriotizmusom okán, én sem tettem volna másképp) – a técsői Kossuth-szobor avatásának 1896-os felavatását bevitte a köztudatba: „*A técsői magyarság közadakozásából készült, alkotója Gerenday Béla. Máramarosszigeti műhelyben öntötték bronzba. A két méter magas márványtalapzaton lévő szobrot máig emlékezetes ünnepségek közepette, 1896. május 8-án avatták fel.*” (lásd Pánsíp, 1994/2.)

Megpróbáltam főleg sajtókiadványokkal alátámasztani ezt az állítást. Ekkor azonban a szerző – dr. Ádámfy József – iránti minden tiszteletem

A mozaikképeslap jobb alsó képén a Kossuth-szobor az eredeti helyén látható. (A szerző gyűjteménye.) A jobb oldali képen pedig a szobor a mai helyén. (A szerző felvétele.)

mellett *A világ Kossuth-szobrai* című könyv néhány megállapításával szemben kételyeim támadtak. Hozzá láttam a sajtóforrások módszeres kutatásához, amiben Elbe István nyújtott segítséget. Ezúton is köszönetet mondok neki ezért. Több publikált tanulmány, dolgozat foglalkozik a témával, de úgy vélem, az első szobrok esetében Ádámfy könyvében kívül még egy alapos tanulmányra lehet támaszkodni. Markó Miklós a *Pesti Hírlap* 1908. február 21-i számában megjelent írásában felsorolta az 1908-ig bezárólag állított 49 Kossuth-szobrot. Az írás több korabeli újságban is megjelent, elképzelhető, hogy később a publikálók ezt vették alapul. Áttanulmányozva Markó listájában az első hat Kossuth-szobor történetét, meglepődve állapítottam meg, hogy ezek között nem szerepel a técsői szobor. Megjegyzem, ebben a felsorolásban is van pontatlanság, például az 1896. június 28-án Fehérgyarmaton állított Kossuth-émlék nem szobor, hanem egy emlékoszlop, ami ma is áll. Aztán több más publikációt (*Vasárnapi Újság*, *Honismeret*, helyi újságok stb.) átböngészve, kiderült, hogy a felsorolásokban a técsői szobor sem 1896-ban, de még néhány évvel későbbi dátummal sem szerepel. Szülőföldünk szoborbüszkeségét az írások csak az Ádámfy-könyv megjelenését követően (1980 után) emlegetik.

Megpróbálom összefoglalni az első öt Kossuth-szoborral kapcsolatos tudnivalókat. Már csak azért is, hogy könnyebben megérthessük a Kossuth-szobrok létrehozása mozgalmának kialakulását.

A szabadságharc vezéralakja 1894. március 20-án adta vissza lelkét a teremtőnek. Kossuthról még halála előtt, 1892-ben Kiss György szobrászművész készített két köztérinek szánt szoborportrét.

Okvetlenül ki kell hangsúlyozni, hogy köztérre tervezett szobrokról van szó. Ugyanis elterjedt vélekedés szerint az első, nem köztérre szánt Kossuth Lajost ábrázoló szoborportré szülőföldünkéről származik. A Munkács melletti frigyesfalvi vasgyár szobrász-modellőrije, Schossel András (1824–1874) munkája alapján a szabadságharc idején, 1848. október 12-én készült el. A kisméretű, 26 cm magas öntöttvas műalkotásból 30–40 példány készült, ezek nagy része forgalomba került. Néhány még ma is fellelhető a különböző gyűjteményekben, például a Magyar Nemzeti Galériában is. Később Schossel Kossuth-szobra készült porcelánból is. Egyes források szerint a Kossuth-szobor miatt Schosselt a szabadságharc leverése után bebörtönözték, a munkácsi várbörtönben töltötte le büntetését. Ennek valódiságát nem sikerült igazolni. Sőt, ennek ellentmond az a tény, hogy ez nem lehetett Schossel magánakciója. A művész csupán egy jól működő vállalkozás egyik láncszeme volt, a Kossuth-szobrok iránt pedig volt kereslet.

Kiss György egyik Kossuth-mellszobrát egy 1848-as dagerrotípiáról mintázta meg. A *Vasárnapi Ujság* 1892/38. számában közölték is a szoborról készült fényképet. A portrészobor alsó részén a

Kossuth
1848

felirat áll. Alatta, jobb oldalon pedig Kiss György szignója. A szobrász másik munkája szintén portré, s az idős Kossuthot ábrázolja. Ennek alsó részén a

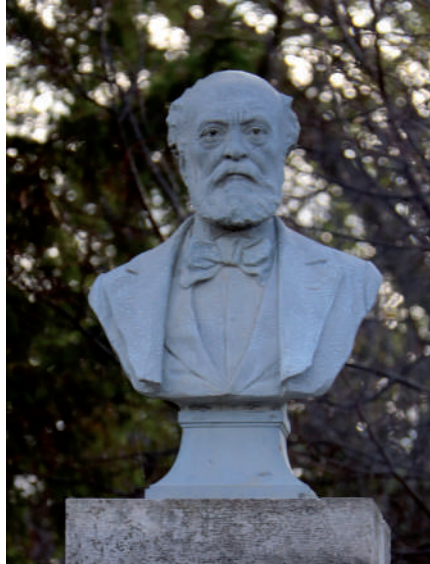
Kossuth

felirat olvasható, hátulján a *Kíss 1892* véset tanúskodik az alkotóról és a készítés időpontjáról. Ezeket a festett gipszszobrokat a Magyar Nemzeti Galériában őrzik.

A frigyesfalvi vasgyárban készült öntöttvas szobor. (Dr. Ádámfy József: A világ Kossuth-szobrai.)

A Balaton melletti kisközség, Siómaros (ma Balatonszabadi része) már pár hónappal Kossuth Lajos halála után, 1894. július 1-jén felavatta a világ első köztéri Kossuth-szobrát. A mellszobor a Kiss György által megformált idős Kossuthot ábrázolja. Az emlékmű elkészítése a *Gerenday Antal és fia* budapesti sírkőfaragó cég nevéhez fűződik.

Balról Kiss György szoborterve az 1848-as Kossuthot ábrázolja (Vasárnapi Ujság 1894. 04. 01.). Jobbról az öregkori Kossuthot láthatjuk Kiss György megformálásában Balatonszabadi-Siómaroson ma. (A szerző felvétele.)

Kemény Mária a Gerenday sírkőgyárral foglalkozó tanulmányából (*Ars Hungarica*, 1983/I.) kiderül, hogy a kor egyik közismert sírkőfaragó vállalata, a *Gerenday Antal és fia* ezt a két szobortervet használta fel a Kossuth-szobrok öntéséhez. Sok esetben azonban az alkotót Gerenday Béla néven jegyzik. Gerenday Antal fia, Béla szintén képzett szobrász volt, de a két Kossuth-szobrot átvette Kiss Györgytől. A Gerenday cég sok esetben már a saját nevéen kínálta a megrendelők felé a módosított, bronzból vagy bronzírozott cinkből öntött két mintaszobrot – az 1848-as Kossuthot illetve az öregkorit. Ezekhez köből faragott posztamentumokat, valamint a hozzá tartozó kovácsoltvas kerítéseket is ajánlottak.

Kemény Mária tanulmányában magyarázattal szolgál az eredeti alkotó elhallgatásának okáról: „*Kiss György neve azonban nincs rajta a szobrokon (kivéve a dunapatajit – KS), és nem említik a nyilvánosság előtt sem. Erre a korban – s éppen Kiss György esetében – találunk más példát is. A Zsolnay-gyár például csak «olyan hivatásos szakemberek művészetét vette igénybe, akik kifelé nem helyeztek súlyt nevük megemlítésére».*” Tehát mai szóhasználattal, Gerenday Béla tulajdonképpen megszerezte Kiss Györgytől a szerzői jogot.

Visszatérve a siómarosi bronzszoborhoz, megállapíthatjuk, hogy ennél még az eredeti alkotó, Kiss György nevét számon tartják. Igaz, a mai napig a helyén álló, szürkésfehérre festett bronz alkotáson a szobrász szignóját nem találtuk. Csupán a talapzat alján lévő véset – *Gerenday A. és fia Budapest.* – tanúskodik az alkotókról. Annak ellenére, hogy a kőfaragó cég létrehozója, Gerenday Antal 1887-ben elhunyt, a vállalkozás továbbra is a korábbi néven maradt.

A második szobrot szintén 1894-ben emelték. Mégpedig december 16-án Dunapatajon. A dunapataji szoborral kapcsolatban Schill Tamás Péter ottani helytörténész volt segítségemre, amit neki ezúton is megköszönök. Ez a bronz mellszobor Kiss György másik műve, az 1848-as Kossuthot ábrázolja. A ma az iskola parkjában álló szobor hátulján megtalálható a szobrász – Kiss György – szignója. A Gerenday cég által készített posztamentum sajnos mára nem maradt meg. A mai, 1994-ben állított posztamentum már a harmadik a sorban. Ugyan emlékeztet az eredetire, de ezen már nem találjuk Gerendayék jelzését.

A millennium évében, 1896. március 15-én Bárádon állítottak a szabadságharc vezéralakjának szobrot. Ez a Kiss–Gerenday-féle alkotás az 1848-as Kossuthot ábrázolja. A szobor ma is áll, de 1948 óta nem az eredeti helyén, az úgynevezett piaci kútnál, hanem a település főterén, a templomok előtt.

Ugyanezen a napon Tószegen, a piactéren is lelepleztek egy Kossuth-szobrot. Ezt a szobrot Ádámfy számba veszi, de Markó nem tesz róla említést. Pedig a település történetében ezt így tartják számon. Ez az alkotás nem a fentebb említett szoborcsaládból való, hanem Somogyi Soma budapesti sírkőfaragó és sírkőkereskedő által mészkőből készített Kossuth-mellszobor. Sajnos arról nem szól a fáma, hogy három év múlva miért váltotta fel ezt Somogyi Soma egy másik szobra. Annyi bizonyos, hogy 1899. március 25-én a kőszobor helyére Somogyi bronz alkotása került. Ezt már Ádámfy második falubeli Kossuth-szoborként említi, Markó viszont csak erről vesz tudomást.

A régebbit, a kőszobrot a falu megőrizte. A bronzszobor azonban nem élte túl a második világháborút. Az összedőlt községháza maga alá temette és összetört. Darabjait pedig nem mentették meg. Végül Győrfi Sándor szobrászművésszel elkészíttették a megmaradt, eredeti, 1896-os kőszobor bronzmásolatát. Ezt 2006 márciusában állították fel. Az 1896-os kőszobor ma is megvan a település múzeumi gyűjteményében.

Az ötödik Kossuth-szobrot szintén 1896-ban avatták fel, mégpedig Bi-hardiószezen (ma Diosig, Románia). Ádámfy a Kiss–Gerenday-féle 1848-as Kossuthot ábrázoló alkotás leleplezését május 10-re, Dukrét Géza *Emlékjelek, emléktáblák Bihar megyében* című tanulmányában (*Honismeret* 2013/1.) viszont október 24-re teszi. Egyébként ez a szobor a trianoni országcsenkités után, 1932-ben került le a talapzatáról, s a református templom orgonájában rejtették el. A kis magyar világ idején, 1941. március 15-én újra kitétték a talapzatra. Az újabb elcsatolás után, 1946 őszén Pap István református kántor és Domokos Barnabás ének idején leemelték a szobrot a talapzatáról, és kivitték Pap István kisjankai házába, ahol előbb az istálló hídlásában volt elrejtve, majd a ház padlásán. Pap jankai házát 1988-ban megvásárolta László Béla állatorvos, aki a szobrot átvitte a saját diószegi házába. Majd 1994. március 6-án a szobrot átadta az egyháznak. A Kossuth-szobrot 1999. szeptember 4. és 2000. március 6. között Székelyudvarhelyen restaurálták, majd a templomban állították ki. 2002. szeptember 15-én, Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából a szobrot visszahelyezték a talapzatára.

Nos, Ádámfy szerint ezt követte a técsői Kossuth-szobor felavatása (habár nála mindkettő állításának a dátuma május 10.). Megjegyzem, Szöllősynél az idézetben május 8. szerepel, ami valószínűleg elírás lehet, mivel az pénteki napra esett, s abban az időben általában munkaszüneti napokon rendeztek avatásokat. Egyébként Szöllősy későbbi írásaiban módosította a dátumot május 10-re. Amennyiben Dukrét Gézának van igaza (október 24.), akkor a técsői szobor sorrendben az ötödik lenne. Ez indította el bennem a pontos dátum problematikáját.

A korabeli újságok áttanulmányozása aztán segített a kérdés tisztázásában. A *Máramarosi Lapok*, amely a megye minden fontosabb eseményéről beszámolt, mélyen hallgatott az 1896-os técsői szoboravatásról – pedig az abban a korban héthatáron átvéló szenzációs eseménynek minősült. Ezt nagyon furcsának találtam. Átnyálaztam a máramarosi újságok valamennyi évfolyamának lapszámait 1895-től kezdve. De a técsői szoboravatásról semmi hír. Nagyon különös volt, hogy az 1896 utáni években a március 15-i técsői megemlékezésekről beszámoló írások nem említik a Kossuth-szobrot. Ráadásul ezekből kiderül, hogy a

rendezvényeket a piactéren tartották, nem pedig a mai Kossuth utcában, ahol a szobor áll. Végül a másik megyei lap, a *Máramaros* című újság 1902. július 23-i (1896 után hat évvel!) számában érdekes cikkekre figyeltem fel:

„Kossuth szobrok. Régi terv már; régen kimondták a jelszót, hogy Kossuth Lajosnak szobrot kell állítani az ország minden részében, hadd hirdessék azok a szobrok, hogy Magyarország népe nem felejtette el Kossuth Lajos eszméit, hogy él hal, lelkesül érettök. S most egy lépessel mintha közeledtünk volna a megvalósítás felé. A «Független Magyarország» közli, hogy Gerenday szobrász 1050 koronáért életnagyságu Kossuth-szobrokat készít, melyeket községek, testületek részlettörlesztésre is megszerezhetnek maguknak. A szobor 2¹/₂ m. magas márványtalapzaton fog állni, s tetszés szerint az öregebb, vagy az élte delén lévő Kossuthot fogja ábrázolni. Valóban szép s életrevaló eszme! Az az olcsóság, melylyel a szobor megszerezhetése annyira könnyűvé van téve, lehetővé teszi, hogy a nehéz anyagi viszonyok közt élő községek is megszerezzék magoknak Magyarország édesatyjának szobrát! Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját ünnepeljük egy pár hét múlva mi is, nem lenne-e szép, lélekemelő dolog, hogy ebből az alkalmából megindítsuk a mozgalmat: szobrot Kossuthnak! Beh szép disze lenne városunk főterének az a Kossuth-szobor! mily gyönyörű biztosítéka lenne annak, hogy itt, a magyarság e végvárában a Kossuth Lajos szellemében élve szeretjük a hazát, a szabadságot! Kossuth Lajosnak, aki nem csak 48-ig, de azután is oly roppant arányu munkássággal igyekezett a szabadságot vesztett népnek újra megszerezni létfölételét.”

Ezt követően ugyanez az újság 1903. május 13-i számában a következőket írta:

„Kossuth szobor Técsőn. A kuruc csak kuruc marad. A vér nem válik vízzé sohasem! Técsőn, megyénk tősgyökeres magyarságának e hatalmas fészkeben, erős akció indult meg, amelynek célja: szobrot állítani Magyarországon édes atyjának. Lelkes, igazán szép szöveget intézett e tárgyban Técső közönségéhez Molnár Ferencz. S mi hisszük, hogy ennek a mozgalomnak lesz eredménye. Hadd hirdesse az a szobor, hogy itt a hegyvidéken is rajongó szeretettel borulnak le a Kossuth nagy neve előtt, hogy az ő mindenkori eszméinek is van híve nálunk elég! (Vajjon Szigeten nem fog ilyenfajta mozgalom megindulni? Hiszen a függetlenségi párt alakulóban van!)”

Vagyis a técsiek (ők magukat így nevezik!), mint hű Kossuth-pártiak, az országos méreteket öltött szoborállítási mozgalom hatására 1903-ban döntöttek el, hogy a szabadságharc ikonikus alakjának szobrot emelnek.

Igen ám, de időközben változott a helyzet. Kemény Mária fentebb idézett munkájában erről így ír: „1894-től indul a Kossuth-szobrok felállítására irányuló mozgalom. A Gerenday cégnek sikerül megállapodásra jutnia a Függetlenségi Párttal, mely ennek a mozgalomnak kezdeményezője és irányítója, s a Párt azoknak a kisebb községeknek, amelyeknek nem volt jelentősebb anyagi alapjuk, Gerendayékat ajánlotta. Ehhez sikerült megszerezniük Kossuth Ferenc támogatását is. 1894 és 1903 között 21 Kossuth-emlékszobrot állítanak fel az ország különböző városaiban és falvaiban. 1903 után azonban már nem kapnak több megrendelést. Ekkor már reprezentatívabb, egészalakos, egyedi, szobrászművészek által készített emlékműveket állítottak.”

Isten malmai azonban ezúttal sem öröltek gyorsan. Técsőn öt év múlva sem volt Kossuth-szobor. A Máramarosi Független Ujság című politikai lap 1908. június 7-i számából kiderül, hogy a közelgő szoborállítás a közbeszéd tárgyát képezte:

„Kossuth-szobor Técsőn.

A második máramarosi Kossuth-szobor rövid idő múlva Técső koronaváros piacán fogja hirdetni, hogy vármegyénkben is vannak még községek, amelyeket az igazi hazafias érzés megnyilatkozásától eltiltani, elrettenteni nem lehet.

Dicséret, a legmelegebb elismerés illeti Técső városi elvtársakat, kik ime büszkeségünkre meghozták áldozatukat, a legnagyobb magyar emlékére oltárt állítván, hogy hirdesse dicsőségét s áhitattal töltse el mindazokat, kik előtte elhaladnak. S ha az a szobor nem is lesz művészi kivitel, költsége tekintetében első e hazában, mégis épp olyan értékes lesz az, mint az ország legdrágább Kossuth-szobra, mert nagyobb lelkesedéssel, igazabb hazafias érzéssel szobrot e honban még nem állítottak. Kossuth mellszobrát diszes alapzaton fogja elhelyezni a város közönsége, mely a művészi kivitelt és elhelyezést szem előtt tartva, e kérdésekben hazánk és vármegyénk egyik büszkeségének, Hollósy Simon festőművésznek, s Riesenberger Raimund mérnöknek szakvéleményei alapján fog határozni. E szobor nem csak Kossuth dicsőségét, de egyuttal Técső város hazafiságát is fogja hirdetni, s adja az Ég, hogy e dicső szellem védelme alatt minél szebbé, nagyobbá, boldogabbá fejlődjék vármegyénk e derék városa.”

Vagyis a fentebbi újságcikk Markó Miklós listáját igazolja, azaz 1908-ig Técsőn Kossuth-szobor nem volt. Ám még egy furcsa dologra figyeltem fel az idézet olvasása közben. Vajon miért írta a cikkíró azt, hogy „a szobor nem is lesz művészi kivitel”? Amennyiben a Kiss–Gerenday szoborról van szó, annak a kvalitását korábban senki nem kérdőjelezte meg. Ekkor tüzetesen

Balról a Kiss-Gerenday-féle Kossuth-szobor Dunapatajon. (Schill Tamás Péter felvétele.) Jobbról a técsői Kossuth-szobor. (A szerző felvétele.)

összevettem az 1848-as Kossuthot ábrázoló Kiss–Gerenday-alkotást a Técsőn lévővel. Bizony a kettő eltér egymástól. Bár az összehatásban nagy a hasonlóság, főleg a ruházat vonatkozásában, de a Kiss–Gerenday szobron az alak emelt tekintettel a szemlélőnek jobbra néz, míg a técsőin szembe és kissé lefelé néz. Vagyis a técsői szobrot nem ugyanabban a öntőformában öntötték, nem sorozatgyártott Kossuth-szobor. Fentebb említettük, hogy Kemény Mária szerint 1903 után Gerenday a korábbi szobrokat már nem forgalmazta. Elképzelhető, hogy az ő mintájuk alapján a técsői szobrot mással készítették el. Ráadásul a técsői talapzatának alsó részén a felirat:

Joszovits Lipót M.Sziget

rá is erősít, hogy ez nem Gerendaynál készült. A korabeli sajtóreklámokból kiderül, hogy Joszovits Lipótnak Máramarosszigeten sírkőlerakata volt.

Ezért mentegetőzhetett a cikkíró az alkotás művészi színvonala miatt. Az a tény, hogy 1908 júniusa után az avatásról nemhogy a máramarosi újságok, hanem még a *Técsői Hírlap* sem számolt be, felveti annak a valószínűségét, hogy ezt a nem teljesen szabályos eljárást titokban szerették volna tartani. Ugyanakkor a többi Kossuth-szobor avatásáról a sajtó kisebb-nagyobb terjedelemben, de tudósított. Talán magyarázatul is szolgálhat arra, hogy miért nem vett tudomást az ország a técsői Kossuth-szoborról.

Három év múlva a *Técsői Hírlap* 1911. március 16-i számában találkozzunk először egy utalással a már meglévő Kossuth-szoborról. Az újság a március 15-ét méltató ünnepség március 19-én, vasárnap megtartandó rendezvényének beharangozásában említi meg a Kossuth-szobrot: „*Técső hazafias polgársága vasárnap ünnepli március idusát. Az ünnepség első része a Korona előtti térségen, második része a Kossuth-szobor előtt* (kiemelés – KS) *fog lefolyni.*”

Több mint érdekes, vagy talán furcsa, ámbár lehet, hogy a fentiek tekintetében érthető, hogy sem 1912-ben, sem 1913-ban a márciusi megemlékezések során a szobrot még a *Técsői Hírlap* sem említi.

TÉCSŐI HIRLAP

IV. Évfolyam. 11. szám. FÜGGETLEN UJSÁG. Técső, 1911. március 16.

Szerkesztőség: Técső, Huszti-ut. Postafiók 26. Ide címzendő a lap szellemi részét illető közlemények. Kéziratokat nem adunk vissza.	Megjelenik hetenkint egyszer: csütörtökön. Előfizetési ár: Egész évre 6 K Negyed évre 1 K 50 Fél évre 3 K Egyes szám ára 10 fillér. Hirdetési: nemperitől sor helye 20 fill. Nyitási költségekkel együtt sor 40 fillér. Felelős szerkesztő: Bárdy László. Társaszerkesztő: Richter János.	Kiadóhivatal: Máramarossziget, Erzsébet-Főter 11. a Máramarosi Független Újság nyomdájában Ide küldendő az előfizetési pénzek és hirdetések. Kiadói hivatali postafiók 47. sz.
--	---	---

Március idusa.

A szabadságharc dicső emléke, a márciusi nagy napok visszahulló fénye ragyogja be március idusán minden hazafi szívét.

Hogy a nagy nap emléke ma is csorbitatlanul él a nép lelkében s hogy azokat letörni soha nem lehet, bizonyossága az évenként megújuló lelkes, tűntető együttérzés amely közel hozza, egygőze forrasztja érzésben vágyban a szíveket. Az a megtéptet lobogó a régi várakozatos erővel gyűjt, toborozza maga köré a nagy eszmék iránt lelkesülő táborát.

És ilyenkor valami titkos erő csap keresztül azoknak a lelken is, akiket a pillanatnyi csüggedés, a jövőöböz vetett hit megingása eltántorított...

Gyűlj ismét a sereg!... Újra ki-
 gyul a szíveket a szent láng s együtt, egy lélekkel, szívvel ünnepel ebben a hazában minden magyar március idusát, az abban levő vágyakat, remé-
 nyeket.

Técső hazafias polgársága vasár-

Técső ünnepe.

Bírfaludy Ferenc huszonöt éves jubileuma.

Kisfaludy Ferenc ref. tanító huszonöt éves jubileuma alkalmából ünnepet ült vasárnap Técső egész községére. A tisztas népművelői munka ünnepe hozta egybe a „Korona” csemetéi terméke az intelligenciát és polgárságot, az egyházat és testületet, hogy egyetemben nyújtsák át az elismerést és babért annak a népművelőnek, aki huszonöt évén át lankadatlan buzgalommal, szeretettel és kitartással szolgált a népművelés ügyét, s emellett oktatója volt a felnőtteknek is s különösen sokat tett a técsői gyömrőtestnevelés fejlesztése érdekében.

A szép ünnepély vasárnap délután 5 órakor vette kezdetét s fél hét órakor ért véget. Az ünnepély Dévay József técsői főszolgabíró lendületes szavakkal nyitotta meg s aztán sorra üdvözölték a jubiláns tanítót érdemeit kiemelő beszédekben Békó Ferenc,

a máramaros-ugocsi ref. egyházmegye kerületi esperese, Tóth Ferenc técsői ref. lelkész, Székely István tv. főjegyző a vármegye, Bokányi Dániel a közművelődési egyesület, Lázár Gyula az áll. tanító egyesület, Munkácsi s. tanfelügyelő mint a tanfelügye-
 lőség küldötte.

Ezután egy csinos kis magyar lányka, Bányász Imre técsői polgár Erzsike nevű leánya állott elő s ügyes kis beszéd kíséretében díszes albumot adott át a jubilánsnak, mely volt tanítványainak aláírásával volt ellátva s melybe az ünnepély után a megjelent vendégek is beírták neveiket. Beszédében azt kívánta Bányász Erzsike a volt tanítványok nevében Kisfaludy Ferencnek, hogy adja az Isten, hogy még igen sok gyermeket taníthasson a szépre és jóra, a haza szeretetére s a mostanihoz hasonló erőben érhesse el féltázasados jubileumát is.

Ezután Jakabinyi Péter ref. főgimnáziumi igazgató magasztalt beszédből az ősi főkola nevében üdvözölte a jubiláns, míg Molnár Ferenc técsői tanító a kártyáknak nevében fejezte ki szeretetét és ragaszkodását s átnyújtotta a kollegák emléktárgyát.

Kisfaludy Ferenc meghatottan köszöntö meg a tüszet, szeretet és elismerésnek így impozáns mérvű megnyilatkozását. S ezt

Egy másik hevenyészett utalás a már meglévő szoborra a *Máramaros című lap* 1911. június 29-i számában *A técsői dalegylet zászlószentelési ünnepe* címmel közölt tudósításában olvasható: „*A técsői állomáson fe-*

*hérbe öltözött, nemzeti színű szallagos koszorús lányok állottak sorfalat. Perényi főispánt a kiszálláskor élénk éljenzés fogadta, majd Patkós József técsői jegyző üdvözölte lelkes beszédben. A meleg fogadtatásért a főispán köszönetet mondott, mely után hömpölygő emberáradattól kísérve haladtak a vendégek a **Kossuth szobros téren** (kiemelés – KS) át a piacra, hol diszes sátor állott az ünnepség befogadására.”*

Técső belvárosát három párhuzamos utca (Nezalezsnosztyi/Függetlenség, Kossuth és a vasútállomás melletti Ivan Franko) együttese alkotja. A vasútállomástól induló menet a középső, Kossuth utcán a névadó szobra mellett haladt el. Majd a római katolikus templom és református parókia között jutott ki az egykori piactérre, az ünnepség színhelyére.

Tehát leszögezhetjük, hogy a técsői Kossuth-szobrot nem 1896-ban avatták fel, hanem 1908 és 1911 között. Igaz, figyelembe véve, hogy 1911 márciusában már állt a szobor, és télvíz idején aligha kerülhetett sor az átadására, azt az 1908–1910 közötti évek valamelyikében állították. Ráadásul, ez nem a Kiss–Gerenday-féle 1848-as Kossuthot ábrázoló szobor.

DUPKA GYÖRGY

MAGYAR HADIFOGLYOK, INTERNÁLTAK A BALTIKUMBAN (1944–1953)

(LÁGEREK, NYUGHELYEK BEJÁRÁSA ÉS HELYSZÍNELESE)
TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA

V. (BEFEJEZŐ) RÉSZ (KIVONATOK A KÉSZÜLŐ KÖNYV II. FEJEZETÉBŐL)

5. TALLINN

Késő délután magunk mögött hagytuk Tartut. Nagy kihívás volt a pilótánk-nak, hogy 3 óra alatt megtegye a Tartu és Tallinn közti közel 200 kilométeres utat. A gyorsforgalmi út mentén rendezett kultúrtájon suhantunk át. Karcsú, kb. 30 méteres szálfákból álló északi fenyőerdők, megművelt földek, tanya-bokrok, faházakkal beépített települések, a természet alkotta gazdag vízi világot megjelenítő mocsarak, tavak, folyók váltották egymást. Itt-ott az út mentén temetőt is láttunk, ahol az I. és a II. világháború észt áldozatainak állítottak emlékoszlopot. (...)

Egy szokványos európai arculatú üzemanyagtöltő állomásnál megálltunk, frissítő teát, kávét fogyasztottunk, az elárusítókkal orosz nyelven kommunikáltunk. Miután megtudták, hogy magyarok vagyunk, barátságos volt a kiszolgálás. A polcokon lévő élelmiszerek és műszaki árucikkek 90%-ban nyugati termékek. A helyi cikkekből nagyon gyér a választék.

Még a sötétség beállta előtt négysávos autópályán érkeztünk az észtek fővárosába, Tallinnba, *kutatóutunk tizenkettedik helyszínére*. A sok látványtól feltöltődve közelítettük meg az óváros szívében lévő *Moriton Old Town Garden Hotelt*. Egy pár napra ez lett a bázisunk, ahol kipihenhattuk a kutatóút fáradalmait. Egy olasz kisvendéglőben vacsoráztunk. Az Olaszországból érkezett szakács remekelt, a nejemmel spagettit és egybesült tengeri halat is rendeltünk, hozzá olasz sört ittunk. A pincérek vidámsága, a jó hangulat eltüntette fáradtságunkat is annyira, hogy még egy-két órát sétáltunk az óváros kivilágított utcáin a német, angol, ukrán turisták bábeli kavalkádjában.

Az észak a középületekre a szolidaritás jegyében itt is kitűzték az ukrán zászlókat. Sárga-kék színnel világították meg a toronyházak falait. Az orosz nagykövetség előtt számos Putyint és hódító ármádiáját, véres agresszióját becsmérő plakátot függesztettek ki. Ilyen felemás élményekkel zártuk a napot.

5.1. A TALLINNI 286. SZ. LÁGER

A svédasztalos reggeli elfogyasztása után Tallinnon belül és kívül egykor létező hadifogolytáborok, sírkertek, börtönlágerek felderítésére indultunk. A birtokunkban lévő dokumentumok szerint Valga mellett az országban létesített második legnagyobb GUPVI főtábor 286. szám alatt Tallinnban működött.

Az orosz források¹ szerint az NKVD 1944. október 16-án kiadott 001271. sz. direktívája értelmében kezdte el működését a tábor, és nyitotta meg kapuját elsősorban a német hadifoglyok ezrei előtt. Azonban a front melléki gyűjtőhelyekről szállítottak ide osztrák, magyar és más nemzetiségű foglyokat is. A tábor a Szovjetunió Belügyminisztériuma (MVD SZSZSZR) 00520. sz. utasításra 1949. június 1-jén felszámolta. Az elemzett dokumentumok tükrében a láger életéről szintén vázlatos képet nyerhetünk. A láger státusza termelési, amelynek abban az időben *Manisev E. A.* őrnagy (1943–1946), *Melnyikov D. R.* őrnagy (1947) és *Szkvorcov* alezredes volt a parancsnoka, 12 altábor tartozott hozzájuk. A fogolyállomány átlagszáma 1946-ban tetőzött, amikor 12 600 fő került nyilvántartásba. Az ide vonatkozó dokumentumokban az áll, hogy például az 1948. május 10-i állapot szerint 8350 német hadifogoly, ezen belül 613 tiszt, 7737 altiszt és katona tartozott a kontingenshez, azonban az ide került magyarokról nem tesznek említést.

A szovjet rabtartók a láger élő munkaerejét maximálisan kihasználták az észak székváros különböző kerületeiben, a település vonzáskörzetében a háború okozta károk felszámolásában, a helyreállítási, építési-felújítási területeken. Az alapvető gazdasági szervezetek keretében elvégzett munka summa: a Tallinni Állami Színház újjáépítése, lakóházak építése Tallinnban, Tartuban; a háborúban megsérült gyárak, autóbusz- és vasútállomások, húsfeldolgozó üzemek, kereskedelmi kikötők, hajójavító üzemek, dohánygyár, vízgyűjtők, víztornyok, terménykészletező elevátorok újjáépítése. Továbbá tőzégkitermelés stb.

¹ RGVA Fond 1p. Op. 23a.D-ügyirat 4.L.53. Op. 3g D. 1. L.155-156; D-ügyirat 12. L.92-92; Op. 4i. D. 5; Fond 491. L. Op. 1. D-ügyirat 84.L.127-142.

Vojennnoplennije v SZSZSZR. T. 1. Sz. 613. T. 4 Sz. 428. T. 5. Sz. 428-451.

A foglyok hazaszállítását csoportosan szervezték meg. 1946–1949-ben 8376 főt repatriáltak. 1946-ban 696 fő, 1947-ben 660 fő, 1948-ban 2843 fő és 1949-ben 3895 fő nyerhette vissza szabadságát, illetve lakhelyére az FPPL-36. sz. hdf. és az FPPL-176. sz. hdf. repatriációs táborokon keresztül szerencsésen hazatért.

A szemtanúk közlése szerint a magyar rabok is közreműködtek a lebombázott kikötők, a mólók, a raktárak, kórházak és más középületek újjáépítésében. Szikla- és betondarabokkal megerősítették a part menti hullámfogókat, a főnökség családjainak fürdésre, napozásra alkalmas part menti zárt területeket alakítottak ki.

A tallinni kikötőben Havasi János és nejem társaságában

Fotó: Papp Annamária

Még a tenger sós vizét is megkóstoltuk, alkalmas kötőbőrkön ülve figyeltük a tenger hullámai fölött repkedő sirályokat és a vízen úszó hattyúkat. Távolabb emeletes tengerjáró hajóóriásokon, Svédország, Finnország felől érkező személy- és teherszállító kompokon pihentettük a tekintetünket.

Bal oldalon a távolban nagy kiterjedésű erőd-börtönre figyeltünk fel. Ott eldöntöttük, hogy még ebéd előtt felkeressük az észti patrióták szenvedésének színhelyét.

Meglepődve észleltük, hogy a mobilon bejelölt 286. sz. hdf. tábor és a rabtemető helyén – a Balti-tenger kikötője és az óváros közti területen – a

modern építészet követő luxuslakások, intézmények épülnek. Ennek érdekében a műemlékek közé be nem sorolt régi lakóházakat is eltüntették. A helyiek mondják, hogy a lágerrek barakkjait még a szovjet éra ötvenes éveiben felszámolták. Bizonyítani tudjuk, hogy ebben a lágerben is voltak magyar foglyok. Viszonylag megbízható névsor a Magyar Nemzeti Levéltár szovjet hadifoglyok adatait tartalmazó kartonjain őrződött meg.

A felsorolt tények és adatok ismeretében – mást nem tehettünk – bejártuk a kikötő és a tengerpart területét, ahol – a tárgyalt dokumentumban elhallgatott – magyar hadifoglyokat is dolgoztattak.

A már sokat idézett MNL szovjet táborok magyar foglyai anyagait tartalmazó adatbázist hívom újra segítségül. Vajon hányan kerültek a Balti-tenger melléki táborba? A magyar foglyok száma az MNL AOL-ban 255 főre tehető, akik a front mögötti gyűjtőhelyekről, többnyire az *Ahtme, Valga, Tartu, Borovicsi, Szambor, Krasznij Lucs, Donyec-medence, Sztupino* és más láger-útvonalon kerültek az észti fővárosba.

Tulajdonképpen 1946–1947-ben a 286. sz. Tallinn-i főtáborból 120 főt, köztük 18 honvédet, 4 őrzetöt, 1 tizedest, 3 törzsőrmestert, 10 alhadnagyot, 43 hadnagyot, 4 főhadnagyot, 12 századost, 5 őrnagyot, 20 alezredest és 10 ezredest szállítottak át az NKVD utasítására az 1946-tól tiszti táborrá átalakított 287. sz. valgai lágerbe (*lásd a valgai magyar rabok névsorát!*).

Huzamosabb ideig az említett levéltári adatok szerint 1945–1948 között **181 fő**, köztük 171 fogoly katona, ezen belül 94 személy tiszti ranggal tartózkodott a tallinni 286. sz. hdf. termelési táborban.

Összesítő kimutatás a tallinni 286. sz. hdf. táborban tartott magyar hadifoglyokról

Magyar foglyok	Fogoly katonák	Civil internáltak	Repatriáltak	Hazatérésükről nincs adat	Elhunytak	Átszállítás után más táborban elhunytak
181	171	10	163	18	-	-

A 86 főtiszt mellett törzstisztek is tartózkodtak a tallinni lágerben:

Bikei-Gorzó István ezredes (Rókamező, 1891),

Brokés Máttyás Ede ezredes (Turc/Szombathely, 1895),

Ádám Zoltán alezredes (Fehértemplom, 1899),

Bischoff Lajos alezredes (Kismárton, 1895),

Bodnár László alezredes (Sátoraljaújhely/Budapest, 1892). (...)

A magyar fogolyállományból 163 főt az FPPL-36. sz. máramarosszigeti, 5 főt az FPPL-176. sz. foksányi és 9 főt más repatriációs állomáson keresztül hazaszállítottak. (...)

Furcsának tűnik, hogy ebben a táborban a magyar hadifoglyok közt nem volt elhalálozás. A tallinni táborokban elhunytakra utaló adatokat sehol sem találtam. Az általam felkutatott orosz és észt források a tallinni tábor emberveszteségéről nem tesznek említést.

Azonban 18 honfitársunk hazatéréséről nem találtam hitelt érdemlő adatot: *Ary János* honvéd (1923),

Balázs Antal Sebestyén tizedes (Törökszentmiklós, 1923),

Bodnár László Péter alezredes (Budapest, 1892),

Dober József József tart. hadnagy (Budapest, 1916),

Dora Sándor János honvéd (1912),

Madarász Ignác Ignác szakaszvezető (Guta, 1921),

Pankota István István tiszthelyettes (Pest vm.1919),

Tóth Máttyás Máttyás honvéd (Regyescsolus,1924),

Rontó János Antal honvéd (Makó, 1900),

Rumi József Lajos őrmester (1920),

Szegleted(t)es Sándor Sándor honvéd (Miszló, 1909),

Serez/Seres Bálint József honvéd (Polgár, 1916),

Szilvási Miklós Miklós őrzető (1920),

Szombati-Szabó Dezső alezredes (1898),

Toleka Gyula Géza hadnagy (1916),

Tóth Mihály Mihály tizedes (1907),

Várnai Emil József honvéd (Disznóshorvát, 1923),

Vozár János őrmester (1919).

A 180 magyar hadifogoly sorsában 10 internált (köztük egy kárpátaljai: *Gajdos Imre* [Nagybégány, 1926]) osztozott. A feldolgozott Guk-kartonokban nyomon követhetjük a hazaszállításuk útvonalát, időpontját, a repatriációs táborba való küldésüket, és azokét is, akik eltűntnek nyilvánítva „örökre” ottmaradtak. (...)

5.3. TALLINNI ERŐD-BÖRTÖN MÚZEUM

Kutatóutunk tizennegyedik helyszínén is szomorú, lehangoló látványban, élményben részesültünk. A múzeum munkatársaitól megtudtuk, hogy miután a svédek a cári hadsereg kiszorította Tallinnból is, **I. Miklós cár** a tallinni

kikötő védelmezésére 1829-ben elrendelte egy erőd építését. A cári hatalom megdöntéséig mintegy kétezer orosz katonának adott otthont. 1919-ben Észtország kikiáltotta függetlenségét, ezzel egyidőben az erődöt börtönné alakították át, ahol 1200 elítéltnak biztosítottak cellahelyet. Ezt a célt szolgálta 2002-ig.

A Tallinni Erőd-börtön Múzeum bejárata, belső udvara

Fotó: Fuchs Andrea

A hírhedtté vált erőd-börtön 1940–1941, 1944–1991-ben a szovjetek politikai börtöne, 1941–1944-ben a náci németek börtön-lágere, ekkor mintegy ezer zsidó és sok száz szovjetbarát észtet végeztek itt ki. A náci németeken is túltettek a népiro sztlálinisták. Többek között a két szovjet periódusban egyidőben 3500 lett patriótát zsúfoltak össze az 1200 férőhelyes börtönben. Az NKVD egységei kegyetlenül leszámoltak az „erdei testvérek” sorába tömörült szovjetellenes partizánokkal. Sztálin halála után a börtönt főleg köztörvényesekkel töltötték fel.

Amikor 1991-ben Észtország visszanyerte függetlenségét, funkciója nem változott, itt továbbra is köztörvényeseket őriztek. Az észt állam 2002-ben kiürítette a börtönt, és azóta erőd-börtön múzeumként funkcionál. (...)

A négy szinten mintegy 100 cellában a német és a szovjet terrorral kapcsolatos dokumentációs anyagokat, a börtönéletre jellemző használati tárgyakat, eszközöket, berendezéseket mi is megtekintettük. (...)

A szokványos cellákon kívül volt itt magán- és sötétzárka, karcer, valatószoza, kivégzőterem stb. Amikor az utóbbi küszöbét átléptük, a fejünk

magasságában egy hangszóróból pisztolylövés dördült el. Ezzel a szervezők érzékeltették, hogy a halálraítélteket a hóhér tarkólövessel végezte ki. A halott tetemét a hozzátartozóknak nem adták ki, eltüntették, más vélemény szerint ledarálták és a tengerbe dobták, a halakkal etették meg. (...)

Az észt nép megtorlását három véreskezű tábornok, kommunista funkcionárius irányította, akik a kommunista rezsim janicsárjai voltak. **Alekszej Skurin** belbiztonsági tábornok 1940–1941-ben 10 ezer észt embert deportáltatott Szibériába. **Idel Jakobszon**, az NKVD észtországi főnyomozója az észt politikai foglyok elleni megtorlásban jeleskedett. **Eduárd Nelusz**, az NKVD főtisztje 1949 márciusában 20 ezer észt ember Szibériába történő deportálását vezényelte le. Ők helyi észt származású kommunisták voltak, akik a Kreml hű szolgálóiként közreműködtek saját népük megtizedelésében.

5.4. VABAMU MEGSZÁLLÁSOK ÉS SZABADSÁG MÚZEUMA

A Vabamu Museum of Occupations and Freedom, más néven: a Vabamu Megszállások és Szabadság Múzeum volt a kutató- és adatgyűjtő utunk tizenötödik helyszíne. (...)

A múzeumbejárat előtt elhelyezett bőrönd-installáció

Fotó: Fuchs Andrea

Tallinn óvárosában található a diktatúrák terrorháza. 2003. július 1-jén nyitották meg. Állandó és frissülő kiállítását Észtország történetéhez igazodva az 1940–1991 közötti időszaknak szentelték, amikor az országot a Szovjetunió, később a náci Németország, majd ismét a Szovjetunió szállta meg. Ez idő alatt az országot az Észt Szovjet Szocialista Köztársaságnak nevezték.

A múzeumot a *Kistler-Ritso Észt Alapítvány* kezeli. Az alapítvány tagjai 1999-ben cikkeket kezdtek gyűjteni a múzeum és a történeti tanulmányok számára. A kurátorok ezekből készítettek több termet betöltő tematikus, állandó tárlatot. (...)

A kurátorok elmondták, hogy a szabadság és a függetlenség minden ország számára értékes. Az utódok tudni akarnak őseik nehéz történelmi küzdelméről, kíváncsiak a hősök nevére, akik megvédték az országot. Az Észtország újkori történelmét jellemző elemekből álló állandó kiállítás minden korosztályt vonz. (...)

Társaimmal megtapasztaltuk, hogy a különböző nyelveken (angol, német, orosz stb.) készült elektronikus okos útmutató részletesen bemutatja a tárolt anyagokat. Beleértve a szabadságharcosok, lázadók, együttműködők valódi emlékeit. A kitartás, a túlélés, a gonosz, kegyetlen tragédiák története interaktív formában is bemutatásra kerül.

Az intézmény az óvárosban található, egy épületben, ahol börtöncellákat, kihallgatósobákat működtettek. A KGB vezetésével az észt nép ellen bűncselekményeket követtek el. Aki ide betér, az elektronikus útmutató közreműködésével megtanulja az emberiség elleni bűncselekmények történetét, másként kezdi értékelni a szabadságot, a függetlenséget és az igazságosságot. (...)

5.6. MAGYAR KULTURÁLIS INTÉZET

A magyar külképviseletek égisze alatt működő tallinni Magyar Kulturális Intézet a magyar kultúra legjelentősebb közvetítője Észtországban megalapítása, 1992. szeptember 23. óta.² Így otthont ad az Észtországi Magyarok Munkácsy Mihály Egyesületének is. Látogatásunk tizenhetedik helyszínén ezúttal **dr. Bán István**, az Észtországi Magyarok Munkácsy Mihály Egyesületének elnöke, tiszteletbeli konzul volt a házigazdánk és kalauzunk. Az ő szervezésében a magyar külképviseletek égisze alatt 1992. szeptember 23-tól működő tallinni Magyar Kulturális Intézetben delegációnk tiszteletére könyvbemutatóval egybekötött kis magyar találkozóra került sor.

²Az intézet honlapja: <https://culture.hu/hu/tallinn>

A Tallinnban szolgáló magyar diplomaták nevében köszöntőbeszédet mondott mások mellett **Orosz Tamás**, a Tallinni Magyar Nagykövetség ideiglenes ügyvivője, **Tischler János** történész, a magyar kultúra legjelentősebb észtországi közvetítője, a Magyar Kulturális Intézet új igazgatója. (...)

A kutatócsoportunk nevében a diplomatákat, a tallinni magyarokat **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a pécsi Német Kör elnöke üdvözölte, egyben köszönetet mondott a szervezőknek, hogy lehetővé tették a baltikumi emlékút megvalósítását. Majd **Müller Judit** (Pécs), **dr. Havasi János** (Pécs), **dr. Bognár Zsolt** (Budapest), **Benkő Levente** (Erdély, Magyarvista), **Papp Annamária** (Erdély, Magyarvista), **dr. Dupka György** (Kárpátalja, Ungvár), **Fuchs Andrea** (Kárpátalja, Ungvár) GULAG–GUPVI-kutatók számoltak be eddigi feltárásaikról, legutóbb megjelent könyveikről, kutatási területük legújabb eredményeiről, az észtországi benyomásokról. A magukkal hozott kiadványokat az intézet könyvtárának ajándékozták. Ezt követően a találkozás fogadással, borozgatással és egymással való beszélgetéssel, tapasztalatcserével zárult.

A rendezvényt megtisztelték jelenlétükkel az Észtországi Magyarok Munkácsy Mihály Egyesületének aktív tagjai is, akik többek között büszkék arra, hogy az észt–magyar történelmi kapcsolatok a XVI. századig nyúlnak vissza, és hogy a két nép történelmében elvülhetetlen érdemek fűződnek **Báthory István** erdélyi fejedelem és lengyel király nevéhez, aki 1582-től 1588-ig a modern Észország területét is magába foglaló Livónia nagyhercege is volt. Ebben a minőségében Báthory adott városi rangot a mai lett–észt határon fekvő Valgának, és ő alapította meg a tartui jezsuita kollégiumot, a mai Tartui Egyetem elődjét, ahol most magyar lektorátus is működik. A két népcsoport közösen ápolja a finnugor nyelvrokonságot, és több mint száz éve diplomáciai kapcsolatban áll. A kölcsönösség elve alapján újra megnyílt Tallinni Magyar Nagykövetség 1999-től erőteljes generátora a gazdasági, kulturális, tudományos és más területeken való együttműködésnek. Mindezek megerősítéséhez a maguk módján az észtországi magyarok is hozzájárulnak.

A Beregszászból származó **dr. Bán István** alapító elnöktől megtudtuk, hogy az egyesület 1988. november 5-én alakult Tartuban.³ Elmondta többek között, hogy kezdetben kik voltak az alapító tagok, mások mellett:

Asszonyi András, Asszonyi Erzsébet, Asszonyi István, Bizinger József, Jana Árpád, Jana Ljuba, Lőhmus Judit, Strömpl Judit, Suba Sándor, Suba Anna, Szirkó Éva, Szirkó Ferenc, Talur Katalin.

³ Levelezési címük: E-mail: munkacsyegyesulet@gmail.com

A tallinni Magyar Kulturális Intézet dísztermében Orosz Tamás, a Tallinni Magyar Nagykövetség ideiglenes ügyvivője, Tischler János történész, igazgató, dr. Bán István alapító elnök, tiszteletbeli konzul társaságában
Fotó: Fuchs Andrea

Ekkor a hivatalos adatok szerint 241 magyar élt Észtországban. A fizető tagok száma 2010-ben még 35 magát magyarnak valló felnőtt, hozzájuk tartoznak a gyerekek (kb. 40), valamint még kb. 10 olyan személy, akik csak ritkán vesznek részt az egyesület életében, s nem fizetik rendszeresen a tagsági díjat. Mint mondta: „*Ma már a magyarság három generációjáról beszélhetünk. Az első generáció – az ún. áttelepültek – korhatára 40 és 60 év között van. A második és harmadik generáció már itt született, többségük vegyes házasságban. Az egyesületnek két központja van: az egyik Tallinnban, a másik Tartuban. Az elmúlt évek során ez a két központ váltakozó intenzitással tevékenykedett. Az elején Tartuban folyt aktívabb társasági élet, mert itt voltak olyan korú gyerekek, akik igényelték a foglalkozást. Rendszeresen működött egy vasárnapi iskola. Az utóbbi néhány évben Tallinnban folyt aktívabb egyesületi élet. Itt rendszeresen megtartották a péntek esti összejöveteleket, foglalkoztak a gyerekekkel.*

A kapcsolattartásban fontos helye van a rendszeres magyar nyelvű istentiszteleteknek. (...)

Nagyon fontos helyet foglal el az egyesület életében a kapcsolat Magyarországgal és a környező országokban működő magyar egyesületekkel.

Eddig még minden évben sikerült legalább rövid időre magyarországi táborba vinni a gyerekeket. A felnőttek közül néhányan rendszeresen részt vesznek a

svédországi Önképzőkör nyári táborában” – tudatta **Bán István** elnök. Az általa vezetett egyesület 1989-től tagja az Észtországi Kisnemzetek Szövetségének, **Bán István** 1999-től annak alelnöke, együttműködnek több észtországi etnikai kisebbséget egyesítő szervezettel, észt–magyar, finnugor társasággal.

Szoros kapcsolatot tartanak a világ más tájain működő magyar egyesületekkel (elsősorban a környező országokban: a Svédországi Magyarok Országos Szövetségével, a Finnországi Magyarok Egyesületével, a Litvániai Báthory Szövetséggel, a lettországi magyar egyesülettel). Egyesületük alapító tagja a Nyugat-Európai Országos Magyar Szervezetek Szövetségének (NYEOMSZSZ-nak).⁴

Ápolják a kapcsolatot a Kárpátalján élő hozzátartozókkal, az ott működő magyar szervezetekkel is. Amióta kitört az orosz–ukrán háború, figyelemmel kísérik az ottani eseményeket, mert ők is féltik a háború árnyékában élő magyarokat, abban reménykednek, hogy előbb–utóbb béke lesz, és javulni fog nemzettársaik helyzete.

A késő estébe nyúló eszmecsere után elbúcsúztunk, a békére, az észt–magyar barátságra, az itteni diaszpóra magyarság fennmaradására, a magyar kultúra képviselőire üritettük borospoharainkat.

6. SZEMLE A BALTI-TENGER MELLÉKI TÁJEGYSÉGEKBEN

Tallinnt magunk mögött hagytuk, és *Pärnu* tengeri kikötőváros felé vettük útunkat. *Lavassaare* településnél lekanyarodtunk egy mezei-erdei útra, és kb. 3 kilométer után elértük az útvonalunkat keresztező, erdei patak menti kisvasút nyomvonalát.

A térkép szerint ebben a szögletben, az erdő szélén található *kutatóútunk tizennyolcadik helyszíne*, az egykori NKVD MVD 332. sz. GUPVI főtábor 2. sz. részlege, ahol a német, magyar és más nemzetiségű hadifoglyok, internáltak favágással, tőzegkitermeléssel foglalkoztak.

6.1. A PÄRNUI 332. SZ. TERMELÉSI „ZÖLD” TÁBOR

Lavassaare település erdős övezetében csak hosszas keresgélés után találtuk meg a bozóttal, bokrokkal, fákkal benőtt 2. sz. zöldlágert és a rabtemető egykori helyét. Ez az 1945. május–december között működő altábor

⁴ Forrás: <https://www.nyeomszsz.org/esztorszag/> (2025.06.17.)

a közeli *Pärnu* városban székelő 332. sz. hdf. főtáborhoz tartozott. Nagy szerencsénkre a rabtemetőhöz vezető ösvényre rábukkantunk. Ez a vízjárásokkal szabdalt bozotos, ingoványos erdő mélyébe vezetett. Majd egy patakon átívelő fahídon jutottunk tovább. (...)

A német hadisírgondozók alapos, körültekintő munkájának a nyomát felfedeztük, fapallókon, lépcsőkön közelítettük meg a fenyőkkel, nyírfákkal, sűrű áfonyabokrokkal benőtt, 50x30 méteres téglalap alakú sírkertet.

A tömegsírokra 3 méteres fémkeresztet, egy kicsit távolabb, jobbról és balról 3 kisebb fémkeresztet állítottak. Előtte pihenőpadot is elhelyeztek. A szemétkosárban üres konyakos- és vodkásüveget találtunk. Az emlékjel tövében műanyag foglalatban félig égett gyertya volt. A tőzegrétegből áradó nedvesség olthatta ki a lángját.

A pärnui 332. sz. tábor temetőjében

Fotó: Fuchs Andrea

Az eddig felkutatott adatok szerint 1945. június–december folyamán 18 magyar hadifoglyot foglalkoztattak tőzegkitermeléssel, helyreállítási munkálatokkal és Tallinn–Leningrád műút építésével. 1945 decemberétől más lágerekbe kerültek.

Az erdőben kialakított nagyméretű sírkert alapján azt a következtetést vontuk le, hogy sok százan alusszák itt örök álmukat. Imádkoztunk a halottakért, erdei virágokból összeállított csokrot helyeztünk a keresztre, és elénekeltük a *Hová tűnt a sok virág* című szomorkás dalt. (...)

Áfonyás erdei fenyvesek övezik a *Pärnu* felé vezető utat. Kísérőnk szerint a leggyakoribb fák a nyír, a fenyő, nyárfa és az enyves éger. Az erdők kisebbik hányada védett, 75%-ot tesz ki ma a gazdasági célokra hasznosított, jól jövedelmező erdők területe, amely 30 500 vidéki embernek ad munkát. Sík vidékre érünk, élénk táru a közel 40 ezer lakosú *Pärnu* város a hasonló nevű öböl mentén. A várost kettészeli a Pärnu folyó, amely a Balti-tengerbe ömlik.

A Balti-tenger partvonalán, a Pärnu-öböl mentén 1318-ban alapított város napjainkban közkedvelt üdülőhely, számos szállodával, étteremmel és széles fővenyekkel rendelkezik. Rövid pihenő után folytattuk utunkat a Balti-tenger partvonala mentén húzódó országúton.

Pärnu város helytörténeti múzeuma

Forrás: <https://www.tripadvisor.ru>

Ebben a városban az NKVD 1945-ben állította fel a 332. sz. GUPVI termelési tábor. Itt működött az 1. sz. részlege. Az egykori barakk-tábornak, temetőjének híre-hamva sincs. Egy éves működése után a háború utáni helyreállítási munkát végző német, magyar és más nemzetiségű rabállományt az NKVD parancsnoksága más táborokba irányította.

A tábor pontos bemutatása az orosz forrásokból került elő,⁵ ezek szerint az NKVD 1945. május 31-én kiadott 00799. sz. direktívája alapján kezdte el működését. A Szovjetunió Belügyminisztériuma (MVD SZSZSZR) 001486. sz. utasítására 1945. december 12-én felszámolták.

Pärnu városban állították fel a főtábor adminisztrációs központját. Parancsnokai: **Milovics** százados (1945. augusztus–szeptember) és **Pugacsov** őrnagy (1945. október–december), akik Pärnuban az 1. sz., míg Lavassaare településen a fentebb bemutatott 2. sz. altábort irányították. A termelési tábor 1945. április 31-én 3500 fővel indult, 1947. január 1-jére több mint 12 ezer főre duzzasztották fel a rabállományt. Az 1948. április 10-i állapot szerint már 8350 német hadifogoly, ezen belül 613 tiszt, 7737 altiszt és katona szerepelt a nyilvántartásban. A magyarok száma közel félszáz lehetett.

A fogvatartottak munkaerejét elsősorban helyreállítási, építési-felújítási munkák elvégzésére használták fel. Az 1. sz. altábor foglyai a városban több objektumot építettek fel és helyeztek üzembe. Lavassaare településen a 2. sz. táborrészleg tűzegkitermeléssel és a Tallinn–Leningrád műút építésével foglalkozott. A pärnui 332. sz. hdf. tábor mindössze 7 hónapig állt fenn. A repatriálási akció lebonyolítása és a táborzárás után különböző okok miatt visszatartott fogolyállományát a tallinni 286. sz. lágerbe irányították át.

Az MNL AOL adatbázisában csupán **18 magyar** hadifogoly (köztük egy internált) Guk-kartonját sikerült felkutatni, akiket a 332. sz. pärnui hdf. lágerben dolgoztattak.

Összesítő kimutatás a pärnui 332. sz. hdf. táborban tartott magyar hadifoglyokról

Magyar foglyok	Fogoly katonák	Civil internáltak	Repat-riáltak	Hazatéré-sükről nincs adat	Elhunytak	Átszállítás után más táborban elhunytak
18	17	1	14	4	-	-

Négy honvéd neve nincs a hazatérők listáján, vagyis további sorsuk alakulását homály fedi. Ide sorolandó: **Franz Antal Antal** (Ugar, 1915) és **Irnek József József** (1903) honvéd. Ők a tallinni állomáshelyre a cseljabinszki GUPVI-táborból érkeztek. Kiderült, hogy 1945 júliusában **Lehoczki József József** őrzezetőt (Tiszolc/Miskolc, 1910) és 1948 szeptemberében

⁵ GARF, Fond 9401 sz. Op. 1a. D-ügyirat 177. L. 154-154; D.183. L.133-133. RGVA Fond 1p. Op. 37a.D-ügyirat 3.L.76; Op. 3g D. 1. L.266; Vojennoplennije v SZSZSZR. T. 5. (első könyv). Sz. 428-451.

Sikari Kovács András honvédet (Kecskemét, 1903) a szarlatovi 238. sz. hdf. táborból a 332. sz. párnui lágerbe szállították át. A „fogoly-kísérő kartonban” sorsuk további alakulásáról, valamint az elhunytakról nincs adat.

A SZU MVD 1947.05.15-i 00516. sz. utasításának megfelelően a párnui táborból 14 magyar foglyot a 98612., 98780., 98376. sz. vasúti szerelvénnel hazaküldtek az FPPL-36. sz. máramarosszigeti, illetve 2 főt az FPPL-176. sz. foksányi repatriációs táborba, ahol a magyar kormány bizottsága fogadta őket, és kísérte állandó lakhelyükre. (...)

10. A KUTATÁSI EREDMÉNYEK ÖSSZEGZÉSE

A jelen kötetben közzétett kutatási eredményeim lényegében a Baltikumba elhurcolt, majd méltatlanul elfeledett magyar hadifoglyok, civil internáltak sorsát tisztázzák.

Az elemzett, értelmezett adatokat elsősorban az érintett hozzátartozók, az utódok, valamint az érdeklődők figyelmébe ajánlom, akik előtt a baltikumi légervilág eddig eltitkolt valósága tárulhat fel. Emberközelből szembesülhetünk a SZU NKVD GUPVI táborrendszerével, a lágerállomások struktúrájával, ahol magyar katonafoglyok, civil internáltak is színylődtek, és ahol számos reménykedő honfitársunknak a szabadulás várva várt napja nem adatott meg.

Egyben kíváncsiságomat felkeltő kérdések sorára is választ kerestem. Az általam feldolgozott dokumentumokban elsősorban az érdekelt, hogy a validált hadifogoly-kartonok alapján a három balti állam területére hurcolt 2614 magyar lágerlakó rab milyen körülmények között élte túl a lágerbéli éveket. Kiknek adatott meg, hogy a hadifogságból a szerencse fiaiként hazatérhettek édes szülőföldjükre, szeretett lakhelyükre.

Az alábbi összefoglaló táblázat önmagáért beszél. Sikertült bebizonyítani a kételkedőknek is, hogy félszáz helyett ezek járták meg a baltikumi szovjet lágerok poklát.

Az általam validált kartonokra hivatkozva nyíltan kijelenthetem, hogy a németek és más nemzetiségű rabok mellett a Guk-kartonok szerint **2873 magyar** honfitársunk igazoltan tartózkodott 1944–1950 között a 44 lettországi, a 9 észtországi és a 6 litvániai GUPVI-táborban. Ebből 2 589 fogoly katona (zömében főtiszt, törzstiszt) és 174 civil internált (közel fele kárpátaljai származású) nevét vettem fel a listákra.

*A baltikumi hdf. táborokban a magyar foglyokkal kapcsolatos adatok
összegzése*

Nº	A baltikumi hdf. táborok (59) magyar foglyokat érintő adatainak összegzése:	Magyar foglyok	Fogoly katona	Civil internáltak	Repatriáltak	Hazatérésükről nincs adat	Elhunytak	Átszállítás után más táborban elhunytak
1	A lettországi 44 hdf. tábor	1624	1438	87	1119	362	24	21
2	Az észtországi 9 hdf. tábor	967	908	59	776	142	35	25
3	A litvániai 6 hdf. tábor	282	243	28	167	89	12	9
Összesen:		2873*	2589	174	2062	593	71	55

**Az NKVD kimutatásaiban a balti országokban 1947. április 1-jei állapot
szerint a magyar hadifoglyok száma 1978 fő.*

A validált Guk-kartonok alapján állíthatom, 2062 fogoly szerencsésen hazavergődött a balti táborok komisz, három vagy négy évig tartó fogságából.

593 személy hazatéréséről a kartonokban nem találtam értékelhető adatot. Véleményem szerint ők is a lágereidőzöttak közé tartoznak, akik közül sokan soha nem tértek haza szeretteikhez, és a sorsukat nem ismerjük.

A tüzetesen megvizsgált kartonokban és egyéb adattárakban 126 magyar honfitársunk elhalálozásáról győződhettem meg. A balti államok területén felállított lágerekben 71 magyart temettek el. Az itteni táborokból átszállítás után más lágerekben, rabkórházakban 55-en vesztették életüket. Bőven vannak köztük olyanok is, akiket szökés közben meglöttek, s hadbíróság döntése alapján kivégeztek, míg másokat orvul meggyilkoltak, vagy súlyos baleset okozta a halálukat. Azonban az elhalálozottak többsége járványos betegségben és végelgyengülésben pusztult el.

A megnevezett elhunytak kapcsán jogos a kérdés, miért volt ilyen alacsony a balti lágerekben az elhalálozások száma?

Ha megvizsgáljuk a Szovjetunió más régióiban működött GUPVI-táborok magyar hadifoglyokra és civil internáltakra vonatkozó, ám nem teljes veszteséglistáit, akkor sokkal árnyaltabb képet kapunk. Meggyőződhetünk arról is, hogy abban az időben viszonylagosan „jó volt hadifogolynak lenni a Baltikum lágereiben”.

Ezzel szemben „haláltáboroknak” is minősíthetjük az 1943–1950 között a SZU NKVD/MVD által ugyancsak felügyelt GUPVI, MVSZ ORB, R/b főtáborok, alegységek egy részét, ahol a magyar hadifoglyok brutálisan nagy számban haláloztak el. Például csak az ukrainai Donyec/Sztálini területen 3903 fő, a Luhanszki/Vorosilovgrádi területen 3854 fő, az oroszországi Tambovi területen 3804, a Szverdlovszki területen 1831, a Rosztovi területen 1759 magyar honfitársunk pusztult el éh- és fagyhalál következtében, járványos betegségben, vagy *pellagrában* – alultápláltság okozta betegségben, illetve véglgyengülésben, sok esetben jelöletlen sírokban temették el őket.⁶

A túlélők balti légerekkel kapcsolatos, NKVD-s nyilvántartási dokumentumokkal is alátámasztott egybehangzó válaszaiból az olvasható ki, hogy a hadifoglyok emberségesebb, élhetőbb körülmények közé kerültek, a lettek, észtek és a litvánok barátságosan viszonyultak a német, a magyar és más nemzetiségű táborlakókhoz. A rabtartók a termelési, ipari, szolgáltatási, építési és helyreállítási területeken észszerűbben tudták hasznosítani a munkaerőt. Ami pedig kiemelten létfontosságúnak számított: elégségesnek bizonyult az orvosi-egészségügyi szolgáltatás, az élelmiszer- és ruházati ellátmány. Az utóbbi készleteket nem dezmálták meg, ahogy ez előfordult más táborokban – az NKVD által jegyzőkönyvezett ellenőrzések szerint.

Írásomban kegyelettel örökítettem meg az áldozatok neveit, akik életerejükből kifogyva hullottak el a légerekben, akik örökre ott maradtak és jelöletlen sírokban alusszák örök álmukat.

Együttal a halottjaink hozzátartozóira is gondoltam, igyekeztem megnevezni azokat a településeket, ahol a feledés homálya már rég beborította lehetséges sírhelyüket.

Jelen könyv lapjain ezért soroltam fel, idéztem meg az emlékezet szándékával a 2022–2025 között aprólékos munkával, a teljesség igényével általam validált és megvizsgált szovjet táborok magyar hadifoglyait, internáltjait nyilvántartó 681 955 kartont⁷ és más elérhető adatbázist⁸, amelyek alapján a Baltikumban 2614 fogvatartott, azóta elfelejtett magyar rab nevét sikerült felkutatni, a kiadványban közreadni, hogy szeretteik, az utódok szívében és bennünk is tovább éljenek. (...)

⁶ Varga Éva Mária szerk. 2006: 515., 520., 510., 509., 507.,

⁷ Lásd a Magyar Nemzeti Levéltár honlapján a Szovjetunióba elhurcoltak, a Gulág és Gupvi táborokban fogvatartott magyarokról készített adatbázisokat: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/gyujtemeny/szovjetunioba-elhurcoltak>

⁸ GURH: katonakagulagon.hu

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2025. OKTÓBER, NOVEMBER)

ELISMERÉSEK

* Posztumusz *gróf Batthyány Lajos-díjat* adományoztak **Zsukovszky Miklósnak**, a Derceni Református Egyházközség néhai lelkipásztorának, a Derceni Egyházi Önkéntes Tűzoltóság parancsnokának. A díjat Zsukovszky Miklós felesége vette át a Fiumei úti sírkertben tartott megemlékezésen.

* Kiemelkedő tevékenységéért és az ukrán–magyar kapcsolatok előmozdításáért végzett több éves áldozatos munkájáért Ukrajna Politikai és Jogtudományi Akadémiája az intézmény Tudományos Tanácsának határozata alapján tiszteletbeli akadémikussá választotta **Bacsikai Józsefet**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának főkonzulját.

* **Csordás László** kárpátaljai irodalomtörténész, kritikus és szerkesztő kapja idén a Fialat Írók Szövetsége (FISZ) *Csáth Géza-díját*. Csordás László – az eddigi díjazottak hagyományát követve – a díjjal járó jutalmat jótékony célra, az Oltalom Karitatív Egyesületnek ajánlja fel. Csordás László a kárpátaljai magyar irodalom és kultúra egyik meghatározó alakja. Tanulmányai, esszéi és kritikái a kor-

társ magyar irodalomtudomány szerves részét alkotják, munkásságában központi szerepet kap a kisebbségi lét, az irodalmi hagyomány és a közösségi felelősség kérdése. A szakmai munkán túl Csordás László tanárként, szerkesztőként és irodalomszervezőként is kiemelkedő szerepet vállal a kárpátaljai magyar kulturális életben. A beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem oktatója.

* Az elmúlt évekhez hasonlóan idén is Szent Lukács evangélista, az orvosok és egészségügyi dolgozók védőszentjének napján adták át a *Linner-díjat* Beregszászban, a Pásztor Ferenc Közösségi Házban. A Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetsége (KÉSZ) kilencedik alkalommal díjazott olyan kárpátaljai keresztény magyar orvosokat és ápolókat, akik lelkiismeretesen, odaadással, hűséggel teljesítik hivatásukat. Idén **dr. Vaczko László** belgyógyász, a Munkácsi Keresztyén Egészségügyi Központ igazgató főorvosa lett a *Linner-díjjal* kitüntetett orvos, **Elek Krisztina** nagybaktai nővér pedig ápoló kategóriában lett méltó a díjra.

* A mártírhálált halt Pásztor Ferencre, a beregszászi római katolikus egyházközség egykori plébánosára

emlékeztek. A liturgia végén kihirdették a 2025-ös év *Pásztor Ferenc-díjasát*: idén az egyházközség **Dalmay Árpádot** méltatta a díjban, aki sok éven át nem kevés fáradozással, odaadással munkálkodott az egyházközség fejlődése és megmaradása érdekében.

* Az Országházban tartották a *Magyarok Kenyere a Jövőért* ösztöndíjprogram ünnepélyes díjátadóját, ahol a Kárpát-medence fiatal agrárszakemberei között két kárpátaljai fiatal, **Darcsi Máté** és **Huszár Csaba** is elismerésben részesült. Mindketten az Egán Ede Kárpátaljai Szakképzési Centrum Nagydobronyi Szakképzési Központja és az ÉASZC Baross László Technikum Szakképző Iskola és Kollégium közös mezőgazdasági gépésztechnikus képzésének hallgatói.

* Docensi kinevezést vett át **dr. Talabircsuk Okszána**, az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének tanára, akinek oktatói tevékenységét korábban az Ungvári Nemzeti Egyetem fennállásának 80. évfordulója alkalmából rektori oklevéllel ismerték el.

* A Tisza Európai Területi Társulás (Tisza ETT) fennállásának 10. évfordulója alkalmából a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztősége különleges elismerésben részesült. **Jevcsák Judit**, a Tisza ETT igazgatóhelyettese személyesen látogatott el a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőségébe, ahol ünnepélyesen átadta azt az oklevelet **Dunda**

György lapigazgatónak, amellyel a Társulás megköszönte a lapnak több éves együttműködését és támogatását.

* Szakmai ünnepük alkalmából a művelődési dolgozókat és a népművészet mestereit köszöntötték Beregszászban. Az ünnepi rendezvényre a beregszászi városházán került sor, ahol **Babják Zoltán** polgármester és a városi tanács nevében **Nagyija Lovha** alpolgármester mondott köszönetet a kultúra és a népművészet területén dolgozóknak. Az eseményen díszokleveleket és elismeréseket adtak át azoknak, akik kiemelkedő teljesítményükkel gazdagították a Beregszászi kistérség kulturális életét.

A Beregszászi Városi Tanács díszokleveleiben részesültek:

Varga Éva, a Beregszászi Központi Könyvtár igazgatója,

Irina Nyimec és **Tóth Béla**, a Kodály Zoltán Művészeti Iskola tanárai,

Mihók Erika, az Oroszi Községi Klub kultúraszervezője,

Olena Linova, a Beregszászi Művelődési és Szabadidő Központ technikai dolgozója.

Az Oktatási és Kulturális Osztály oklevelében részesültek:

Bíró Ágnes és **Jana Romanec**, a Kodály Zoltán Művészeti Iskola tanárai,

Olha Popovics, a Beregszászi Központi Könyvtár vezetője,

Bohdan Prihogyko, a Freedom amatőr színház színésze,

Krisztina Sukatka, a Beregszászi Művelődési és Szabadidő Központ művészeti vezetője.

Az Ukrán Oktatási és Művelődési Dolgozók Szakszervezetének Beregszászi Városi Szervezete oklevéllel tüntette ki:

Reskó-Papp Angélát, a Csomai Községi Kultúrház vezetőjét.

Gratulálunk!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

OKTÓBER

* **2025. október 3.** A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem (II. RF KME) Apáczai Csere János Könyvtárának olvasóterme adott otthont **Kurmai-Ráti Szilvia** legújabb regénye, az *Így kell Bódogulni* bemutatójának. Az alkalom az intézmény karrierkövetési osztályának szervezésében valósult meg.

* A szárszói SDG Énekkar 30 éves jubileuma alkalmából szervezett nemzetközi kórustalálkozó egyik kárpátaljai résztvevője volt a tiszabökényi Tisza Csillag kórus, amelynek művészeti vezetője **Kovály Csilla**, a Magyar Kultúra Lovagja, a tiszabökényi kultúrház igazgatója.

* A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre

– Német Kör (elnöke: **Matkovits Kretz Eleonóra**) megemlékezésekkel egybekötött zárandokprogramot szervezett az Apatin–Zombor–Szabadka útvonalon. A szombati napon Szabadkán megrendezésre kerülő *Magyarok és németek szovjet fogásgha hurcolása a Kárpát-medence régióiban* témájú nemzetközi konferencián **Weiss Rudolf**, a Német Népi Szövetség elnöke levezetésével tartott előadást **dr. Bognár Zalán**, **dr. Dupka György** és **W. Müller Judit**. Az esemény után megemlékezést tartottak a Vergődő Madár Emlékműnél, majd a résztvevők látogatást tettek a Szegedi Nemzetiségek Házában, ahol **Korom Alexandrával**, a Szegedi Német Önkormányzat elnökével is találkoztak.

* Október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján az ungváriak két kiváló magyar hazafira emlékeznek. A rendszerváltozás után vált ismertté az ungvári Kálvária temetőben nyugvó **Szegelethy János** honvédhadnagy és **Bémer László** római katolikus püspök élettörténete. A MÉKK-aktivisták legutóbb Szegelethy János honvédhadnagy sírhelyét újították fel, az ismeretlen „fémgyújtók” által eredeti helyéről lefeszített és földre zuhant felírtos öntvénytáblát – a jóakarátú temetőlátogatók gyors értesítésének köszönhetően – idejében újra felszerelték. Az aradi vértanúk napján a terméskő oszlopon újra koszorú lett elhelyezve azok emlékére is, akik

büszkén vállalták sorsukat és áldozták életüket a magyar szabadságért.

* Kárpátalja több helyszínén tartottak megemlékezéseket és tisztelegtek az 1848–49-es forradalom és szabadságharc hősei előtt.

* A veszprémi Laczkó Dezső Múzeum látta vendégül vidékünk magyar irodalmának két jeles alkotóját. A *Költők egymás közt* címet viselő beszélgetés résztvevői **Finta Éva** (Beregszász–Sárospatak) és **Kopri-va Nikolett** (Munkács–Sepsiszentgyörgy) költők voltak. Az intézmény főmuzeológusa, **dr. Pilipkó Erzsébet** folytatott beszélgetést az alkotókkal, aki maga is kárpátaljai származású néprajzkutató.

* A Svéd Királyi Tudományos Akadémia bejelentése szerint 2025-ben **Krasznahorkai László** író kapta az irodalmi Nobel-díjat. Gratulálunk Krasznahorkai László magyar írónak! A Nobel-bizottság indoklása szerint a díjat „meggyőző és látnoki életművéért” kapja, „amely az apokaliptikus terror közepette is bizonyítja a művészet erejét”. Vele együtt 17 Nobel-díjasunk van.

* Idén is megemlékeztek Bethlen Gábor fejedelemről Huszton a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet rendezésében. Az esemény ökumenikus istentisztelettel vette kezdetét a helyi református templomban, ahol **Jenei Károly** lelkész és **Vascuk András** atya hirdettek ígét. A meg-

emlékezésen ünnepi beszédet mondott **Bacscai József**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának főkonzulja, **Orosz Ildikó**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem és a Pro Cultura Subcarpathica (PCS) elnöke. Ezt követően a jelenlévők átvonultak a huszti várhegy lábánál lévő táblához, ahol az egybegyűlték elhelyezték az emlékezés koszorúit az emlékműnél.

* **Dr. Zékány Krisztina**, az UNE UMOTI magyar filológiai tanszékének vezetője CEEPUS-ösztöndíjas vendégoktatóként tartott előadásokat a Tokaj-Hegyalja Egyetem Nyelvi, Irodalmi és Művészeti Tanszéken. Dr. Zékány Krisztina vendégelőadásokat tartott a pedagógusképzésben tanuló hallgatók számára, **dr. Toma Kornélia**, **dr. Kőkönyesi Nikolett**a és **dr. Nagy Bettina** kurzusain. Előadásai a magyar nyelv és kultúra határon túli helyzetének és oktatásának aktuális kérdéseit járták körül. A látogatás a CEEPUS nemzetközi mobilitási program keretében valósult meg, amely a közép-európai felsőoktatási intézmények közötti szakmai és oktatási együttműködést támogatja. A Nyelvi, Irodalmi és Művészeti Tanszék számára a program értékes lehetőséget jelentett a nemzetközi kapcsolatok erősítésére, valamint a magyar, mint idegen nyelv és kultúra oktatásának megismerésére.

* Idén 90 éve született **Zicherman Sándor** kárpátaljai származású

művész, aki több mint hat évtizeden át alkotott a festészet, a grafika, a szobrászat és az éremművészet terén. Ebből az alkalomból jubileumi emlékkiállítással tisztelegtek munkássága előtt Budapesten. A képzőművész pályája Beregszásztól a Szovjetunióig át Magyarországig ívelt, munkássága sokféle stílus és hatás jegyeit mutatja. A jubileumi kiállítás válogatott, kisebb méretű tájképein keresztül nyújtott bepillantást gazdag, sokszínű életművébe. A kiállításnak a Kályha Galéria–Albertfalvi Közösségi Ház adott otthont. Mások mellett beszédet mondott **Zicherman Zinaida**, a művész özvegye is.

* A Kijevi Történeti Múzeumban megnyílt a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának kiállítása. A tárlat a *Női sorsok a kárpátaljai képzőművészek alkotásaiban* címet viseli. Az esemény Magyarország Ukrajnai Nagykövetségének társszervezésében jött létre, a kiállítást **Heizer Antal** nagykövet nyitotta meg. A csoportos kiállítás résztvevői: **Baraté Ágnes, Habda László, Homoki Gábor, ifj. Hidi Endre, Gogola Zoltán, Dikun György, Erfán Ferenc, Kulin Ágnes, Kopriva Attila, Kalitics Erika, Kutasi Csaba, Klisza János, Réti János, Ruszin Noémi, Román János Pál, Szocska László, Zsigó Olivía.**

* Nagyija Ponomarenko, Ljudmila Korzs-Ragyko, Olena Kond-

ratyuk és Odarka Dolhos-Szopko, Ukrajna Képzőművészeti Szövetségének Érdemes művészei alkotásait bemutató tárlat nyílt a Munkácsy Mihály Magyar Házban.

* *A Placid, avagy játszma a halállal* c. színházi előadást három helyszínen mutatták be Kárpátalján: Munkácson, Beregszászon és Nagyszőlősen. A produkció rendezője **Bezerédi Bendegúz**, szövegét **Szabó Borbála és Fehér Pörzse** írta. A darabban Olofsson Placidot **Sütő András** személyesíti meg, míg **Bezerédi Zoltán** a halált alakítja, és számtalan további szerepet is játszik.

* A 80 éve született **Soltész Péterre**, a kárpátaljai magyar képzőművészet kiemelkedő alakjára emlékezve az Uzshorod Galériában nyílt emlékkiállítás. A januárban elhunyt Soltész Péter aktív résztvevője volt a kárpátaljai és nemzetközi művészeti életnek, többek között az Ukrán Képzőművészeti Szövetség tagja volt, és társelnöke a MÉKK Munkácsy Mihály Képzőművészeti Egyesületének, amelynek alapításában is jelentős szerepet vállalt. Művésztelepeken dolgozott és rendszeresen szerepelt megyei, köztársasági, valamint nemzetközi kiállításokon.

* Kettős könyvbemutatóra került sor az Ózdi Városi Könyvtárban. A patinás épületben a beregszászi születésű író-újságíró, **Lengyel János** *Jen-ciklopédia* című kötetét és **Magyary Hunor** író *Kolumbiai kapcsolat* című könyvét ismerhette meg a közönség.

* **Derzsi György** színművész előadásában a *Szerelmem, Sárdy* című zenés monodrámával érkezett Munkácsra a Déryné Program Határtalan alprogramja. Az előadás egy személyes hangvételű napló révén ismertette egy eltitkolt szerelem történetét, Sárdy János dalai pedig az elmúlt korok romantikáját idézték meg.

* Húsz évvel ezelőtt, 2005 januárjában kezdte működését a Kárpátaljai Református Egyházkerületi Levéltár. A Kárpátaljai Református Egyházkerület, valamint azok a magánszemélyek, intézmények és szervezetek, amelyek az elmúlt két évtizedben kapcsolatban álltak a levéltárral, hálaadó ünnepség keretében emlékeztek meg a jubileumról. Az alkalom kezdetén **Zán Fábián Sándor**, az egyházkerület püspöke köszöntötte a jelenlévőket. Többek között elhangzott, hogy amikor ezelőtt húsz évvel megszületett az egyházkerületnek az a döntése, hogy létre kell hozni egy levéltárat, egy múzeumot, **Horkay László** püspök úr nagyon sokat tett annak érdekében, hogy ez a terv megvalósulhasson. A továbbiakban **Szilvási Erzsébet**, a Kárpátaljai Református Egyházkerületi Levéltár vezetője ismertette a levéltár és múzeum két évtizedes történetét.

* A „GENIUS” Jótékonysági Alapítvány a Soós Kálmán Ösztöndíjprogram részeként a 2025/2026-os tanévben is megszervezte a Kárpátaljai

Vándoregyetemet. Az előadássorozatra idén négy szakember jelentkezett: **prof. dr. Bacsó Róbert**, **dr. Csordás László**, **dr. Sztojka Mirosláva**, **dr. habil. Váradai Natália**, akik a társadalom, a technológia, az irodalom és a történelem témaköreiben tartottak tudományos előadásokat, valamilyen módon a Rákóczi Egyetem oktatói, akik közérthető és inspiráló módon mutatták be kutatási eredményeiket.

* **Szalai Borbála** gyermekíró munkássága előtt tisztelegve, a Beregszászi Központi Könyvtár immár 12. alkalommal szervezte meg a Szalai Borbála Szavalóversenyt alsó tagozatos tanulók számára, amelynek ezúttal a Csetfalvai Községi Könyvtár és Móricz Zsigmond Kulturális Központ adott otthont. A szavalóversenyt **Varga Éva**, a Beregszászi Központi Könyvtár igazgatója nyitotta meg és mutatta be a zsűri tagjait, amelynek elnöke **Shrek Tímea** író, pedagógus, harmadik tagja pedig **Mironyuk Natália**, a Beregszászi Központi Könyvtár igazgatóhelyettese volt. A versenyen huszonhat kisdíák vett részt a Beregszászi kistérség településeinek könyvtárait képviselve.

* A 30 éves kárpátaljai Credo Verséneklő Együttes koncertjére került sor (művészeti vezető: **Ivaskovics József**) a Kárpátaljai Megyei Filharmonióban. A rendezvényt **Balogh Lívia**, a KMKSZ Ungvári Középszintű Szervezetének elnöke nyitotta meg,

aki köszöntője végén egy **ifj. Hidi Endre** által készített emléklakettet adott át Ivaskovics Józsefnek a 30 éves jubileum alkalmából. Ünnepi beszédet mondott **Papp Ferenc**, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának konzulja, **Héder János** református lelkész, a Kárpátaljai Református Egyházkerület főjegyzője. Az est során felidéztek Ivaskovics József sokoldalú tevékenységét, aki kórusvezetőként, zenepedagógusként és szervezőként évtizedek óta formálja a kárpátaljai zenei életet. Alapítója a kisgejőci Gyöngykaláris Kórusiskolának, a szalócai Nyitnikék Zeneiskolának és a ráti Zenedének is, ahol generációkat tanított a zene szeretetére. A Credo jelenlegi tagjai: **Ivaskovics József**, **Lizik-Varga Katalin**, **Soós Livia** és **Nagy Fekete Zsuzsanna**. Az est során előadásukhoz csatlakozott **Györkéné Csákány Marianna**, **Simon Sarolta**, **Kovács Sándor** és felesége, **Erika**, valamint Ivaskovics József unokája, **Kolozsvári Csanád** is. A koncert során számos megzenésített vers csendült fel – Dsida Jenő, Túrmezei Erzsébet, Wass Albert és Bodnár Éva művei –, amelyek mind a hitről, a hazaszeretetről és az emberi kitartásról szölettek. A közönség minden dalt hatalmas tapsal fogadott. A Credo eddigi pályafutása alatt közel húsz albumot adott ki, és számos rangos díjjal ismerték el munkásságukat: többek között Bartók Béla-emlékdíjjal, Ex Libris Díjjal, Magyar Arany Érdem-

keresztel, valamint Magyar Örökség díjjal. Legutóbb 2024 augusztusában, a magyar Országgyűlésben vehették át a Kallós Zoltán Külhoni Magyar-ságért Díjat.

* Megjelent ukrán nyelven **Shrek Timea** beregszászi író, pedagógus *Halott föld ez (Mertva zemlja)* című novelláskötete – adta hírül a kiadás megszervezője, **Andrij Kurkov** ukrán író. „*Személyes véleményem szerint Shrek Timea az egyik legjobb ukrainai magyar író. Pedagógusként dolgozik egy kisebbségi iskolában, ahol a tanulók többsége roma származású. Ez a könyv meghatározó és gyakran megrázó novellák gyűjteménye a kárpátaljai román iskolai és iskolán kívüli életéről. És persze másról is*” – írja **Andrij Kurkov**. Az író bejegyzésében megemlíti, hogy Shrek Timea 2015-ben első helyezést ért el az Euroformat nevű rövidpróza-pályázaton. Shrek Timea *Halott föld ez* című novelláskötete eredetileg 2019-ben jelent meg Budapesten, az Előretolt Helyőrség Íróakadémia kiadásában.

* A Munkácsy Mihály Magyar Ház meghívására Kárpátaljára látogatott **dr. Perényi János** nagykövet, az egykor Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros vármegyékben birtokos Perényi család leszármazottja.

A nagykövettel a Munkácsy Mihály Magyar Házban **Marosi Anita** újságíró, a Bendász István Görögkatolikus Könyvtár és Levéltár vezetője

beszélgetett. A jelenlévők megismerhették a Perényi család múltját és Perényi János életét, aki mindezt a 2015-ben megjelent *Nagyszőlőstől Rabatig – utazás a határok mentén és egy diplomata múltjába* című munkájában dolgozta fel.

* Régi álom valósult meg a Munkácsy Mihály Magyar Házban. Egy művészdinasztiát képviselő öt művész – **Boksay József** festő, grafikus, ifj. **Boksay József** festő, **Erfán Ferenc** festőművész, **Perepagya Volodimir** szobrász, festőművész és **Erfán Irén** keramikumművész – alkotásait bemutató kiállítás megnyitójára gyűlt össze Munkács és Ungvár képzőművészetet kedvelő közössége. Az alkalom egy könyvbemutatóval egészült ki: **Mankovits Tamás** tokaji iparművész híres elődje, **Mankovits Mihály** ikonfestő életét és munkásságát bemutató kötettel ismertette meg a jelenlévőket.

* Második alkalommal rendezték meg Királyhelmecen a Felvidéki Magyar Irodalom Napját, amelyet a város szülöttje, **Dobos László** születésnapjához kötnek. A Szlovákiai Magyar Írók Társasága (SZMÍT, elnöke **Hodossy Gyula** József Attila-díjas költő) által életre hívott kétnapos rendezvénysorozat célja, hogy a felvidéki magyar irodalom értékeit, hagyományait és kortárs alkotóit egyaránt reflektorfénybe állítsa. A Felvidéki Magyar Irodalom Napja ezúttal is gazdag programkínálattal várta az érdeklő-

dőket: tíz helyszínen tizenhárom eseményre került sor. Az irodalomórák, fórumok, könyvbemutatók mellett sor került Dobos László szobrának megkoszorúzására, ahol mások mellett beszédet mondott **Vári Fábián László** Kossuth-, Magyarország Babérkoszorúja és József Attila-díjas költő, író, műfordító, néprajzkutató, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője. A Mailáth József Múzeumban délelőtt átadták a Dobos László-emlékszobát. Megtartották a Dobos László-szimpoziumot. Az eseménysorozat zárásaként pedig **Tózsér Árpád** költőnek átadták a *Dobos László Életműdíjat* – a társaság legrangosabb elismerését. A díjazottat **Lőrincz P. Gabriella** József Attila-díjas költő, író laudálta.

* Budapesten, a Károli Gáspár Református Egyetemen nemzetközi tudományos konferenciát szerveztek **dr. Bognár Zalán** történész, a KGRE docense, a GKNT elnöke, V/4 projektvezető irányításával *Hatalomváltás és társadalomszerkezet-átalakítás – A magyarság és a németiség a Kárpát-medencében a szovjet térnyerés árnyékában (1944–1956)* témakörben. A plenáris és a párhuzamos szekciókban 19 anyaországi és külhoni egyetemi tanár, kutatóprofesszor, PhD történész, tudományos munkatárs, levéltáros, intézmény- és civilszervezeti vezető és doktorjelölt tartott előadást. A következő előadók osztották meg gondolataikat a jelenlévőkkel, illetve

sarkallták vitára a hallgatóságot: **prof. dr. Horváth Miklós** (szekcióelnök), **dr. Bognár Zalán** (szekcióelnök), **Váradiné Dán Vanda**, **prof. dr. Tóth Ágnes**, **dr. habil. Kiss Réka** (NEB elnök), **dr. habil. Bank Barbara** (szekcióelnök), **Glaub Krisztián**, **dr. habil. Murádin János Kristóf** (Erdély, szekcióelnök), **dr. Benkő Levente** (Erdély), **dr. Bandi István**, **Weiss Rudolf** (Újvidék), **Csöke Márk** (Újvidék), **dr. Molnár Erzsébet** (Kárpátalja, szekcióelnök), **dr. Dupka György** (Kárpátalja, szekcióelnök), **dr. Cservenka Ferdinánd** (Felvidék), **dr. habil. Popély Árpád** (Felvidék, szekcióelnök), **prof. Dr. Horváth Attila**, **dr. Mirnics Zsuzsanna**, **Köteles László** (Felvidék), **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécs).

* A Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színházban folytatódott a Rákóczi-egyetem hallgatóinak szervezett NFI-filmklubosorozat. A színház Hubay termében berendezett Filmfészekben ezúttal a *Lefkovicsék gyászolnak* című alkotást tűzték műsorra.

* Nyíregyházán, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár konferenciatermében **Kovács Sándor** Magyar Örökség díjas honismereti író a *Verekei határkő* címmel tartott filmvetítéses előadást, és mutatta be azonos című újabb könyvét. Az eseményt **Dalmay Árpád**, a Beregszászért Alapítvány kuratóriumának elnöke nyitotta meg.

* Nemzetközi tudományos fórumot szerveztek a Károli Gáspár Református Egyetemen *A nemzeti kisebbségek (jog)állapotváltozásai a Kárpát-medencében az 1945-ös történelmi cezúra után* témakörben. **Makkai Béla** vezetésével a *Nemzetpolitikák a Kárpát-medencében – kisebbségi alulnézetből* elnevezésű panel-beszélgetésen **Kiss Szemán Róbert** (Felvidék), **Lukács B. György** (Délvidék) mellett **Dupka György** történész *A kárpátaljai magyarság a történelem üllőjén* címmel osztotta meg gondolatait, valamint a történelem viharába került, a kollektív bűnösség elve alapján meghurcolt kárpátaljai magyarságról és túlélési lehetőségeiről fejtette ki véleményét. Mindhárom panelben **Kovács Balázs Drs.**, **dr. Makkai Béla**, **dr. Szőnyi Tamás Drs.** moderálásában lehetőség nyílt az előadókhoz intézett kérdések feltevésére, illetve a jelenlévők által felvetett közérdekű, a külföldi magyar kisebbségeket érintő, aktuális problémák megvitatására is.

* Bemutatták **Vári Fábian László** *Vásártér* c. életrajzi regényének angol nyelvű fordítását, amely az Intermix kiadó gondozásában, a Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban jelent meg. Az egri Mathias Corvinus Collegium adott otthont annak az irodalmi estnek, amelyen a kötet angol nyelvű fordításáról beszélgettek a meghívott szakemberek. A rendezvény során szó

esett a fordítás folyamatáról, a munka kihívásairól és magáról a műről is.

Az eseményen rangos szakmai gárda vett részt:

– **dr. Vári Fábián László** Kosuth- és József Attila-díjas kárpátaljai magyar író, költő, műfordító, folklórkutató,

– **dr. Ortutay Péter** nyugalmazott főiskolai tanár, a kötet fordítója,

– **dr. Tarnóc András** főiskolai tanár, a fordítás lektora,

– valamint **dr. Kődöböcz Gábor** József Attila-díjas irodalomtörténész, nyugalmazott egyetemi docens.

A beszélgetés során a meghívottak részletesen ismertették a fordítás kulisszatitkait, és elárulták, milyen kihívásokat jelentett a mű angol nyelvre történő átültetése.

Vári Fábián László személyes hangvételi történeteivel elevenítette fel gyermekkorai emlékeit, első verseinek születését, valamint életművének fontos állomásait is.

A *Vásártér* nem csupán önéletrajzi ihletésű alkotás, hanem egyben kordokumentum is, amely érzékletesen mutatja be egy korszak emberi és kulturális világát. Az est résztvevői szerint a kötet fordítása új lehetőséget teremt arra, hogy a mű üzenete szélesebb közönséghez is eljusson.

* A vajdasági Zentán kiadott *Családi Kör* c. folyóirat 2025. októberi számában a *Vasfüggöny visszaköszön* címmel jelent meg **Szabó Palócz**

Attila Dupka György íróval, történésszel, az *Együtt* c. irodalmi folyóirat lapigazgatójával készített interjúja, aki a vajdasági olvasóknak az elhúzódozó háború árnyékában is „takaréklángon lobogó” irodalmi, kulturális életéről, az egyre fogyatkozó helyi magyarság túlélési akaraterejéről, a békevárásról osztotta meg gondolatait. Köszönjük a lehetőséget.

NOVEMBER

* A holokauszt zápszonyi áldozatainak tiszteletére létrehozott emlékhely átadása alkalmából nagyszabású megemlékezést rendeztek a helyi református gyülekezet szervezésében. Elhangzott, hogy a Peka család, a falu két neves szülöttje, **dr. Tóth Mihály** presbiter és **dr. Brenzovics László**, KMKSZ-elnök az emlékműállítás „motorjaiként” jeleskedtek. A közadakozásából és a magyar kormány támogatásával létesült feliratos emlékművet **dr. Szili Katalin** miniszterelnöki főtanácsadó és **Zán Fábián Sándor** püspök leplezte le.

* A Kulturális Platform civil szervezet építésszek és kutatók közreműködésével elkészítette az *Interaktív térkép Kárpátalja eltűnt templomairól* című projektet, mely a régió elpusztult szakrális épületeit mutatja be. A térképen összesen 156 vallási épület található: 101 fatemplom, 29 harangtorony és 26 kőtemplom.

* A 110 éve elhunyt Lehoczky Ti-
vadarnak, a megyei múzeumi munka
megalapítójának tiszteletére, *A közép-
kori erődtől a modern kulturális köz-
pontig* című brosúra három nyelven
– ukránul, magyarul és angolul – jelent
meg. A kiadvány fő kezdeményezői:
Olga Sumovszka múzeumigazgató
és **Csernicskó István**, a Rákóczi
Egyetem rektora. A brosúrák szerzői:
Rácz Béla, **Csatáry György**, **Mihajlo
Dzsahman**, **Ruszin Valéria**, **Olga
Sumovszka** és **Marian Tokar**.

* 35 éve, 1990 novemberében,
Ungváron 5 ezer példányban je-
lent meg a kárpátaljai magyarságot
bemutató, a peresztrojka első hite-
les, magyarul megírt szociográfiája
(Сборник социологических очерков
о жизни венгров в Закарпатье). Dup-
ka György–Horváth Sándor–Móricz
Kálmán: *Sorsközösség. A kárpátaljai
magyarok a 80-as évek végén*. Szer-
kesztő: Debreceni Mihály. Ungvár,
Kárpáti kiadó, 1990.

Tárolt változata: [http://mek.niif.
hu/21800/21840/21840.pdf](http://mek.niif.hu/21800/21840/21840.pdf)

* *Volt egyszer egy lap* – Kárpát-
alja c. könyvbemutatót szerveztek a
Nemzetstratégiai Kutatóintézetben.
Köszöntő beszédet mondott: **dr. Koncz
Zsófia**, a Kulturális és Innovációs
Minisztérium államtitkára, **Szász Jenő**
miniszteri biztos, a Nemzetstratégiai
Kutatóintézet elnöke. A könyvet be-
mutatta: **Mankovits Tamás**, a Magyar
a Magyarért Népfőiskola Alapítvány

kuratóriumának elnöke; **dr. Fedi-
nec Csilla** tudományos főmunkatárs
(ELTE TK KI). A *Kárpátalja 1990*
kerekasztal-beszélgetés moderátora:
Gulyás István csatornaigazgató (M5
Csatornaigazgatóság). Résztevők:
dr. Brenzovics László, a Kárpátaljai
Magyar Kulturális Szövetség elnöke;
Németh Zsolt országgyűlési képviselő,
az Országgyűlés Külügyi Bizottságának
elnöke; **Tirts Tamás** volt országgyűlési
képvisező, a Fidesz „Kárpátalja táborá-
nak” egyik alapítója, a Fidesz alelnöke
1993–1995 között; **Vári Fábrián László**
Kossuth- és József Attila-díjas költő,
néprajzkutató, műfordító; **dr. Dupka
György** író, a Kárpátaljai Magyar Mű-
velődési Intézet igazgatója.

* A Gulágon Elpusztultak
Emlékének Megörökítésére Alapít-
vány (elnöke: **Nagyné Pintér Jolán**)
gondozásában 2025-ben Budapesten
megjelent „*Az alkotók szabadsága.
Művészek szovjet fogságban*” című
konferenciakötetet, amelyben más
kutatók írásai mellett olvasható Dup-
ka György *A túlélésért küzdő festők,
grafikusok nyomában a GULAG–
GUPVI-táborokban* c. tanulmánya.

* Ünnepeles keretek között
megnyílt az Ortutay Elemér Görögka-
tolikus Központ új állandó kiállítása, a
Gyökerek és ágak, amely a kárpátaljai
görögkatolikuság múltját és jelenét
egységben bemutató, különleges
kulturális és egyháztörténeti értéket
képvisező tárlat.

* A Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) *A Gogola család 5 generációja* címmel szervezett festménykiállítást. A tárlatnak a beregszászi Na'Conxypán Galéria adott otthont. **Kulin Ágnes**, a RIT elnöke, bemutatta a kiállítókat – **Gogola Ferenc** üknagyapa, **Gogola Árpád** dédnagyapa, **Gogola István** nagyapa, **Gogola Zoltán** apa, és lányai **Anna**, **Mária** és **Erzsébet** – és a tárlat darabjait.

* Az Ungvári Hungarológiai Központ szervezésében **Lizanec Péter** professzor, az ukrán–magyar nyelvi kapcsolatok és a kárpátaljai magyar nyelvjárások elismert kutatója 95. születésnapja tiszteletére nemzetközi tudományos konferenciára került sor.

* Megjelent az „*Itt hordozom keresztet...*” *A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Kutatás, tényfeltárás, emlékeztetpolitika* c. tanulmánygyűjtemény. Szerzők: **dr. Tóth Mihály** (Zápszony), **dr. Zubánics László** (Gut), **dr. Dupka György** (Tiszabökény), **dr. Molnár D. Erzsébet** (Beregszász), **dr. habil. Váradi Natália** (Beregszász), **Marosi István** (Beregszász), **Kállai Karolina** (Szatmárnémeti), **Dupka Nándor** (Ungvár), **Kovács Sándor** (Eszeny–Budapest), **Marcsák Gergely** (Beregszász), **dr. Botlik József** (Budapest), **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár), **Weiss Rudolf** (Szabadka), **dr. prof. Motrevics Vladimir** (Jekatyerin-

burg), **Kizman Pálné Papp Katalin** (Szolyva–Mátrafüred). Összeállította, a jegyzeteket írta: **dr. Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László**, **dr. Zékány Krisztina**. Borítógrafika: **M. Lovász Noémi** (Kolozsvár). Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

* A Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT), a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézet (GGKI), a Kárpátaljai Szövetséggel közösen *Cseberből vederbe. A holokauszt túlélői a GULAG és GUPVI táboraiiban* címmel tudományos konferenciát tartott. Köszöntőt mondott **dr. Grezsa István**, a Kárpátaljai Szövetség elnöke és **dr. Bognár Zalán** (GKNT) egyetemi docens, KRE. **Gulyás Gergely**, a Miniszterelnökséget vezető miniszter a megnyitó beszédében hangsúlyozta a konferencia jelentőségét, amely célja, hogy bemutassa és tudományos keretek között elemezze a II. világháború eddig alig feltárt fejezetét, a holokauszt-túlélők sorsát, akik a szovjet lágerek fogságába kerültek. Ezt a témát folytatták négy szekcióban előadást tartó tudósok. Mások mellett szót kapott **dr. Dupka György** ügyvezető elnök, a GKNT igazgatója, aki a *Kárpátaljai és más térségbeli zsidó foglyok, inter-*

náltak és politikai elítéltek az NKVD karmaiban, lágereiben (1939–1956) c. előadást rengeteg adattal alátámasztva tárta a résztvevők elé. Az 1 millió elhurcoltnak több mint fele hadifogoly volt, és közel 300 ezer civil, köztük 36 ezer zsidó nemzetiségű foglyot embertelen körülmények között dolgoztattak. *Zsidó nők a gulágon* címmel előadást tartott **Bimba Brigitta**, a GGKI tudományos munkatársa.

* Együttműködési szerződést kötöttek a Tokaj-Hegyalja Egyetem (THE) és az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet tanszékei.

* A 70 éves tanintézet évfordulója alkalmából *Csapi Magyar Iskola – Szubjektív iskolatörténet képekben* című, magyar–ukrán nyelvű kötet jelent meg, amelynek szerkesztésében közreműködött **Maha László**, a Csapi Széchenyi István Líceum igazgatója, továbbá **Debreceni Anikó** nyugalmazott pedagógus és az eszenyi származású, Budapesten élő **Kovács Sándor** szerkesztő, honismereti szakíró.

* Emlékezést és koszorúzást rendeztek a Sztarij Szambiri Emlékparkban a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség (elnök: **Somogyi László**) szervezésében. A szovjet hatóságok a szolvyai táborból hurcolták el a sztarij szambiri gyűjtőhelyre a 18 és 50 év közötti férfiakat 1944 novemberében, a kegyetlen bánásmód és éheztetés miatt sokan itt lelték halálukat.

* A beregszászi Európa–Magyar Házban **Zubánics László**, a KMMI elnöke megnyitotta a *Rezonanciák, reflexiók, visszatükröződések 2014–2025* című kiállítást. A tárlaton bemutatta **Magyar Árpád István** (Kijev) és tanítványai: **Magyar Olga** (Kijev), **Kovalevszka Olena** (Kijev) képzőművészeti munkáit.

* *GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma 2025 c.* nemzetközi tudományos konferenciát rendeztek a beregszászi Európa–Magyar Házban. Napirenden szerepelt a kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika. A rendezvény előtt a konferencia résztvevőit **dr. Tóth Mihály** (Zápszony) alkotmányjogász, a Szolvyai Emlékpark Alapítvány elnöke köszöntötte, majd mécsesgyújtás következett, **Pocsai Vince** református tiszteletes és **Marosi István** görögkatolikus áldozópap az áldozatok lelki üdvéért imát mondtak.

A szakmai kutatásokról, a tényfeltárások ismertetéséről előadást tartott:

Zubánics László (Gut), PhD történész, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének vezetője, docens: *A „Marosi István: Katakombaszolgálat Kárpátalján” című könyvfogadtatása és a „80 éve történt. Magyarok és németek szovjet fogságba hurcolása a Kárpát-medence régióiban” című kolozsvári konferenciakötet a szakmai lektor szemével;*

dr. Dupka György (Tiszabökény) PhD, a GKNT ügyvezető elnöke, a GGKI tudományos főmunkatársa, a Szolvyvai Emlékpark kutatóműhelyének vezetője, a bizottság felelős titkára: *A szovjet fogságban elhunyt, eddig ismeretlen kárpátaljai honfitársaink kigyűjtött listája az MNL-adatállományában, az áldozatok névsorának megörökítése a Szolvyvai Emlékpark gránittábláin;*

dr. Molnár D. Erzsébet (Beregszász), PhD történész, GKNT-tag, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék tan-
székvezetője: *A kommunista diktatúra, a GULÁG-GUPVI kárpátaljai vonatkozásainak kutatása és oktatása a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetemen;*

dr. habil. Váradi Natália (Beregszász), PhD történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének professzora: *Zakarpatszka Ukrajina (1944–1946) szerepe a szovjet típusú rendszer erőszakos bevezetésében vidékiünkön a kárpátaljai források tükrében;*

Bimba Brigitta (Bátyú), a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskolájának abszolvált hallgatója, GKNT-tag, a GGKI tudományos munkatársa: *Malenkij robotosok leszármazottainak élő emlékezete;*

Dupka Nándor (Ungvár), az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének aspiráns-hallgatója: *Sörös (Pivovár) János (1892–1958) munkácsi esperes-plébános meghurcoltatása, Gulág-rabságra ítéltése a KGB-iratok alapján;*

Matkovits-Kretz Eleonóra (Pécs), a Pécs Német Kör elnöke, GKNT-tag: *80 éve történt a magyarok, németek fogságba hurcolása a Kárpát-medencében, az évforduló alkalmából emlékút a Vajdaságban Apatin–Zombor–Bajmok–Szabadka–Szeged útvonalon;*

Földváryné dr. habil. Kiss Réka (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke: *Gulág – trauma, feldolgozás, emlékezés. Alcím: Feladataink a 21. században;*

Köteles László (Szepsi/Moldavanad Bodvou), a Csemadok – Szlovákiai Magyar Társadalmi és Közművelődési Szövetség alelnöke, GKNT-tag: *Az emlékezetpolitika helyzete a jelenlegi Szlovákia területén: a megtorlás áldozatainak emlékhelyei, megemlékezések, konferenciák, kiadványok;*

Pavol Hric (Kassa/Košice), a Kommunizmus Áldozatai Múzeum igazgatója: *A Kommunizmus Áldozatai Múzeum a kommunista diktatúra által szervezett elhurcolásokat, megtorlásokat bemutató tényfeltáró és tárlatbemutató tevékenysége címmel.*

A beküldött előadásokat **Dupka György** ismertette: **Marosi István** (Beregszász), az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium igazgatója: *Orosz Péter boldoggá avatása: egyházi megítélése, társadalmi üzenete*; **Kovács Sándor** (Eszeny–Budapest) honismereti szakíró, helytörténeti kutató: *A szovjet rezsim által meggyalázott magyar emlékek Vereckén*; **dr. Zékány Krisztina** (Ungvár) PhD nyelvész, szerkesztő, az UNE UMOTI Magyar Filológia Tanszékének vezetője, docens: *A GULÁG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján 2024 című tanulmánygyűjtemény és évkönyv a szerkesztő szemével*; **dr. Botlik József** (Budapest) PhD történész, egyetemi docens, GKNT-tag: *Adalékok az erdélyi magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok meghurcoltatásához*.

Betegsége miatt **Pracu Eszter** (Nagykapos/Vel'ké Kapušany) történész, doktorandusz: *Múlt és jövő metszéspontján – a kommunizmus emlékezete a XXI. század fiatal generációinak tükrében* című előadása elmaradt.

A nemzetközi konferencia záró részében kérdések, hozzászólások hangzottak el. A délutáni program keretében csendes koszorúzást tartottak az Európa–Magyar Ház udvarán és a sztálini megtorlás beregszászi felújított emlékművénél.

* A Szolyvai Emlékparkbizottság rendezésében a kárpátaljai magyar társadalmi szervezetek, történelmi egyházak koszorúzással egybekötött megemlékezést, gyászszertartást tartottak. Méltóképpen emlékeztek meg a sztálini terror és a második világháború áldozatairól. Üdvözölte a megjelenteket a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében **Fuchs Andrea** irodavezető és **dr. Tóth Mihály** elnök.

Az ukrán és a magyar himnuszok elhangzása után beszédet mondott **dr. Szilágyi Péter**, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára; **Földvárné dr. Kiss Réka**, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnöke; **Román Moldavcsuk**, a Kárpátaljai Megyei Katonai Közigazgatási Hivatal nemzetiségi kérdésekkel és vallásügyekkel foglalkozó főigazgatóságának vezetője; **Sin József**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alelnöke.

Az alkalomhoz illő dalszövegeket adott elő a tiszabökényi Tisza Csillag kórus (művészeti vezetője: **Kovály Csilla**).

Zárszót mondott **dr. Dupka György** lágerkutató, történész, az emlékparkbizottság felelős titkára, aki többek között kiemelte, eddig 12 ezer áldozat nevét vészték fel a kőtáblákra, nemzetiségi összetétele: 80% magyar és sváb/német, 3 ezer ruszin/ukrán, több mint ezer zsidó, és száz körül van a szlovákok, románok és más

nemzetiségűek száma is. A Magyar Nemzeti Levéltár adattárában eddig több mint kétezer áldozat neve került felkutatásra.

Szilágyi Péter, Földváryné Kiss Réka és Tóth Mihály szalagátvágással felavatta a szovjet lágerekben elhunyt 318 Ung-vidéki honfitársunk nevét tartalmazó emléktáblákat, amelyek elkészítését a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) támogatta. A további emléktáblák felállítására a közeljövőben kerül sor.

Az elhunytak lelki üdvéért imádkozott **Dávid Árpád** mezőegcsei református lelkész és **Pocsai Vince** nyugalmazott református lelkész.

* A tiszabökényi Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus ferences templom tizedik búcsújára került sor, egyben Isten hajléka felszentelésnek 10. évfordulóját is méltatták. Búcsúszentmisét mutatott be a magyarországi Mária Rádió igazgatója, **Lukovits Milán** OFM atya **Hernádi Balázs** **Lehel** OFM atya, tiszabökényi plébániai kormányzó és **Kótonovics István**, a Tiszabökényi Görögkatolikus Egyházközség parókusa közreműködésével.

A szentmise után a templom parkjában az elhurcoltak emlékművénél emlékezéssel egybekötött koszorúzást tartottak. **Dupka György**, az egyháztanács világi elnöke köszöntötte a bökényi résztvevőket, a fanszikai, sárosorosi, tiszaujlaki, csepei, feke-

teardói búcsús zárandokokat. Emlékező beszédet mondott **dr. Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának vezető konzulja.

* Budapest. A Gulagokon Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány (elnök **Nagné Pintér Jolán**) meghívására a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszerszermunkások emléknapi alkalmából rendezett Honvéd téri Emberkereszt emlékműnél **Dupka György** felelős titkár, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány képviselőjében koszorúzáson vett részt.

* Ünnepeles keretek között avatták fel **Matl Péter** *Menekültek és Szerhij Szbitynev Béke* elnevezésű köztéri szobrait a Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegyei Lónyán és Aranyosapátiban.

* A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszerszermunkások emléknapi alkalmából a Rákóczi-egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont bemutatta az *Egyéni sorsok, kollektív traumák. A „málenkij robot” Kárpátalján* c. roll-up kiállítást az egyetem könyvtárában.

* Óbuda. A Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszerszermunkások emléknapi alkalmából a szovjet megszállás áldozatainak óbudai emlékművénél – **Menczer**

Erzsébet, a SZÓRAKÉSZ elnöke közreműködésével – hivatalos állami rendezvényt tartottak. Beszédet mondott **dr. Latorcai Csaba**, a Közigazgatási és Területfejlesztési Minisztérium miniszterhelyettese. A megemlékezésen a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága nevében mások mellett **Dupka György** ügyvezető elnök az emlékmű előtt tiszteletét tette és koszorúzott.

* Budapest, Kapisztrán tér. A Mária Magdolna-torony felületén a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Budavári Önkormányzat a magyarok és németek tömeges szovjet fogságba hurcolásának 80 évfordulóján az áldozatoknak emléket állító település-fényfestést indított el. A következő 30 napban sötétedéstől 22.00 óráig látható a Kapisztrán téren. A település-fényfestés keretében mintegy 200 kárpátaljai település neve is ott szerepel a Szolyvai Emlékpark Alapítvány közreműködésével.

* A Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége a Kovács Vilmos Irodalmi Társasággal együttműködve ebben az évben is megszervezte a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napokat. Az *Együtt* irodalmi folyóirat szerzőinek – **Dupka György**, **Marcsák Gergely**, **Shrek Tímea**, **Sz. Kárpáthy Kata** és **Szemere Judit** – első állomása a Bereg-vidéki Gát volt, ahol **Kovács Vilmos** kárpátaljai magyar költő, író, polgárjogi harcos a helyi művelődési

ház falán elhelyezett emléktábláját megkoszorúzták.

– Rendhagyó irodalomóra zajlott a Munkácsi Szent István Római Katolikus Líceumban. A házigazdák nevében **Mihalovics Attila** igazgató köszöntötte az írókaraván résztvevőit, akik felolvasást tartottak, szóltak újabb munkáikról.

– A Munkácsi 3. Sz. II. Rákóczi Ferenc Líceumban az írókaravánt **Schink István** igazgató fogadta. **Bakos Erika** magyar szakos tanár a nyolcadik osztályos tanulóknak mutatta be a Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napok résztvevőit. Az iskolások élénk figyelemmel fogadták az irodalmárok gondolatébresztő előadásait.

– Csap. A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napokat megtestesítő írókaraván tagjai, az *Együtt* irodalmi folyóirat szerzői és munkatársai az Ung-vidéken a 70 éves Csapi Széchenyi István Líceumot keresték fel. Egyúttal megkoszorúzták az iskola névadójának emléktábláját. A magyar tannyelvű iskolának mintegy háromszáz tanulója van. **Maha László** igazgató köszöntő beszéde után az irodalmárok ezúttal a felső osztályos diákoknak tartottak rendhagyó irodalomórát **Lizák Renáta** történelem szakos tanár közreműködésével. A **Shrek Tímea** és **Marcsák Gergely** előadásában elhangzó *Szégyenpiac* c. pódiumműsor könnyeket csalt a hallgatóság szemébe.

– Ungvár. A 421 tanuló oktatásával foglalkozó Dayka Gábor Líceum dísztermében megrendezett rendhagyó irodalomóra előadóit **Kulin Judit** igazgató köszöntötte. Ezt követően a diákok érdeklődését felkeltő felolvasást, irodalmi életünkről szóló ismertetést tartottak.

– Ungvári barangolásuk alkalmával a Dayka-szobrot is megkoszorúzták, az Ungváron egykor tanítóskodó és itt elhunyt **Dayka Gábor** (Miskolc, 1769. március 21. – Ungvár, 1796. október 20.) költőre, papra és gimnáziumi tanárra emlékeztek. A szobrot Szamovolszky Ödön faragta, az 1909-től 1944 októberéig az Ungvári Drugeth Főgimnázium előtt állt. Kalandos évtizedek után 1994. április 16-án újra felállították.

– Az irodalmároknak volt idejük arra is, hogy találkozzanak **Szlucky Éva** könyvtárossal, a Kárpátaljai Területi Könyvtár Idegen Nyelvű Dokumentumok Osztálya vezetőjével. Örömmel fogadta a MÉKK és a Kárpátaljai Szövetség könyvadományát. Beszámolt többek között a **Balogh Renáta** által vezetett Ungvári Olvasóklub magyar olvasókat toborzó, magyar alkotókat megszólaltató hasznos tevékenységéről is, amely havi rendszerességgel tartja összejöveleiteit, és összefogja a magyar könyvek iránt érdeklődő „maradék” ungvári értelmiségieket, akik tudásukkal bátran szolgálják közösségüket, a helyi tanintézeteket is.

* A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napok – az őszi irodalmi karaván utolsó állomása a Nagydobronyi Református Líceum volt. Visszajáró vendégként fogadta az írókat **Gál Erika** igazgató. A zsűfolásig megtöltött tanintézményben 225 diáknak biztosítottak tanulási és sokaknak lakhatási lehetőséget. A rendezvényt **Badó Margit** történész nyitotta meg és mutatta be az irodalmárokat, akik rendhagyó irodalomórát tartottak.

– A Nagydobronyban egykor járt Ady Endre emléktábláját az irodalmárok **Gál Erika** igazgató, **Badó Margit** történész és **Kacsó Géza** lelkész igazgató társaságában megkoszorúzták.

– A Kárpátaljai Magyar Irodalmi Napok írókaravánjának résztvevői Kárpátalja legnagyobb református temploma főbejáratánál, az első világháború helyi áldozatainak emlékműve előtt búcsúzkodtak.

* Magyarország Beregszászi Konzulátusának Munkácsy Mihály termében **Szocska László** szobrászművész és **Réti János** grafikus, festőművész közös kiállítására került sor. Ezen a kiállításmegnyitón mutatkozott be szélesebb körben **Vida László**, a konzulátus nemrégiben kinevezett főkonzulja, aki köszöntő beszédében elmondta, hogy új pozíciójában ez az első képzőművészeti programja.

* Kijevben megtartotta tisztújító ülését az Ukrainai Nemzeti Kisebbségek Társadalmi Szervezeteinek

Tanácsa. A 3–3 jelöltből többségi szavazással elnökké **Hacsaturjan Tigrant** (örmény közösség), alelnökké **Zubánics Lászlót** (magyar közösség) választották.

* A Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMAT) megalakulásának 10. évfordulója alkalmából ünnepi közgyűlés zajlott. A tanács közgyűlésén online formában vett részt mások mellett **dr. Dupka György, dr. Tóth Mihály, dr. Zubánics László**. Az Akadémia külső köztestületének 1571 tagja között 180 a kárpátaljaiak száma. 2019 óta az elnöki tisztséget **Csernicskó István**, a beregszászi egyetem rektora, az Akadémia külső tagja tölti be. Alelnök **Spenik Sándor**, az ungvári egyetem UMOTI igazgatója.

* Felavatták a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Egyetem új, háromnyelvű (angol, ukrán, magyar) névtábláit a beregszászi Kossuth téren, az intézmény főépületén. Az új névtáblák mostantól hivatalosan is jelzik, hogy a Rákóczi nevével fémjelzett felsőoktatási intézmény immár egyetemenként folytatja működését Beregszász szívében.

* **Bódi László „Cipő”** kárpátaljai származású magyar énekes, zeneszerző, dalszerző, a Republic együttes frontemberének egykori szülőházát alakította emlékházzá és zenei stúdióvá a Tulipán Tanoda Magyar Népművészeti Iskola. Az épület átadására Kisgejőcön került sor.

* A Magyar Írószövetség Budapesten megtartotta tisztújító közgyűlését, ahol megválasztották a mintegy ezer tagot számláló szervezet új, 56 fős választmányát, amelynek ismételten tagja lett mások mellett a kárpátaljai **Dupka György** és **Lőrincz P. Gabriella**. A közgyűlést követően az újonnan megválasztott választmány alakuló ülésén **Erős Kingát** választotta a Magyar Írószövetség elnökének. Az új hatfős elnökség tagjai: **Lőrincz P. Gabriella, Nagy Koppány Zsolt, Rózsássy Barbara, L. Simon László, Soltész Márton** és **Szentmártoni János**. Az eseményt a kárpátaljai írók közül megtisztelte még **Füzesi Magda** és **Lengyel János**. A Magyar Írószövetségnek 12 kárpátaljai származású tagja van. A fentebb említett íróársakon kívül tagja még **Finta Éva, Kopriva Nikolett, Kőszeghy Elemér, Lévai Aliz Mária, Nagy Zoltán Mihály, Penckófer János, Szöllősy Tibor, Vári Fábián László**.

* Ötödik alkalommal szervezte meg a Mathias Corvinus Collegium (MCC) Beregszászi Képzési Központja a Kárpátaljai Pedagóguskonferenciát, amely mára a térség egyik legfontosabb szakmai és közösségi eseményévé vált. Köszöntőt mondott **Dobsa Beáta**, az MCC Beregszászi Képzési Központjának vezetője. A konferencián gondolatébresztő előadást tartott **Takaró Mihály** irodalomtörténész, miniszterelnöki tanácsadó,

Kautzky Armand színművész és **György László** közgazdász, szakpolitikus, kormánybiztos. A konferencia kötetlen eszmecserevel, baráti beszélgetésekkel folytatódott.

KÖNYVESPOLC – 2025

Az *Együtt* című irodalmi–művészeti–kulturális–humán tudományi folyóirat 2002–2025 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**)

Dupka György: *Magyar hadifoglyok, internáltak a Baltikumban, 1944–1953.* (Lágerek, nyughelyek bejárása és helyszínelése) Történelmi monográfia. Kárpátaljai Magyar Könyvek. Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea**. Intermix Kiadó–Szolyvai Emlékparkbizottság, Ungvár–Budapest, 2025.

Dupka György: *Kárpátaljai politikai elitéltek, Gulag-rabok, mártírok panteonja 1944–1970. „Én Istenem, a keresztest vállainkról vedd le!”* (Történeti áttekintés, adattár, dokumentáció). Képszerkesztő és közreműködő:

Fuchs Andrea. Szolyvai Emlékpark Alapítvány – Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 2025.

Szöllősy Tibor: *Őszi rajzás.* Tollal mentett tanulságos történetek (folytatás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 315. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. <https://kmmi.org.ua/cikkek/konyvek/oszi-rajas>

„Itt hordozom keresztemet...” *A GULAG–GUPVI-kutatók nemzetközi fóruma Kárpátalján, 2024. Kutatás, tényfeltárás, emlékezetpolitika.* Tanulmánygyűjtemény. (Nemzetközi emlékkonferencia, Beregszász, 2024. november 15.) A Szolyvai Emlékpark évkönyve. Összeállította, a jegyzeteket írta: **dr. Dupka György**. Lektorálta: **dr. Zubánics László, dr. Zékány Krisztina**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Képszerkesztő és közreműködő: **Fuchs Andrea**. Szolyvai Emlékpark – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 2025. <https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/konf-2025.pdf>

Kőszeghy Elemér: *bélyeg a falon.* Versek. KMMI-füzetek XXXII. Beregszász, 2025. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/kmmi-fuzetek/reszletes/belyeg-a-falon>

Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkatató jegyzetei (in memoriam Váradi-Sternberg János). Kárpátaljai Magyar Könyvek 313. Sorozatszerkesztő és felelős

kiadó: **Dupka György**. Lektorálta és jegyzetekkel ellátta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. UNE UMOTI – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. Tárolt változat: <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/mozaikkockak-karpatalja-multjabol-egy-tajkutato-jegyzetei-in-memoriám-varadi-sternberg-janos>

Shrek Tímea: *Ördögszeg. Kárpátaljai mesék* (Második kiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/or-dogszeg>

Dupka Nándor: *Pásztor Ferenc vértanú. „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991)*. Kárpátaljai Magyar Könyvek 314. A kiadványhoz ajánló sorokat **Molnár János**, a bereg-

szászi Szent Kereszt római katolikus templom plébánosa, püspöki helynök írt, aki egyben felhívja a tisztelt olvasók figyelmét, hogy „Imádkozzunk boldoggá avatásáért!” Lektorálta: **dr. Dupka György, dr. Zubánics László**. Szerkesztette: **Kövy Márta**. Műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. A címlapon: Pásztor Ferenc portréja. KMMI–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. Tárolt változat: <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/pasztor-ferenc-vertanu>

ELŐKÉSZÜLETBEN

* **A HUNGAROLÓGIA AKTUALIS KÉRDÉSEI NAPJAINKBAN** (történelem, társadalomtudomány és néprajz). Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (Ungvár, 2023. október 26–27.). KMMI-füzetek XXXIII. Beregszász, 2025.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

ÁMORTH ANGELIKA – 1995 (Nagyszőlős–Nőtincs)
S.BENEDEK ANDRÁS – (1947–2009) (Beregszász–Budapest)
CSONTOS MÁRTA – 1951 (Szeged)
CSÓÓRI SÁNDOR (1930–2016)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszabököny–Budapest)
GYEBNÁR ISTVÁN – 1961 (Beregszász–Budapest)
FEDINEC CSILLA – 1968 (Bátyú–Budapest)
KÉSZ BARNABÁS – 1971 (Salánk–Nyíregyháza)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)
KORDICS NOÉMI – 1977 (Nagyvárad–Budapest)
KŐSZEGHY ELEMÉR – 1960 (Fertősalmás–Mississauga, Kanada)
NÉMETH PÉTER – 1966 (Gyula)
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS – 2005 (Mezővári–Budapest)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)

Lapszámunkat Gyebnár István festményeivel illusztráltuk.